

Азия / Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы

Басылымның 5-ші жылы, №55, Қазан (10) 2020

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN AYLIK YAYINIDIR ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АЙ САЙЫН ШЫҒАТЫН БАСЫЛЫМЫ

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ MAVİ VATAN MÜCADELESİ

ТҮРКИЯНЫҢ ШЫҒЫС ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІНДЕГІ ТЕҢІЗ АЙДЫНЫ ҮШІН КҮРЕСІ

СҰХБАТ RÖPORTAJ

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР ТАКИР
ОСПАНҰЛЫ БАЛЫҚБАЕВ**

ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ
ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ
PROF. DR. TAKİR BALIKBAYEV

**GÖÇ DESTANI ÜZERİNDEN ORTA
ASYA'DAKİ SU SORUNLARINA
DAİR ÇIKARILABİLECEK DERSLER**

ИТОГИ И ДОСТИЖЕНИЯ ОТКРЫТОЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ
УЗБЕКИСТАНА

ALİ DİRİÖZ

**BÜYÜK
BOZKIR'IN YEDİ
ÖZELLİĞİ**

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ
ЖЕТІ ҚЫРЫ

TUĞRUL ÇAMAŞ

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Vakur Sümer

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Dr. Suat Beylur

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Dr. Zhandos Ranov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Omirbek Hanayi
Aigerim Manatkızı
Kanat Makhanov

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur
Dauren Aben

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Kanat Makhanov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Vakur Sümer
Zhengizkhan Zhanaltay
Dr. Suat Beylur
Dr. Zhandos Ranov
Dr. Gulnar Nadirova
Dauren Aben

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016.

Kazakistan Cumhuriyeti Haberleşme ve İletişim Bakanlığı tarafından verilmiştir.

Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Tiraj: 300 adet. Her ay yayınlanmaktadır. Dağıtımı Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır. Dağıtımı ücretsizdir.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі тарапынан берілді.

Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады.

Тираж: 300 дана. Ай сайын жарияланады. Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы аумағында тегін таратылады.

DOÇ. DR. VAKUR SÜMER

Kıymetli okuyucularımız!

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne bağlı Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak her ay çıkarmakta olduğumuz Asya Avrupa Dergisi'nin yeni sayısı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Gerek Enstitü bünyesinde görev alan araştırmacılarımızın, gerekse Enstitü dışından katkı veren uzmanların yazılarından oluşan bu sayıda yine Avrasya'nın önemli siyasi, ekonomik ve çevresel meselelerine değinen analizleri okuyabilirsiniz.

Dergimizin yayına hazırlandığı günlerde Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler gündemin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. 2000'li yıllarda Doğu Akdeniz Havzası'nda keşfedilen kayda değer doğalgaz rezervleri bölgenin tüm ülkelerinin haklı olarak ilgisini çekmiştir. Bu çerçevede, Türkiye de uluslararası hukukun çizdiği çerçeveye bağlı kalarak Doğu Akdeniz'de kendisine ait bölgede doğalgaz arama faaliyetlerine hız vermiştir.

Yunanistan ise, birkaç kilometrekareden oluşan, Türkiye ana karasına yalnızca iki kilometre mesafedeki Kızılhisar (Meis) Adası'nın on binlerce kilometrekare münhasır ekonomik alanı olduğunu iddia ederek Türkiye'nin faaliyetlerinin yasa dışı olduğunu iddia etmektedir ve Türkiye'nin sivil arama gemisini askeri gemilerle tehdit etmeye başlamıştır. Yunanistan'ın savunduğu sınırlar kabul edildiği takdirde, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı hattına sahip ülke olan Türkiye, Antalya Körfezi'nin dışına çıkamayacak duruma gelmektedir. Türkiye, meselenin hakkaniyet, orantılılık, ve iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde diplomatik olarak ele alınmasını savunagelmıştır.

Bu çerçevede, NATO Genel Sekreteri'nin müzakere çağrısını da memnuniyetle karşılayarak çağrıya olumlu yanıt vermiş, ancak Yunanistan müzakere teklifini geri çevirmiştir. Dahası, 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşmaları gereğince temel kolluk kuvveti dışında silahsız olması gereken Kızılhisar da dahil olmak üzere Adalar Denizi'nde Türkiye'ye yakın tüm adaları öteden beri silahlandırmıştır.

Umuyoruz ki Avrasya'nın istikrarı bağlamında, modern uluslararası ilişkilerin temeli olan sorunların barışçıl müzakereler yoluyla çözülmesi ilkesi, Doğu Akdeniz meselesinde de hakim olur ve iki taraf için de hakkaniyete uygun bir sonuç elde edilir.

Yeni sayımızda buluşabilmek dileğiyle,

Kұрметті оқырмандар!

Қожа Ахмет Ясауи университетіне қарасты Еуразия ғылыми-зерттеу институты тарапынан ай сайын жарыққа шығатын «Азия Еуропа» журналының жаңа саны назарларыңызға ұсынылады. Институтта қызмет ететін зерттеушілерімізбен қатар, штаттан тыс сарапшылардың да мақалалары орын алған бұл санымызда әдеттегідей Еуразия аймағының маңызды саяси, экономикалық және экологиялық мәселелерін жан-жақты зерделеген талдаулармен таныса аласыздар.

Журналымыз басылымға дайындалып жатқан кезбен тұспа-тұс келген Шығыс Жерорта теңізіндегі оқиғалар күн тәртібінде тұрған басты мәселелердің бірі болды. 2000-шы жылдары Шығыс Жерорта теңізі бассейнінде табылған табиғи газдың айтарлықтай қоры аймақтағы бүкіл елдердің назарын аударған болатын. Бұл тұрғыда Түркия да халықаралық құқық шеңберінде Шығыс Жерорта теңізіндегі өзіне тиісті аймақта газды іздеу-барлау бағытындағы жұмыстарын жеделдете түсті.

Грекия бірнеше шаршы шақырымнан тұратын, материктік Түркиядан небәрі екі шақырым жерде орналасқан Қызылхисар (Меис) аралы он мыңдаған шаршы шақырымдық эксклюзивті экономикалық аймақ екенін мәлімдеп, Түркияның әрекеттерін заңсыз деп тапты және Түркияның барлау кемесін әскери кемелермен қорқыта бастады. Грекияның қорғаған шекаралары қабылданған жағдайда, Шығыс Жерорта теңізіндегі ең ұзын жағалау сызығына ие ел Түркия Анталия шығанағынан тысқары шыға алмайтындай жағдайға душар болмақ. Түркия мәселенің әділеттілік, сәйкестілік және тату көршілік қатынастар шеңберінде дипломатиялық түрде қарастырылуын жақтайды.

Осы тұрғыда НАТО Бас хатшысының келіссөзге шақыруын да оң қабылдады, алайда Грекия келіссөздер жүргізу туралы ұсыныстан бас тартты. Сонымен қатар, Эгей теңізіндегі Түркияға жақын барлық аралдарды, оның ішінде 1923 жылғы және 1943 жылғы Париж келісімдеріне сәйкес негізгі құқық қорғау органдарын санамағанда қарусыз болуға тиісті Қызылхисар аралын да қаруландырып келді.

Еуразияның тұрақтылығы жағдайында қазіргі халықаралық қатынастардың негізі болып табылатын дауларды бейбіт келіссөздер арқылы шешу қағидасы Шығыс Жерорта теңізі мәселесінде де басым болып, екі жақ үшін де әділ нәтижеге қол жеткізіледі деген үміттеміз.

Жаңа санымызда қайта қауышқанша.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER.....	1
--	---

RÖPORTAJ СҰХБАТ

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР ТАКИР ОСПАҢҰЛЫ БАЛЫҚБАЕВ ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. TAKİR BALIKBAYEV	4
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ MAVİ VATAN MÜCADELESİ ТҮРКИЯНЫҢ ШЫҒЫС ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІНДЕГІ ТЕҢІЗ АЙДЫНЫ ҮШІН КУРЕСІ ENES ERGEL	12
GÖÇ DESTANI ÜZERİNDEN ORTA ASYA'DAKİ SU SORUNLARINA DAİR ÇIKARILABİLECEK DERSLER «КӨШ» ДАСТАНЫНАН ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ АЛУҒА БОЛАТЫН САБАҚТАР ALİ DİRİÖZ	20
THE WOLF ECONOMY OF MONGOLIA ВОЛЧЬЯ ЭКОНОМИКА МОНГОЛИИ ILANA DAUTOVA	29
BÜYÜK BOZKIR'IN YEDİ ÖZELLİĞİ ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ TUĞRUL ÇAMAŞ	37
COVID-19 SALGINI SÜRECİ KAPSAMINDA KÜRESEL TİCARET: TÜRKİYE'NİN YENİ NORMAL YAŞAM İÇERİSİNDEKİ TİCARİ PERFORMANSI COVID-19 ІНДЕТІ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАҒАҢДЫҚ САУДА: ТҮРКИЯНЫҢ ЖАҢА ҚАЛЫПТЫ ӨМІРДЕГІ САУДА ҚЫЗМЕТІ ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	50

NATURAL DISASTERS IN CHINA AND SHIFT IN THE GLOBAL GRAIN MARKET СТИХИЙНЫЕ БЕДСТВИЯ В КИТАЕ И СДВИГИ НА МИРОВОМ РЫНКЕ ЗЕРНА KANAT MAKHANOV	59
SHINZO ABE'S LEGACY: POLITICAL AND ECONOMIC DIMENSIONS НАСЛЕДИЕ СИНДЗО АБЭ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ASSET ORDABAYEV	68
CHALLENGES FOR CENTRAL ASIAN ECONOMIES ВЫЗОВЫ ДЛЯ ЭКОНОМИК ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ AZIMZHAN KHITAKHUNOV	77
OVERVIEW OF CHINA'S "MASK DIPLOMACY" ОБЗОР «МАСОЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ» КИТАЯ ALBINA MURATBEKOVA	86
LANDLOCKED DEVELOPING COUNTRIES AND COVID-19 PANDEMIC РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ И ПАНДЕМИЯ COVID-19 KANAT MAKHANOV	93
EUROPEAN UNION – CHINA COOPERATION: VALUES VERSUS TRADE ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ - СОТРУДНИЧЕСТВО КИТАЯ: ЦЕННОСТИ ПРОТИВ ТОРГОВЛИ ASSET ORDABAYEV	100
BELARUS AND ITS STRATEGIC ALLIES БЕЛАРУСЬ И ЕЕ СТРАТЕГИЧЕСКИЕ СОЮЗНИКИ AZIMZHAN KHITAKHUNOV	108

ETKİNLİKLER

İC-ШАРАЛАР

.....	116
-------	-----

İNFOGRAFIK

ИНФОГРАФИКА

.....	128
-------	-----

ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. TAKİR BALIKBAYEV

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИ-
ТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР
ТАКИР ОСПАНҰЛЫ БАЛЫҚБАЕВ

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak çıkardığımız Asya Avrupa dergisi, sadece Kazakistan'da değil, aynı zamanda tüm Avrasya bölgesinde yaygın olarak dağıtılmakta ve takip edilmektedir. Bu bilgiyi verdikten sonra eğitim ve bilim alanına nasıl girdiğinize değinerek okuyucularımız için biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, kendimi yakın hissettiğim bir üniversitedir. Kazakistan ve Türkiye arasında kurulan ilk uluslararası üniversite olarak ülkemizin eğitim sisteminde özel bir yere sahiptir. Ayrıca, bu üniversitede Mütevelli Heyet Başkan Vekili olarak birkaç yıl görev yaptım. Bundan dolayı üniversitenin işleyişini çok iyi bildiğimi ve büyük bir saygı duyduğumu söyleyebilirim. Dolayısıyla, bu üniversiteye bağlı bir enstitü tarafından çıkarılmakta olan dergiyе röportaj vermek benim için şereftir.

Kendimden bahsedecek olursam Kazak yüksek öğretim kurumlarından birisini yönetmekteyim. Asıl uzmanlık alanım matematiktir. Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi mezunuyum. Aynı zamanda bir matematik öğretmeninin oğluyum, babam matematikçiydi. Bu nedenle, babamın izinden giderek matematikçi olmaya

Журналымыз тек Қазақстанда ғана емес, Еуразия аймағы бойынша кең ауқымда таралады. Біздің оқырмандарымыз үшін білім, ғылым жолын таңдауыңызды және өмірбаяныңызды айтып берсеңіз.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті маған да жақын оқу орны. Қазақстан мен Түркия Республикалары арасында құрылған ең алғашқы халықаралық университет болғандықтан, оның еліміздің білім беру жүйесіндегі орны ерекше. Оған қоса, университеттің Өкілетті кеңесінде төрағаның орынбасары ретінде бірнеше жыл жұмыс істегенмін. Университеттің кейбір мәселелерін жақсы білемін, университетке деген жоғары құрметім мен жақсы көзқарасым бар. Сондай университетке қарасты институттың журналына сұхбат беру мен үшін мәртебе.

Өзіме келетін болсам, Қазақтың жоғарғы білімінің қарашаңырағын басқарып отырмын. Менің негізгі мамандығым математик. Қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің түлегімін. Мұғалімнің баласымын, әкем математик болды, мен де әке жолын жалғастырып математика саласын таңдадым. Мен және тоғыз іні-қа-

karar verdim. Biz dokuz kardeşiz ve kardeşlerimin çoğu pedagoji alanında çalışmaktadır. Geçen yüzyılın seksenli yıllarında Moskova'da doktora derecesini aldıktan sonra Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladım. Daha sonra, eğitim alanında çeşitli yönetici pozisyonlarında görev aldım. Cumhuriyet Sınav Merkezi'nde Müdür Yardımcısı, Yeni Bilgi Teknolojileri Merkezi'nde ve ardından 2001-2003 yılları arasında Kazak Milli Tarım Üniversitesi'nde Rektör Yardımcısı olarak görev yaptım. Devlet Eğitim ve Sınav Standartları Ulusal Merkezi müdürlüğü yaptığım dönemde, Kazakistan eğitim sistemine Birleşik Ulusal Sınavı'nı tanıtan ve başkan olarak bu sınavın metodolojik, yasal ve diğer belgelerini onaylayanlardan biriyim. Daha sonra Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim ve Bilim Alanında Denetleme ve Sertifikasyon Komitesi Başkanı olarak görev yaptığım dönemde, yüksek, teknik, mesleki ve ortaöğretim programları-

“

**HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-
KAZAK ÜNİVERSİTESİ,
KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE
ARASINDA KURULAN
İLK ULUSLARARASI
ÜNİVERSİTE OLARAK
ÜLKEMİZİN EĞİTİM
SİSTEMİNDE ÖZEL BİR
YERE SAHİPTİR**

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ
АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚА-
РАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК
УНИВЕРСИТЕТІ ҚА-
ЗАҚСТАН МЕН ТҮРКІЯ
РЕСПУБЛИКАЛАРЫ
АРАСЫНДА ҚҰРЫЛҒАН
ЕҢ АЛҒАШҚЫ ХА-
ЛЫҚАРАЛЫҚ УНИ-
ВЕРСИТЕТ БОЛҒАН-
ДЫҚТАН, ОНЫҢ
ЕЛІМІЗДІҢ БІЛІМ БЕРУ
ЖҮЙЕСİNДЕГІ ОРНЫ
ЕРЕКШЕ**

”

рындастарымның бәрі де мектептің ортасында өстік. Туған бауырларымның басым көпшілігі педагогика саласында қызмет атқарып жүр. Өткен ғасырдың сексенінші жылдары Мәскеуде аспирантураны бітіріп ғылым кандидаты атанған соң, Ұлттық университетте оқытушы болып қызмет істедім.

Одан соң, білім беру саласының басқару жүйесінде қызметтерім басталды. Республикалық Тест орталығының директорының орынбасары, Жаңа ақпараттық технологиялар орталығында, содан соң 2001-2003 жылдары Қазақ ұлттық аграрлық университетінде проректор болып істедім. Білім беру мен тестілеудің мемлекеттік стандарттарының ұлттық орталығының директоры қызметін атқарған кезімде Қазақстан білім беру жүйесіне Ұлттық бірыңғай тестті енгізіп, басшы ретінде оның әдістемелік, құқықтық және басқа құжаттарын бекіткеннің бірі мен едім. Одан кейін, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және

нын yanı sıra еғітiм стандартлары да геліштірдiк. 2013-2016 жыллары арасында Казакстан Cumhuriyeti Еғітiм ve Бiлiм Бакан Yardımcısı oldum ve Cumhurbaşkanı İdaresi'nde sorumlu görevlerde bulundum. 2017 yılı Haziran ayında Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi Rektörü olarak atandım. Bu görevlerin yanı sıra, Kazak Teknoloji ve İşletme Üniversitesi'nin ve şu anki Almatı Yönetim Üniversitesi'nin (AlmaU) rektörlüğünü yaptım.

Köklü bir üniversitenin sorumluluğunu almanın zor yanlarının olduğu bilinmektedir. Neredeyse asırlık bir geçmişe sahip olan üniversitenin bugünkü başarılarından biraz bahsedebilir misiniz?

Üniversitemiz, Kazakistan eğitim alanında özel bir yere sahip öğretmen yetiştirme merkezidir. Üniversitemizin temel faaliyeti, öğretmen eğitimidir. Günümüzde ülkenin tüm bölgelerinde ders vererek, genç nesli eğiten üniversitemizin mezunlarının sayısı 175 binin üzerine çıkmıştır. En büyük başarımız, mezunlarımızdır. Buna ek olarak, üniversite çeşitli uluslararası ve ulusal sıralamalarda iyi bir konuma sahiptir. Dünyanın en iyi 650 üniversitesi arasındayız. Çoğu çok disiplinli olan 650 üniversite arasında pedagoji alanında uzman yetiştiren sadece 4-5 üniversite bulunmakta ve biz de onlardan biriyiz. Ulusal sıralamada üniversitemiz 4. sırada yer almaktadır. Üniversitede çalışan bilim insanları hem bilimsel hem de pedagojik olarak çok sayıda başarıya sahiptir. Üniversitemizde Ulusal Bilimler Akademisi ve diğer bilim akademilerinin akademisyenleri ders vermektedir. Pedagoji alanında ülkenin

ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитетінің төрағасы болдым. Ал, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының президенті қызметін атқарып жүргенде жоғары, техникалық және кәсіптік, орта білімнің мазмұнын, білім беру стандарттарын жасадық. 2013-2016 жылдары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің орынбасары қызметтері және Президент әкімшілігінде жауапты қызметтер атқарып, 2017 жылдың маусым айынан бастап, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры қызметіне тағайындалдым. Бұл қызметтердің арасында Қазақ технология және бизнес университеті мен қазіргі Алматы менеджмент университеттерінің ректоры қызметін де атқардым.

Қарашаңырақ оқу орнының арқалар жүгі мен атқарар міндеті жеңіл емес. Ғасырға жуық тарихы бар университеттің бүгінгі жетістігін айтып берсеңіз.

Біздің университет қазақ білімінің қарашаңырағы және ұстаздарды дайындаудың шеберханасы. Орны да бөлек. Негізгі қызметі - ұстаздар дайындау. Бүгінге дейін университетті бітірген түлектер саны 175 мыңнан асса, оларың барлығы еліміздің әр аймағында ұстаздық етіп, жас ұрпаққа білім беріп жүр. Бүгінгі таңдағы біздің ең үлкен жетістігіміз - университетті бітіріп шыққан білімді түлектеріміз. Сонымен қатар, халықаралық және республикалық түрлі рейтингтердегі университеттің жақсы орындардан көрінуі. Біз әлемнің үздік 650 уни-

өнде gelen университетіміз. Öğretim yöntemleri açısından da ön sıralarda olduğumuzu söyleyebiliriz.

Ayrıca, üniversite bünyesinde Sorbonne-Kazakistan Enstitüsü'nün faaliyet gösterdiğini ifade etmekte yarar var. Bu Enstitü, Kazakistan ve Fransa'nın o dönemdeki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Francois Hollande'ın ortak teklifi ve karşılıklı rızasıyla açılmıştı. Bugünlerde Enstitümüz, Kazakistan ve Fransa üniversiteleri arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

Genç bilim insanlarımız birçok önemli başarıya imza atmıştır. Bu başarılarından detaylı olarak burada bahsetmemiz mümkün değil. Ulusal ve uluslararası üniversitelerde yetişen bilim insanlarımız, en iyileri arasında yer almaktadır. Bugünlerde üniversitenin 2025 yılı stratejisi üzerinde çalışmaktayız. Söz konusu strateji ile üniversitemizi yeni zirvelere çıkarmayı planlamaktayız. Özellikle, dünyanın en iyi 400 üniversitesinden biri olmayı ve eğitim alanında ilk 200 üniversite arasına girmeyi hedeflemekteyiz.

Sorbonne-Kazakistan Enstitüsü'nden gibi uluslararası işbirliğinden bahsettiniz, bu ve benzeri proje ve çalışmalarınız ile gelecek planlarınız hakkında da biraz bilgi verebilir misiniz?

Aslında, biz Sorbonne-Kazakistan Enstitüsü aracılığıyla birçok Fransa üniversitesiyle de temas kurarak, çift diploma programları için sözleşmeler imzalamaktayız. Paris Sorbonne Üniversitesi, Paris 13, Strasbourg ve Lorraine Üniversiteleri ile çift diploma programı üzerinde çalışmaktayız. Bunun yanı sıra Almanya'nın önde gelen üniversiteleriyle de çok yakın ilişkilerimiz bulunmaktadır. Bu üniversitelerle kapsayıcı eğitim sistemi üzerinde birçok konuyu değerlendirmekteyiz. Ayrıca, Pennsylvania Üniversitesi ile de dijitalleşme üzerinde çalışmaktayız.

**DÜNYANIN
EN İYİ 400
ÜNİVERSİTESİNDEN
BİRİ OLMAYI VE
EĞİTİM ALANINDA
İLK 200 ÜNİVERSİTE
ARASINA GİRMİYİ
HEDEFLEMekteyiz**

**ӘЛЕМДЕГІ
ЕҢ ҮЗДІК 400
УНИВЕРСИТЕТТІҢ
ҚАТАРЫНА ЕНУ,
БІЛІМ БЕРУ
САЛАСЫНДА
ЕҢ ҮЗДІК 200
УНИВЕРСИТЕТТІҢ
ҚАТАРЫНА КІРУДІ
МАҚСАТ ЕТІП
ОТЫРМЫЗ**

верситетінің қатарына кіреміз. Ол 650 университеттің ішінде басым көпшілігі көпсалалы ал, тек қана педагогикалық мамандар даярлайтын 4-5 университет қана бар, солардың біреуі бізбіз. Республикалық рейтинг бойынша елімізде 4 орындамыз. Университеттің ғалымдары ғылым жағынан, педагогикалық жағынан көптеген жетістіктерге ие. Ұлттық ғылым академиясының және басқа ғылым академияларының академиктері дәріс береді. Педагогикалық сала бойынша біз республика бойынша ең жетекші университетпіз. Оқу әдістемелік жағынан да біз алдыңғы қатардамыз.

Ерекше атап өту керек, университетіміздің құрамында Сорбонна-Қазақстан институты бар. Қазақстан және Француз республикаларының сол кездегі Президенттері: біздің Тұңғыш Президент - Елбасы Н.Ә.Назарбаев пен Франсуа Олландтың ортақ ұсынысы, ортақ келісімімен ашылған. Бұл күнде ол институт Қазақстан мен Францияның оқу орындарының байланысының артуына көпір болып отыр.

Жас ғалымдарының жетістіктері көп. Жетістіктердің бәрін айтып отырсақ біршама уақытты алады. Республикалық және халықаралық университеттің ғалымдары үздіктер қатарынан көрінеді. Қазір біз университеттің 2025 жылға дейінгі стратегиясын дайындаумен айналысып жатырмыз. Сол стратегияда университеттің жаңа белестерге көтерілуін жоспарлап отырмыз: әлемдегі ең үздік 400 университеттің қатарына ену, білім беру саласында ең үздік 200 университеттің қатарына кіруді мақсат етіп отырмыз.

Сорбонна-Қазақстан институты дегеннен шығады. Университеттің шетелдік оқу орындарымен байланысы, әріптестік келісімшарт аясында жасалып жатқан

Үниверситеміз, Аврасыя Педагожи Үниверсите-
ри Бiрлiгi'нiн икi еш басқаннандан бiрiдiр. Бу са-
yedе Moskova Devlet Pedagoji Үниверситеси,
Moskova Шехри Pedagoji Үниверситеси ve Kras-
noyarsk Devlet Pedagoji Үниверситеси ile yakın
iлiшкiлер курдук. Бу тiр бағлантiларiн авантажлар
арасында бiлiмсел ve мiфредатiн гелiштiрiлмеси
ачасында мiкеммел тецрiбе алiшверiшi ve ме-
зунларымызiн аynы заманда чiфт diploma alma
iмканына sahip олмасы yer алмактадыр. Үнiвер-
ситемизiн лисанс ve доктора оғренчилеринiн ады
geчен yабанчи Үниверсителерде стаж yapма iм-
каны да бiр дiгeр авантаждiр.

**Оғретим yылынн басламасыла бiрлiкте, Ka-
zakistan Cумхурбашканы Kasım Comart
Tokayev улуса сесленiш конушмасы yaptы.
Kонушмада eғiтiме озел онем verilerek,
destekлерiн артiрiлacaғы ifade едiлдi. Eғiтiм
ve бiлiм алаында онде гелен бiр исiм ола-
рак Cумхурбашканы Tokayev'iн, Kazakistan
halkына сесленiш конушмасы hakkындакi дi-
шiңцелеринизi алабилiр miyiz?**

Cумхурбашканы Kasım Comart Tokayev'iн сi-
ylediғи gibi, бу улуса сесленiш конушмасы zor бiр
dоnеме denk гелмiштiр. Ne var ki сiз конусу
конушмада сiзленен her шeй iлкеye ve halka
yeni умутлар vererek yeni fырсаптар sunмакта-
дыр. Улуса сесленiш конушмасында оне чiкан
yedi алаында бiрi оларак eғiтiме vurgu yapыл-
мактадыр. Cумхурбашканы, "Beшери сermayenin
гелiштiрiлмеси, yeni бiр eғiтiм cистемине yatырым

**жұмыстарыңыз, жоба-жоспарларыңыз
туралы бiлсек.**

Шындығында бiз Сорбонна-Қазақстан ин-
ституты арқылы Францияның көптеген оқу
орындарымен байланыс орнатып, қос ди-
плом бағдарламасы бойынша келiсiм-шарт
жасап жатырмыз. Сорбонна Париж сити,
Париж 13, Страсбург, Лотарингия универ-
ситеттерiмен қос диплом бағдарламасы
бойынша жұмыс iстеп жатырмыз. Сол си-
яқты Германияның жетекшi университет-
терiмен де өте тығыз байланысымыз бар.
Ол университеттермен инклюзивтi бiлiм
беру жүйесi бойынша көптеген мәселе-
лердi қарастырып жатырмыз. Пенсильва-
ния университетiмен цифрландыру бойын-
ша жұмыс жасап жатырмыз.

Еуразия одағы елдерi бойынша құрылған
Педагогикалық университеттер қауымда-
стығының қос төрағасының бiрi бiздiң уни-
верситет. Соның арқасында Мәскеу мемле-
кеттiк педагогикалық университетi, Мәскеу
қалалық педагогикалық университетi,
Красноярск педогогикалық университет-
терiмен тығыз байланыс орнаттық. Мұндай
байланыстардың артықшылығы бiрiншiден
ғылым, екiншiден оқу бағдарламаларын
түзуде тәжiрибе алмасуға өте жақсы және
тiлектерiмiз бiр сәтте қос диплом алады.
Тағы бiр артықшылық университетiмiздiң
магистранттары мен докторанттары

çekilmesi" gibi temel ilkede eğitime özel önem verdi. Her yerde kaliteli eğitime ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Cumhurbaşkanı, uzaktan eğitim sisteminin çok önemli olduğunu belirterek, çevrimiçi bir platform eksikliği nedeniyle bu alandaki çalışmalar için özel bir talimat verdi. Üniversitemiz, uzaktan eğitim için özel platformlara sahip olduğundan dolayı bu değişikliği hazır karşılamıştır. Üniversitemiz ve Moodle çevrimiçi uzaktan eğitim sistemleri temelinde hemen uzaktan eğitime geçtik. Okullarda ise bu tür platformların olmaması, öğrencilerin eğitim alması açısından birçok zorluk yarattı.

Cumhurbaşkanının söyledikleri oldukça önemli hususlara dikkat çekmiştir. Çevrimiçi bir platformun olması lazım. Aslında eğitimdeki bilgi sistemini yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Eğitim, bilgi sistemlerine dayalı olmalıdır. Çocuklarımızın okulda günlük eğitimleri sırasında gerekli tüm eğitimi aldığını varsaymamalıyız. Açıkçası, eğitim sisteminde çok yararlı olduğu kanıtlanmış iki sistem vardır. Birincisi hakkında medyada defalarca haberler yapılmıştır. Öğrencilerin ders programı, değerlendirme ve izleme süreci konusunda etkinliğini gösteren Günlük ve BilimLand sistemleri, içeriğin belirlenmesi için büyük bir fırsat sağlamıştır. Tüm bunlardan tek bir merkezi elektronik sistem oluşturursak, eğitim sistemine çok yardımcı olur. İkincisi, eğitim metodolojisini değiştirmektedir. Geleneksel eğitime ek olarak, uzaktan eğitim sisteminin uygulamaya konduğu dönemde, bu ikisinden kombine bir eğitim sistemi oluşturma aşamasına gelindiğini görmekteyiz. Ulusa sesleniş konuşmasında sürekli eğitim üzerinde duruldu. Sadece Kazakistan vatandaşlarının değil, dünya halklarının kesintisiz eğitim aldığı bir dönemde yaşamaktayız. Ayrıca, resmi eğitimle birlikte gayri resmi bir eğitim sistemi de gelişmektedir. Tüm dünyada yaygın olarak kullanılan "Hayat Boyu Öğrenme" (Life-Long Learning)

**TÜM DÜNYADA
YAYGIN OLARAK
KULLANILAN "HAYAT
BOYU ÖĞRENME"
(LIFE-LONG
LEARNING) İLKESİNE
UYGUN YENİ BİR
PLATFORM VE YENİ
BİR EĞİTİM SİSTEMİ
OLUŞTURMAK
BÜYÜK ÖNEM
TAŞIMAKTADIR**

**ӘЛЕМ БОЙЫНША
КЕҢІНЕН АЙТЫЛЫП
ЖҮРГЕН «LIFE-LONG
LEARNING» ЯҒНИ
«ӨМІР БОЙЫ БІЛІМ
АЛ» ҚАҒИДАСЫНА
СӘЙКЕС ЖАҢА
ПЛАТФОРМА, ЖАҢА
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӨТЕ
МАҢЫЗДЫ**

аталған шетелдік университеттерге барып ғылыми тағылымдамадан өтіп келеді.

Оқу жылы басталуымен қатар, Республика Президенті Қ.К.Тоқаев Қазақстан халқына жолдауын жасады. Жолдауда білімге ерекше көңіл бөліп, қолдау шараларына жол ашып отыр. Білім, ғылым саласындағы айтулы тұлға ретінде Жолдауға қатысты пікіріңізді білсек.

Ең біріншіден, Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың өзі де айтты, бұл Жолдау ең қиын кезеңде болып отыр. Бірақ осы Жолдауда айтылған дүниенің бәрі елге, халыққа, жаңа үміт, жаңа мүмкіндік береді. Жолдаудағы жеті бағыттың бірі ішінде білімге ерекше көңіл бөліп: «Адами капиталды дамыту, жаңа үлгідегі білім саласына инвестиция тарту» деп Жолдауда білім саласына ерекше мән берді. Айта кететін жайт, сапалы білім барлық жерде керек. Қашықтан оқыту кезеңінде оқыту жүйесі өте маңызды, онлайн платформаның жоқтығын айтып, соған арнайы тапсырма берді. Бұл маңызды нәрсе, біздің университет қашықтан оқытуды оңай қабылдады. Себебі, біздің университетте қашықтан оқытуға қатысты арнайы базаларымыз бар еді. Атап айтқанда, Универ жүйесі және Moodle онлайн қашықтан оқыту жүйелерінің негізінде біз бірден қашықтан оқытуға көштік. Ал, мектептерде ондай платформалардың жоқтығы оқушылардың білім алуына көп қиындықтар туғызды.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтып отырғандары өте дұрыс. Онлайн платформа болуы керек. Шындығында біз білім берудегі ақпараттандыру жүйесін жаңадан қолға алуымыз керек. Білім берудің негізінде ақпараттық жүйелер жатуы керек. Баламыз мектепте күнделікті білім алып жүр деп сеніп қалмауымыз керек. Ашығын айтқанда, білім

ilkesine uygun yeni bir platform ve yeni bir eğitim sistemi oluşturmak büyük önem taşımaktadır. MOOC gibi küresel evrensel eğitim sistemi, dünya çapında önde gelen üniversiteler tarafından kullanılmaktadır. Dünyanın her yerinden milyonlarca çocuk bu geniş kapsamlı çevrimiçi açık kurslara katılarak eğitim almaktadır. Uzaktan eğitim evrensel düzeyde zorunlu bir öğrenme süreci haline geldiğinde biz kaybedebiliriz. Bu nedenle, acilen açık kurslar ve çevrimiçi platformlar oluşturarak, uzaktan eğitim sistemini daha da geliştirmeliyiz. Ulusa sesleniş konuşmasında ele alınan diğer bir konu, öğretmenlerin durumu ile ilgilidir. Büyük eğitimci ve yazar Ibray Altinsarin, “Öğretmen, okulun kalbidir” demişti. Okulda, toplumda ve ülkede yükselmek istiyorsak önce öğretmenlik mesleğinin statüsünü yükseltmeliyiz. Öğretmenler için iyi koşullar oluşturulmadıkça eğitim sisteminde yenilikler yapılamaz. Bu koşulları sağlamamız halinde yeni bir seviyeye ulaşabiliriz. Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev, eğitimciler meselesini geçen yıl Ağustos toplantısında da ele almıştı. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan Öğretmenlerin Statüsü Kanunu’nun gelecekte öğretmenlerin mesleki statüsünü yükselteceğini umuyorum. Ulusa sesleniş konuşmasının son

беру жүйесінде өте пайдалығын көрсеткен екі жүйе болды: біріншісі, кезінде ол туралы ақпарат бетінде көптеп жазылды, айтылды. Ал шындығында оқушылардың сабақ кестесі мен баға қойып, оны қадағалауда тиімділігін көрсеткен «Күнделік жүйесі» және БілімЛанд жүйесі контентті анықтауға үлкен мүмкіндік берді. Солардың бәрінен бір орталық қалыптастыра алсақ, бір электрондық жүйе жасақтасақ білім беру жүйесіне көп көмек береді. Екіншіден, қазір білім берудің методикасы өзгеріп жатыр. Бұрынғыдай дәстүрлі түрде мектепке барып білім алу ғана емес, қашықтан оқыту жаппай қолданысқа енгенде, осы екеуінен аралас оқыту жүйесін жасаудың кезеңі туғанын көріп отырмыз. Жолдау бойынша, Үздіксіз білім беру концепциясын айтты. Тек Қазақстан азаматтары ғана емес, әлем халықтары үздіксіз білім алатын заманға келді. Оған қоса, формалды білім берумен қатар, формалды емес білім беру жүйесі де дамып келе жатыр. Осылар біріктіріп әлем бойынша кеңінен айтылып жүрген «Life-Long Learning» яғни «өмір бойы білім ал» қағидасына сәйкес жаңа платформа, жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру өте маңызды. Әлемнің алдында тұрған сын тегеурін-

bölümünde milli kimliğimizi muhafaza edebilmek, yeni kategori ulus oluşturmada manevi yenilenmeyi hızlandırmak, kültürümüzü, dilimizi ve medeniyetimizi yükseltmek için özel talimatlar verildi. Farklı alanlarda çok sayıda talimatın verildiği bu ulusa sesleniş konuşmasının, ülkenin hem kısa hem de uzun vadeli kalkınma programı olduğunu söyleyebilirim.

Sohbetimizin başında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkan Vekili olarak görev yaptığınızı söylemiştiniz. Son olarak, Mütavelli Heyet Başkanlığı'nda görev süresindeki çalışmalarınızdan da biraz bahsedebilir misiniz?

Eğitim ve Bilim Bakan Yardımcılığı görevinde bulunduğum dönemde, Üniversitemin Mütavelli Heyet Başkan Vekili ve Eş Başkanı olarak görev yaptım. Birkaç toplantıya katılarak, üniversitenin maddi ve diğer gelişimi ile ilgili konuları ele aldık. O zaman yaptığım öneri ve tekliflerimi detaylı olarak burada sıralamanın bir gereği yok diye düşünüyorum. Bu alanda bir uzman olarak fikrimi ifade edecek olursam, üniversitenin büyük bir tarihi ve geleceğe yönelik misyonu var. Söz konusu misyon, üniversitenin gelecekte Kazakistan ve Türkiye'deki üniversitelerin merkezi haline gelmesi ile ilgilidir. Kazakistan ve Türkiye üniversiteleri arasında çeşitli forumların ve diğer toplantıların düzenli olarak gerçekleştirilebileceği ve her iki ülkeden bilim insanlarının bir araya gelerek birlikte çalışabileceği bir yapının üniversite bünyesinde kurulması, yüksek öğretim sistemi için faydalı olacaktır.

Değerli vaktinizi ayırıp sorularımızı yanıtladığınız için çok teşekkür ederiz!

нің бірі «Моос» әлемдік жалпыға бірдей оқыту жүйесін әлемдік деңгейдегі алдыңғы қатарлы университеттер қолданып жатыр. Арнайы курстарын да ашып қойған, жер шарының түкпір-түкпірінен миллиондаған балалар сол арқылы білім алып жатыр. Қашықтан оқыту жаппай, міндетті оқыту үдерісіне енгенде біз жеңіліп қалуымыз мүмкін. Сондықтан біз тез арада ашық курстар мен онлайн платформалар жасап, қашықтан оқыту жүйесін одан әрі дамытуымыз керек. Жолдауда айтылғаны ол,

педагогтар мәртебесі, ұстаз мектептің жүрегі деп ұлы Ыбырай Алтынсарин айтқан. Егер біз мектепте, қоғамда, елде жоғары көтерілгіміз келсе, бірінші ұстаздардың мәртебесін көтеруіміз керек. Ұстаздарға жағдай жасағанда ғана, білім беру жүйесіне жаңалық енгізіп, жаңа көрсеткішке жете аламыз. Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев ұстаздар туралы бүгін ғана айтып отырған жоқ, өткен жылдың тамыз кеңесіндегі ұстаздар туралы айтқан пікірі де өте маңызды еді. Сонымен қатар, Елбасы қол қойған Педагогтар туралы заң да болашақта ұстаздардың мәртебесін көтереді деп сенемін. Жолдаудың соңғы бөлігінде ұлттық қасиетіміз, жаңа санаттағы ұлт қалыптастыру бойынша рухани жаңғыруымызды жеделдетіп, мәдениетімізді, тілімізді, өркениетімізді көтеруге қатысты ерекше тапсырмалар берілді. Ауқымды-ауқымды тапсырмалар берілген бұл Жолдауды еліміздің жақын әрі ұзақ уақытқа арналған даму бағдарламасы деуге болады.

Сұхбатымыздың басында Х.А.Ясауи атындағы ХҚТУ Өкілетті кеңес төрағасының орынбасары болғаныңызды айтып өттіңіз. Өкілетті кеңесте атқарған қызметіңіз туралы айтып берсеңіз.

Білім және ғылым вице-министрі қызметін атқарып жүргенде университеттің Өкілетті кеңесінде төрағаның орынбасары және тең төраға ретінде болдым. Бірнеше жиналыстарға қатысып, университеттің материалдық және басқа жағынан дамуына қатысты сұрақтарды ортақ талқыладық. Ол кезде айтқан ұсыныстарымды қазір тізбелеп отырудың қажеті жоқ деп есептеймін. Осы саланың маманы ретінде жеке пікірімді білдірсем: университеттің тарихи және болашаққа арқалаған үлкен миссиясы бар. Ол миссия университет болашақта Қазақстан мен Түркия мемлекеттерінің университеттерінің орталығына айналуы керек. Университетте Қазақстан мен Түркия университеттерінен құрылған бір қауымдастық па, қандайда бір ұйым болса, соның аясында екі елдің университеттерінің форумдары және басқа да басқосулары ұдайы өткізіліп тұрса, екі елдің ғалымдары танысып, білісіп ортақ жұмыс істесе, жоғарғы білім беру жүйемізге пайдалы болар еді.

Уақыт бөліп, сұхбат бергеніңізге көп рақмет!

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ MAVİ VATAN MÜCADELESİ

ENES ERGEL

AB ANABİLİM DALI YÜKSEK
LİSANS ÖĞRENCİSİ

ЕО КАФЕДРАСЫНЫҢ МАГИСТРАНТ

ТҮРКИЯНЫҢ ШЫҒЫС ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІНДЕГІ ТЕҢІЗ АЙДЫНЫ ҮШІН КҮРЕСІ

Son dönemlerde tansiyonun giderek arttığı Doğu Akdeniz bölgesindeki gerginliğini temeli, 2000'li yılların başında gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların, bölgede zengin doğalgaz kaynaklarının varlığını öngörmesine dayanmaktadır. Bu öngörüler doğrultusunda bölgede gerçekleşen petrol ve doğalgaz rezervi arama faaliyetlerinin bazı alanlarda olumlu sonuçlar vermesi, Doğu Akdeniz'de enerji rekabetinin başlamasına sebep olmuştur. Bu rekabet ise, bölgedeki kıyıdaş ülkelerin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) alanlarının paylaşımı konusunda yaşadığı tartışmaları hızlandırmış ve derinleştirmiştir.

Bu sebeple, Doğu Akdeniz'deki gerilimi anlayabilmek için öncelikle kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge kavramlarının tanımlanması gerekir. Kıta sahanlığı (*Continental Shelf*) kavramı, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 76. Maddesinde "*Sahildar bir devletin kıta sahanlığı, kara sularının ötesinde kıta kenarının dış eşiğine kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise, kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerir*" olarak tanım-

**DOĞU AKDENİZ
BÖLGESİNDEKİ
GERGİNLİĞİN
TEMELİ, 2000'Lİ
YILLARIN BAŞINDA
GERÇEKLEŞTİRİLEN
BİLİMSSEL
ARAŞTIRMALARIN,
BÖLGEDE ZENGİN
DOĞALGAZ
KAYNAKLARININ
VARLIĞINI
ÖNGÖRMESİNE
DAYANMAKTADIR**

**ШЫҒЫС
ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІ
АЙМАҒЫНДАҒЫ
КИКІЛЖІҢНІҢ
НЕГІЗІ 2000-ШЫ
ЖЫЛДАРДЫҢ
БАСЫНДА
ЖҮРГІЗІЛГЕН
ҒЫЛЫМИ
ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ
АЙМАҚТАҒЫ
БАЙ ТАБИҒИ ГАЗ
РЕСУРСТАРЫ
ТУРАЛЫ
БОЛЖАМДАРҒА
БАРЫП ТІРЕЛЕДІ**

Соңғы кездері шиеленісе түскен Шығыс Жерорта теңізі аймағындағы кикілжіңнің негізі 2000-шы жылдардың басында жүргізілген ғылыми зерттеулердегі аймақтағы бай табиғи газ ресурстары туралы болжамдарға барып тіреледі. Осы болжамдарға сәйкес, аймақтағы мұнай және табиғи газ қорларын барлау жұмыстарының оң нәтижелер көрсетуі Шығыс Жерорта теңізінде энергетикалық бәсекенің басталуына себеп болды. Бұл бәсекелестік жағалаудағы елдердің құрлықтық қайраң пен эксклюзивті экономикалық аймақтарын бөлісуге қатысты талас-тартысын тіпті де тереңдете түсті.

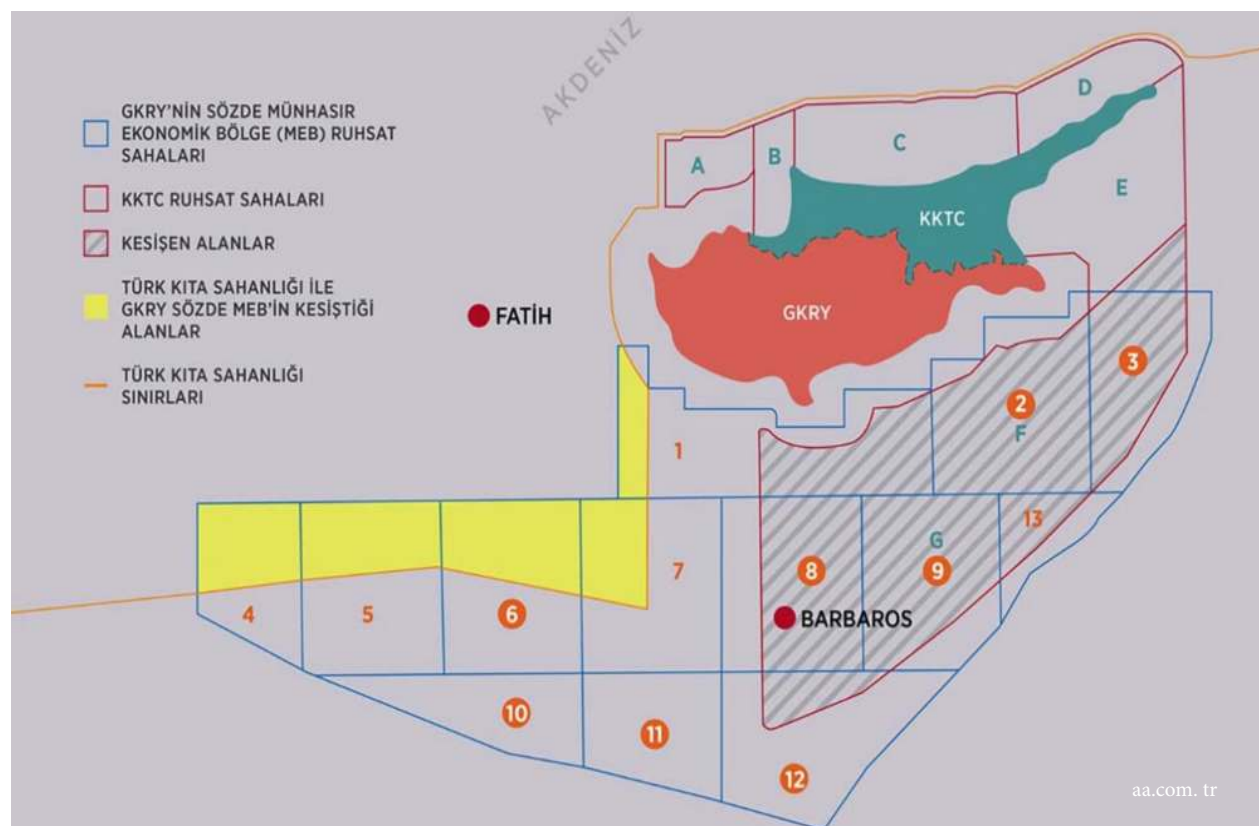
Осы себепті, Шығыс Жерорта теңізіндегі шиеленісті түсіну үшін алдымен құрлықтық қайраң мен эксклюзивті экономикалық аймақ ұғымдары анықтап алу керек. Құрлықтық қайраң (*Continental Shelf*) ұғымы 1982 жылғы Біріккен ұлттар ұйымының (БҰҰ) Теңіз құқығы конвенциясының 76-бабында "Жағалаудағы мемлекеттің құрлықтық қайраңы – аумақтық сулардан тыс орналасқан құрлықтық жиегінің сыртқы шегіне дейін немесе құрлықтық жиегі аз болса, онда аумақтық сулар өлшене бастайтын жерден 200 теңіз милі бөлігіне дейінгі аралықта осы мемлекеттің тұтас құрлықтық

ланmıştır (Birleşmiş Milletler, 1982). Kıta sahanlığı, bir kıyı ülkesinin deniz sahasında devam eden doğal uzantısıdır ve kıyı ülkelerinin ilan etmeye gerek duymadan sahip olduğu doğal bir kazanımdır (Bahçeşehir Üniversitesi, 2020). Münhasır Ekonomik Bölge (*Exclusive Economic Zone*) ise kıyı ülkelerinin karasuları başlangıcı esas alınarak 200 deniz mili mesafesinde bulunan deniz yatağı ve deniz altındaki canlı/cansız kaynaklar üzerinde hak ilan etmesidir. Kıyı ülkeleri, MEB olarak belirlendiği alanda bilimsel araştırmalar yapma ve alan dahilindeki tüm madensel ve biyolojik kaynakları kullanabilme özgürlüğüne sahiptir (Sönmezoğlu, 2005). Münhasır ekonomik bölgenin, kıta sahanlığının aksine uygun bir biçimde ilan edilmesi ve Birleşmiş Milletlere duyurulması gerekmektedir (Bahçeşehir Üniversitesi, 2020).

Bu kavramlar çerçevesinde, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin taraf olduğu ilk gerilim, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Türkiye ve Kıbrıs Türkleri'nin haklarını yok sayarak tek taraflı MEB ilan etmesiyle gerçekleşmiştir. GKRY, tasarladığı bu haksız sınırlandırmayı

территориясының табиғи жалғасындағы су асты аймағының теңіз түбі мен жер қойнауын қамтиды” деп көрсетілген (БҰҰ, 1982). Құрлықтық қайраң бір елдің теңіз жағалауының табиғи жалғасы және жағалаудағы елдердің жариялауды қажет етпейтін табиғи үлесі болып табылады (Бахчешехир университеті, 2020). Ал, эксклюзивті экономикалық аймақ (*Exclusive Economic Zone*) – теңіз жағалауы елдерінің аумақтық суларының басталуына негізделген 200 теңіз милі аралығындағы теңіз түбі мен теңіз астындағы жанды және жансыз барлық ресурстарға иелігін білдіреді. Жағалаудағы елдер, эксклюзивті экономикалық аймақ деп белгілеген аймақта ғылыми зерттеулер жүргізуге және сол аймақтағы барлық минералды және биологиялық ресурстарды пайдалануға құқылы (Сөнмезоғұ, 2005). Құрлықтық қайранмен салыстырғанда, эксклюзивті экономикалық аймақтың үйлесімді түрде жарияланып, БҰҰ-ға хабарлануы керек (Бахчешехир университеті, 2020).

Осы ұғымдар тұрғысынан, Шығыс Жерор-

2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile yaptığı ikili anlaşmalar vasıtasıyla kuvvetlendirmeye çalışmış ve bu ikili anlaşmalar doğrultusunda Kıbrıs Adası çevresinde bulunan 13 araştırma sahasını sahiplenerek çeşitli enerji firmalarıyla birlikte petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri yürütmeye başlamıştır (Aydoğmuş, 2019). Ancak GKRY'nin hak iddia ettiği 13 araştırma sahasının bir bölümü, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre hakkı olan kıta sahanlığının içinde yer almıştır. Bu durum karşısında uluslararası hukuktan doğan hakkını muhafaza etmeye yönelik çalışmalar başlatan Türkiye, GKRY'nin hamlelerine Birleşmiş Milletler nezdinde itiraz etmiş ve Doğu Akdeniz'de yer alan kendi münhasır ekonomik bölge haritalarını Birleşmiş Milletler nezdinde onaylatmıştır (BBC Türkçe, 2019).

та теңізінде Түркия дүп келген алғашқы қайшылық Оңтүстік Кипр Грек әкімшілігі (ОКГӘ) Түркия мен Кипр түріктерінің құқықтарын елемей, эксклюзивті экономикалық аймақты біржақты жариялаған кезде туындаған болатын. ОКГӘ өзі жариялаған заңсыз шекарасын 2003 жылы Египетпен, 2007 жылы Ливанмен және 2010 жылы Израилмен жасасқан екіжақты келісімдері арқылы күшейтуге тырысты, сондай-ақ, осы екіжақты келісімдерге сәйкес Кипр аралының айналасында орналасқан 13 зерттеу-барлау алаңдарына иелік етіп, әр түрлі энергетикалық компаниялармен бірге мұнай және табиғи газды барлау жұмыстарын жүргізе бастады (Айдоғмуш, 2019). Алайда, ОКГӘ иелік еткен 13 зерттеу-барлау алаңдарының бір бөлігі БҰҰ Теңіз құқығы туралы конвен-

Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile yaşanan bu gerilimin ardından Türkiye, sahip olduğu MEB'i koruma ve çeşitli uluslararası mecralarda bu alanı duyurma çalışmalarını hızlandırmaya odaklanmıştır. Bu doğrultuda 27 Kasım 2019 tarihinde, Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Anlaşmayla birlikte Doğu Akdeniz'de iki ülkenin uluslararası hukuktan doğan haklarının korunması öngörülmüş ve iki ülkenin karşılıklı kıyıları arasında deniz yetki alanları belirlenmiştir (Acer, 2019). Türkiye bu anlaşmayla birlikte, Doğu Akdeniz'de oluşan yetki alanları sınırlarında herhangi bir haksızlığa göz yummayacağını ve uluslararası hakları kapsamında sahip olduğu MEB'i taviz vermeden koruyacağını açıkça deklare etmiştir.

Türkiye'nin bu girişimi Yunanistan'da tepki ile karşılanmış, anlaşmayla birlikte Türkiye'nin MEB sınırı içinde olan bölgelerin, Yunanistan'ın deniz yetki alanı içinde olduğu iddia edilmiştir. Yunanistan'ın bu iddiasındaki temel dayanağı, Türkiye'ye yaklaşık 2 km uzaklıkta bulunan Meis Adası'nın kendi boyutundan yaklaşık 4 bin kat büyüklüğünde bir kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge hakkının olduğu düşüncesidir. Yunanistan, kıta sahanlığı hesaplamasında Meis Adası'na farklı bir misyon yüklemekte ve daha fazla alana sahip olma isteğiyle Meis Adası'nın bir ana kara gibi tam yetkili bir MEB alanına sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Oysa Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) birçok kararı (1984 yılında gerçekleşen Malta-Libya davası veya 2012 yılında gerçekleşen Nikaragua-Kolombiya davası gibi) göstermektedir ki kıta ülkelerinin doğal uzantısında bulunan adalarını, ayrı olarak deniz yetki alanlarına sahip olması söz konusu değildir (Ülger, 2020). Tarihte benzer durumların yaşandığı anlaşmazlıklar incelendiğinde (1992 yılında Kanada

**DOĞU AKDENİZ'DE
TÜRKİYE'NİN TARAF
OLDUĞU İLK GERİLİM,
GÜNEY KIBRIS RUM
YÖNETİMİ'NİN
(GKRY) TÜRKİYE VE
KIBRIS TÜRKLERİ'NİN
HAKLARINI YOK
SAYARAK TEK TARAFLI
MEB İLAN ETMESİYLE
GERÇEKLEŞMİŞTİR**

**ОСЫ ҰҒЫМДАР
ТҰРҒЫСЫНАН,
ШЫҒЫС ЖЕРОРТА
ТЕҢІЗІНДЕ
ТҰРКІЯ ДҮП
КЕЛГЕН АЛҒАШҚЫ
ҚАЙШЫЛЫҚ
ОҢТҮСТІК КИПР
ГРЕК ӘКІМШІЛІГІ
(ОКГӘ) ТҰРКІЯ МЕН
КИПР ТҰРІКТЕРІНІҢ
ҚҰҚЫҚТАРЫН
ЕЛЕМЕЙ,
ЭКСКЛЮЗИВТІ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
АЙМАҚТЫ
БІРЖАҚТЫ
ЖАРИЯЛАҒАН
КЕЗДЕ ТҰЫНДАҒАН
БОЛАТЫН**

циясы бойынша Түркияға тиеселі құрлықтық қайраңда орналасқан. Осы жағдайға байланысты Түркия халықаралық құқық бойынша өз құқықтарын қорғау үшін тиісті жұмыстар жүргізіп, БҰҰ-да ОКГӘ-нің қадамдарына наразылық білдірді және Шығыс Жерорта теңізіндегі өзінің эксклюзивті экономикалық аймағының картасын бекітті (BBC Turkish, 2019).

Оңтүстік Кипрмен болған кикілжіңнен кейін Түркия өзіне тиеселі эксклюзивті экономикалық аймақты қорғауды және әртүрлі халықаралық арналарда аталмыш аймақты жариялау жұмыстарына басымдық берді. Осы тұрғыда 2019 жылы 27 қарашада Түркия мен Ливия Ұлттық келісім үкіметі арасында «Жерорта теңізінде су айдынын белгілеу туралы өзара түсіністік меморандумына» қол қойылды. Келісімге сәйкес, Шығыс Жерорта теңізінде екі елдің халықаралық құқыққа сай құқықтарының қорғалуы қарастырылумен қатар, екі елдің өзара қиылысқан жағалауларындағы тиісті теңіз аймақтары анықталды (Ажер, 2019). Түркия осы келісім арқылы Шығыс Жерорта теңізінде орналасқан тиісті теңіз аймақтары ішінде қандайда бір әділетсіздікке жол бермейтіндігін және халықаралық құқықтары аясында өзіне тиеселі эксклюзивті экономикалық аймағын ымыра-сыз қорғайтындығын ашық білдірді.

Түркияның бұл қадамына Грекияның қарсылық білдіріп, келісімге сәйкес Түркияның эксклюзивті экономикалық аймағының кейбір бөлігін Грекияның теңіз айдынына жатады деп мәлімдеді. Өйткені Грекия өзінің Түркиядан шамамен 2 км қашықтықта орналасқан Мейс аралының көлемінен 4 мың есе үлкен құрлықтық қайраң мен эксклюзивті экономикалық аймақты өзіне тиеселі деп есептейді. Грекия құрлықтық қайрағын есептеуде тіпті де көбірек аймаққа ие болу үшін Мейс аралын құрлық сияқты

іле Fransa арасында ясаған St. Pierre ve Miquelon адалары соруну veya 1993 жылда Danimarka ile Норвеж арасында ясаған Jan Mayen адалары соруну gibi) hem өлкелер арасы бөлүшүм алашмаларынын hem де улустарарасы маһкеме карарларынын Түркия'нин савундуғу görüşleri destekler nitelikte olduғу net bir şekilde көрүлмектедир (Ercümen, 2019). Buna karşın Yunanistan'ın савундуғу “anakara uzantısı olan bir adanın coğrafi boyutundan 4 bin kat daha büyük bir deniz yetkinlik alanına sahip olması” tezinin hukuki bir temeli bulunmamaktadır.

Türkiye ve Yunanistan арасында ясаған gerilim, 10 Ağustos 2020 tarihinde Түркия'ye ait Oruç Reis sismik araştırma gemisinin Doğu Akdeniz açıklarında araştırma yapacağıна dair Navtex (denizcilere duyuru) ilan etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır (Temizer, 2020). Yunanistan'da huzursuzluk yaratan bu Navtex'in ardından, iki өлкенде де başlayan askeri tatbikat çalışmaları ve siyasi restleşmeler Түркия ve Yunanistan арасындаки artan Doğu Akdeniz geriliminin zirve noktasına gittiğini göstermiştir (DW, 2020). Gerilimin zirve noktası ise Yunan fırкатеyni Limnos'un, Oruç Reis gemisine güvenliği için eşlik eden Türk fırкатеyni Kemalreis'e çarpması sonucunda olmuştur (BBC Türkçe, 2020). Kaza olarak nitelendirilse de olayın herhangi bir şekilde sıcak çatışmaya dönmemesi için başta NATO, AB ve ABD olmak üzere birçok devlet ve uluslararası örgüt süratle her iki өлке ile temasa geçmiştir.

Doğu Akdeniz'deki deniz yetkinliği sınırlarına yönelik tartışmaların hızla ve barışçıl yollarla çözülmesine yönelik gerçekleşen temaslardan en etkini, hem Түркия'nin hem де Yunanistan'ın üyesi olduғу NATO'dan gelmiştir. Nitekim, Avrupa Birliği'nden arabulucu bir rol üstlenmesi beklenirken AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, Doğu Akdeniz'de Yunanistan'a destek olacaklarını ve Түркия'ye bir ekonomik yaptırım uygulanabileceği-

ULUSLARARASI ADALET DİVANI'NIN (UAD) BİRÇOK KARARI GÖSTERMEKTEDİR Kİ KITA ÖLKELERİNİN DOĞAL UZANTISINDA BULUNAN ADALARIN, AYRI OLARAK DENİZ YETKİ ALANLARINA SAHİP OLMASI SÖZ KONUSU DEĞİLDİR

АЛАЙДА БҰҰ-НЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТЫНЫҢ (ХС) КӨПТЕГЕН ШЕШІМДЕРІ ҚҰРЛЫҚТЫҚ ЕЛДЕРДІҢ ТАБИҒИ АУМАҒЫНДА ОРНАЛАСҚАН АРАЛДАРЫНЫҢ ЖЕКЕ-ДАРА ТЕҢІЗ АЙДЫНЫ БОЛМАЙТЫНЫН КӨРСЕТЕДІ

қарап, толық эксклюзивті экономикалық аймаққа ие болуы керектігін алға тартады. Алайда БҰҰ-ның халықаралық сотының (ХС) көптеген шешімдері (мысалы, 1984 жылғы Мальта-Ливия ісі немесе 2012 жылғы Никарагуа-Колумбия ісі) құрлықтық елдердің табиғи аумағында орналасқан аралдарының жеке-дара теңіз айдыны болмайтынын көрсетеді (Үлгер, 2020). Тарихтағы осыған ұқсас жағдайларға байланысты туындаған қайшылықтарды сараптаған кезде (мысалы, 1992 жылы Канада мен Франция арасындағы туындаған Сен-Пьер және Микелон аралдары мәселесі немесе 1993 жылғы Дания мен Норвегия арасындағы Жан-Майен аралы мәселесі сияқты) елдер арасындағы келісімдер де, халықаралық сот шешімдері де Түркияның ұстанған көзқарастарының қолдауға тиісті екендігін анық көрсетеді (Ержүмен, 2019). Керісінше, Грекияның «құрлықтық аумағының табиғи жалғасы саналатын бір аралдың өз географиялық көлемінен 4 мың есе үлкен теңіз айдыны құқығына ие» деген тезистің заңды негізі жоқ.

2020 жылы 10 тамызда Түркияға тиесілі Орұч Рейс сейсмикалық зерттеу кемесінің Шығыс Жерорта теңізі айдынында зерттеулер жүргізеттіні туралы Navtex хабарламасын (теңізшілерге ескерту) жариялауы Түркия мен Грекия арасындағы келіспеушілікті үдете түсті (Темізер, 2020). Грекияның қарсылығын тудырған осы Navtex-тен кейін, екі елде әскери жаттығулардың басталуы мен саяси айыптаулар Шығыс Жерорта теңізіне байланысты Түркия мен Грекия арасындағы шиеленісті тіпті де ушықтырды (DW, 2020). Лимнос атты грек фрегатының Орұч Рейс қкемесінің ауіпсіздігін қорғайтын Кемал Рейс атты түрік фрегатына соқтығысуы шиеленісті шырқау шегіне жеткізді (BBC, 2020). Бұл

ni açıklamıştır (NTV, 2020). Benzer bir şekilde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni "Doğu Akdeniz'deki kilit ortak" olarak nitelendirmiş ve 1987'den beri GKRY'e yönelik uygulanan silah ambargosunun kaldırıldığını söyleyerek tarafını açıkça belli etmiştir (Baykan, 2020). Avrupa Birliği'nin ve ABD'nin Yunanistan/GKRY tarafı tutumlarının aksine NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, her iki ülkenin Doğu Akdeniz'deki tansiyonu düşürmek ve bölgede tekrar yaşanabilecek bir kaza riskinin önüne geçmek için NATO bünyesinde teknik bir görüşme yapması çağrısında bulunmuştur. Türkiye bu çağrıya olumlu yanıt verirken, Yunanistan ise tansiyonun düşmesi için Türk gemilerinin Doğu Akdeniz'den (Yunanistan'a ait olduğu iddia edilen karasularından) çekilmesi şartını öne sürmüştü ve NATO'nun diplomatik çözüm çağrısına olumsuz karşılık vermiştir (DW, 2020).

Türkiye, Yunanistan ve GKRY ile yaşadığı deniz yetkinliği sınırı sorunu karşısında en başından beri hakkaniyetli bir çözüm bulunması için uluslararası hukuk çerçevesinde diyalog kurmaya hazır olmuştur. Buna karşın Yunanistan ve GKRY, Doğu Akdeniz'deki anlaşmazlığın çözümü için AB üyeliklerini ve Batı devletleri

кездейсоқ оқиға деп сипатталғанымен, қандайда бір қарулы қақтығысқа айналмас үшін НАТО, ЕО және АҚШ бастаған көптеген мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар тез арада екі елмен де келіссөздер жүргізді.

Шығыс Жерорта теңізіндегі теңіз айдынын бөлісуге баланысты талас-тартысты тез және бейбіт жолмен шешу жолындағы келіссөздерде, әсіресе, Түркия мен Грекия да мүше болып табылатын НАТО маңызы рөл атқарды. Ал, ЕО делдалдық рөл атқарғанның орынына, ЕО-ның сыртқы саясат және қауіпсіздік жөніндегі жоғары өкілі Жосеп Боррел Шығыс Жерорта теңізінде Грекияны қолдайтындарын білдіріп, Түркия экономикалық санкциялар салынуы мүмкін деп мәлімдеді (NTV, 2020). Сол сияқты АҚШ Мемлекеттік хатшысы Майк Помпео да ОКГӘ-ні «Шығыс Жерорта теңізіндегі басты серіктес» деп сипаттап, 1987 жылдан берігі ОКГӘ-ге қару-жарақ эмбаргосының жойылғанын айтып, ұстанымын айқын көрсетті (Байкан, 2020). ЕО мен АҚШ-тың Грекия/ОКГӘ-ні қолдағанына қарамастан, НАТО-ның Бас хатшысы Йенс Столтенберг екі елді де Шығыс Жерорта теңізіндегі шиеленісті азайту

іле olan iyi ilişkilerini bir koz olarak kullanmakta; adil bir çözüm için kurulacak diyalog çağrılarına olumlu yanıt vermemektedir. Türkiye'nin aksine Doğu Akdeniz'i istikrarsızlığa sürükleyen bu tutuma karşılık, Türkiye'nin meşru haklarından vazgeçeceğini ve dayatmalara boyun eğeceğini düşünmek, yalnızca basiretsizlik göstergesidir.

Кайнаққа:

1. Acer, Yucel (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı. s 11. İstanbul: Seta. Alınan yer: <https://setav.org/assets/uploads/2019/12/A301.pdf>. Erişim tarihi: 06.09.2020.
2. Aydoğmuş, Hale (2019). Doğu Akdeniz Bilmececi. Alınan yer: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/dogu-akdeniz-bilmececi-423599.html>. Erişim tarihi: 05.09.2020.
3. Bahçeşehir Üniversitesi (2020). Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Nedir?. Alınan yer: <https://bau.edu.tr/haber/15945-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomik-bolge-nedir>. Erişim tarihi: 04.09.2020.
4. Baykan, Dildar (2020). ABD Güney Kıbrıs Rum Yönetimine Yönelik Silah Ambargosunu Kaldırdı. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-guney-kibris-rum-yonetimine-yonelik-silah-ambargosunu-kaldirdi-1960243>. Erişim Tarihi: 07.09.2020.
5. BBC Türkçe (2019). Doğu Akdeniz: Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Arama krizi Nasıl Başladı, Hangi Ülke Ne İstiyor?. Alınan yer: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>. Erişim tarihi: 06.09.2020.
6. BBC Türkçe (2020). Doğu Akdeniz - Reuters: Türkiye'nin Kemal Reis ve Yunanistan'ın Limnos Gemileri Arasındaki Olay için Atina 'Kazaydı' diyor. Alınan yer: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53779999>. Erişim tarihi: 07.09.2020.
7. Birleşmiş Milletler (1982). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. Alınan yer: <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf>. Erişim tarihi: 05.09.2020.
8. DW (2020). Ankara-Atina ilişkilerinde "Tatbikat" Gerilimi. Alınan yer: <https://www.dw.com/tr/ankara-atina-ili%C5%9Fkilerinde-tatbikat-gerilimi/a-54686266>. Erişim tarihi: 07.09.2020.
9. DW (2020). Yunanistan'dan NATO'nun Açıklamasını Yalanlama. Alınan yer: <https://www.dw.com/tr/yunanistandan-natonun-a-%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1n%C4%B1-yalanlama/a-54810612>. Erişim tarihi: 07.09.2020.
10. Ercümen, Ferhat (2019). Doğu Akdeniz'deki Yetki Alanlarının Belirlenmesinde Adaların Rolü. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/>

**YUNANİSTAN
VE GKRY, DOĞU
AKDENİZ'DEKİ
ANLAŞMAZLIĞIN
ÇÖZÜMÜ İÇİN AB
ÜYELİKLERİNİ VE
BATI DEVLETLERİ
İLE OLAN İYİ
İLİŞKİLERİNİ BİR
KOZ OLARAK
KULLANMAKTA;
ADİL BİR ÇÖZÜM
İÇİN KURULACAK
DİYALOG
ÇAĞRILARINA
OLUMLU YANIT
VERMEMEKTEDİR**

**KERİSİNŞE,
GREKİYA MEN OKĞƏ
ŞYFYCS ŽERORTA
TEŇİZİNDEĞİ
KELİSPEUŞİLİKTERDİ
RETTEU ÜŞİN EO-FA
MÜŞELİK PEN BATYCS
MEMLEKETTERİMEN
BOLĞAN ŽAKSY
KARYIM-
KATYNASTARYN
KŰRAL RETİNDE
PAJĐALANUMEN
KATAR, ƏDİL ŞEŞU
ÜŞİN ŽASALĞAN
KELİSCƏZ
QSYNYSTARYN
DA OŇDY ŽAUAP
BERMEUDE**

және аймақта қайталануы мүмкін қақтығыс қаупін болдырмау мақсатында НАТО шеңберінде техникалық кездесу өткізуге шақырды. Түркия бұл шақыруға оң қабақ танытса, ал Грекия шиеленісті төмендету үшін Шығыс Жерорта теңізінен (Грекияға тиесілі деп санайтын теңіз айдынынан) түрік кемелерінің кетуі керектігін талап етіп, НАТО-ның мәселені дипломатиялық жолмен шешу ұсынысын қабылдамады (DW, 2020).

Түркия, Грекиямен және ОКГӘ-мен арадағы теңіз шекарасы мәселесін әділ шешу үшін басынан бері халықаралық құқықтық негізде келіссөз жүргізуге дайын болды. Керісінше, Грекия мен ОКГӘ Шығыс Жерорта теңізіндегі келіспеушіліктерді реттеу үшін ЕО-ға мүшелік пен Батыс мемлекеттерімен болған жақсы қарым-қатынастарын құрал ретінде пайдаланумен қатар, әділ шешу үшін жасалған келіссөз қсыныстарына да оңды жауап бермеуде. Ал, Шығыс Жерорта теңізінде тұрақсыздық тудыратын бұндай ұстанымға қарсы Түркияның өз заңды құқықтарынан бас тартуын және айыптауларға мойынсынуын қараудың өзі ақымақтықтың белгісі болмақ.

Әдебиеттер:

1. Ажер, Йүжел (2019). Шығыс Жерорта теңізіндегі теңіз айдыны құқықтары және Түркия-Ливия ынтымақтастығы. 11-б. Истанбул: Сета. Сілтеме: <https://setav.org/assets/uploads/2019/12/A301.pdf>. Қаралған уақыты: 06. 09.2020.
2. Айдоғұмұш, Хале (2019). Шығыс Жерорта теңіз жұмбағы. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/dogu-akdeniz-bilmececi-423599.html>. Қаралған уақыты: 05.09.2020.
3. Бахчешехир Университеті (2020). Құрлықтық қайраң мен эксклюзивті экономикалық аймақ деген не? Сілтеме: <https://bau.edu.tr/haber/15945-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomikbolge-nedir>. Қаралған уақыты: 04.09.2020
4. Байкан, Дәлдар (2020). АҚШ ОКГӘ-ге қару-жарақ эмбаргосының жойды. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-guney-kibrisrum-yonetimine-yonelik-silah-ambargosunu-kaldirdi-1960243>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.

tr/analiz/dogu-akdenizdeki-yetki-alanlarinin-belirlenmesinde-adalarin-rolu/1670572. Erişim tarihi: 06.09.2020.

11. NTV (2020). AB'den Türkiye'ye Yaptırım Tehdidi. Alınan yer: https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-turkiyeye-yaptirim-tehdidi,j0Mcak2_z0awXhfnABw46A. Erişim tarihi: 06.09.2020.
12. Sönmezoğlu, Faruk (2005). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. s 498-499. İstanbul: Der Yayınları.
13. Temizer, Murat (2020). Yeni Navtex İlan Edildi, Oruç Reis Çalışmalarını Sürdürecektir. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yeni-navtex-ilan-edildi-oruc-reis-calismalarini-surdurecek/1936786>. Erişim tarihi: 07.09.2020.
14. Ülger, İrfan (2020). BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre Meis Adası'nın Statüsü. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bm-deniz-hukuku-sozlesmesi-ne-gore-meis-adasinin-statusu/1930943>. Erişim tarihi: 07.09.2020.

5. BBC Turkish (2019). Шығыс Жерорта теңізі: Кипр теңіз айдынында табиғи газ барлау қайшылығы қалай пайда болды, қайсы ел нені қалайды?. Сілтеме: <https://www.bbc.com/turkce/haberlerdunya-48225246>. Қаралған уақыты: 06.09.2020.
6. BBC Turkish (2020). Шығыс Жерорта теңізі - Reuters: Афина Түркияның Кемал Рейс және Грекияның Лимнос кемелері арасындағы оқиғаны «кездейсоқ оқиға» деп қарайды. Сілтеме: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53779999>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.

7. БҰҰ (1982). БҰҰ Теңіз құқығы конвенциясы. Сілтеме: <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf>. Қаралған уақыты: 05.09.2020.
8. DW (2020). Анкара-Афина қарам-қатынасында «әскери жаттығу» кикілжіңі. Сілтеме: <https://www.dw.com/tr/ankara-atina-ili-C5%9Fkilerinde-tatbikat-gerilimi/a-54686266>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.
9. DW (2020). Геркия НАТО-ның мәлімдемесін жоққа шығарды. Сілтеме: <https://www.dw.com/tr/yunanistandan-natonuna-C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1nC4% B1-yalanlama/a-54810612>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.
10. ЕРЖүмен, Ферхат (2019). Шығыс Жерорта теңізінде теңіз айдыны шекарасын белгілеудегі аралдардың ролы. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizdeki-yetki-alanlarinin-belirlenmesinde-adalarin-rolu/1670572>. Қаралған уақыты: 06.09.2020.
11. NTV (2020). ЕО-дан Түркияға санкция ескертуі. Сілтеме: https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-turkiyeye-yaptirim-tehdidi,j0Mcak2_z0awXhfn ABw46A. Қаралған уақыты: 06.09.2020.
12. Сөнмезоғұл, Фарук (2005). Халықаралық қатынастар сөздігі. 498-499 бб. Истанбул: «Der» баспасы.
13. Темізер, Мұрат (2020). Жаңа Navtex жарияланды, Орұч Рейс жұмысын жалғастырады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yeni-navtex-ilan-edildi-oruc-reis-calismalarini-surdurecek/1936786>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.
14. Үлгер, Ирфан (2020). БҰҰ Теңіз құқығы туралы конвенциясы бойынша Мейс аралының статусы. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bm-deniz-hukuku-sozlesmesini-gore-meis-adasinin-statusu/1930943>. Қаралған уақыты: 07.09.2020.

GÖÇ DESTANI ÜZERİNDEN ORTA ASYA'DAKİ SU SORUNLARINA DAİR ÇIKARILABİLECEK DERSLER

ALİ DİRİÖZ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

KUTAY ALIMCI

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

«КӨШ» ДАСТАНЫНАН
ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ
МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ
АЛУҒА БОЛАТЫН САБАҚТАР

Дестанлар, бір миллетін yaşadığı önemli ve milli hafızasında derin izler bırakan olayların sözlü gelenek ile nesilden nesle aktarılması ve bu süreçte bir takım doğaüstü motiflerle süslenmesiyle oluşur. Дестанлары масаллардан ya da efsanelerden ayıran en önemli unsur, tüm doğa üstü motiflerine rağmen дестанларın temellerinde gerçekliğe dayanmalarıdır. Yani дестанларın içeriğinde gerçek olayların halk arasında dilden dile aktarılırken birtakım abartılar eklenerek nakledilmesi sonucu doğaüstülük kazanmış olan gerçekler, “gerçeğimsiler” bulunur. Bu yazıda, дестанларın bu temel ve ayırt edici niteliklerinden yola çıkarak Türk mitolojisinin en önemli дестанlarından biri olan Göç Дестanı’na farklı bir yorum getirilmeye çalışılmış ve Orta Asya’daki su sorunları ile arasında bağlantı kurularak gelecek için dersler çıkarılmıştır.

Göç Дестanı’nın Çin ve İran olmak üzere iki versiyonu bulunmakta ve İran versiyonu’nun yazılı olduğu Cüveyni’nin Tarih-i Cihangüşa adlı eserдеki söyleyişin gerçeğe daha yakın olduğu değerlendirilmektedir. (Gültepe, 2013). Bu söyleyişi özetlemek gerekirse, Uygur Kağanı’nı oğluna bir Çinli prensesi gelin almayı uygun görür ve Çinliler prenses karşılığında Kutlu Dağ adındaki bir kayanın kendi-

**DESTANLARIN
BU BELİRLEYİCİ
ÖZELLİĞİNDEN
HAREKETLE,
AŞIKARDIR Kİ ÇEŞİTLİ
MAHLUKATIN
“GÖÇİ” DİYE
BAĞIRMASI, UYGUR
TOPLUMUNUN
GÖÇE NE KADAR
MECBUR KALDIĞININ
BİR DOĞA ÜSTÜ
ÖZELLİK KAZANARAK
AKTARILMIŞ HALİDİR**

**ДАСТАНДАРДЫҢ
ОСЫ ӨЗІНДІК
ЕРЕКШЕЛІГІНЕ СҮЙЕНЕ
ОТЫРЫП, ӨРТҮРЛІ
ЖАРАТЫЛЫСТАР-
ДЫҢ «КӨШ!» ДЕП
АЙҚАЙ САЛУЫ ҰЙҒЫР
ХАЛҚЫНЫҢ ҚОНЫС
АУДАРУҒА МӘЖБҮР
БОЛҒАНЫНЫҢ
ТЫЛСЫМ
БЕЙНЕЛЕРМЕН
СУРЕТТЕЛГЕНІН АНЫҚ
БАЙҚАУҒА БОЛАДЫ**

Дастандар бір ұлттың басынан өткен маңызды әрі ұлт жадында терең із қалдырған оқиғаларды ұрпақтан-ұрпаққа ауызша түрде жеткізіп, оларды кейбір тылсым мотивтермен көмкеру арқылы қалыптасады. Дастандарды ертегілерден немесе аңыздардан ерекшелендіретін ең маңызды фактор – олардың табиғаттан тыс мотивтеріне қарамастан, шындыққа негізделуі. Басқаша айтқанда, дастандарда өмірде болған нақты оқиғаларды ел арасында ауызба-ауыз жеткізгенде оларды әсірелеп, ұлғайтып көрсету нәтижесінде тылсым табиғатқа ие болған, «ойдан шығарылған дүниелер» туындайды. Бұл мақалада дастандардың осы негізгі және айрықша ерекшеліктеріне сүйене отырып, түркі мифологиясының ең маңызды дастандарының бірі – «Көш» дастанына басқаша түсінік беріп, оны Орталық Азиядағы су мәселелерімен байланыстыру арқылы болашаққа сабақ алынды.

«Көш» дастанының қытай және ирандық дереккөздеріндегі екі нұсқасы бар. Ирандық нұсқасы жазылған Жувейнидің «Тарих-и жахангушай» (Әлемді басып алушының тарихы) атты еңбегіндегі оқиғалар анағұрлым шындыққа

Şekil 1 Mogao Mağara Resimlerinde Uygur Kağanı.
1-сурет. Могао үңгіріндегі суреттерде бейнеленген Ұйғыр қағаны.

Kaynak: Wikimedia Commons
Дереккөз: Wikimedia Commons

lerine verilmesini isterler. Kağan bunu kabul eder ve Çinliler Kutlu Dağ'ın çevresinde büyük ateşler yakar, dağ iyice kızdıktan sonra üzerine sirke dökerek parçalar ve parçalanan dev kayayı götürürler. Kayanın götürülmesini takip eden dönemde, Uygur ilinde felaketler meydana gelir; ırmaklar kurur, toprakta bitki bitmez, halk gün yüzü görmez olur. Nihayetinde Uygur ilinde dağdan taş, kurttan kuşa, ağaçtan ota her şey "Göç! Göç!" diye bağırır ve Uygurlar göçüp giderek yeni bir yere konarlar (Gültepe, 2013). Destanın Çin versiyonunda ise "Yada Taşı" adında bir kutsal taştan ve bu taşın Çinliler'e verilmesi sonucu Uygur ilinde huzursuzluklar, kıtlık ve felaketler doğmasından bahsedilir. Türk Mitolojisi üzerine çalışan akademisyenlerin ortak fikri, Kutlu Dağ ve Yada Taşı'nın; hakimiyetin, birlik ve beraberliğin sembolü olduğu ve birlik beraberliğin

жақын деп болып саналады (Гүлтепе, 2013). Дастанның қысқаша мазмұны мынадай: Ұйғыр қағаны ұлына Қытай ханшайымын алып бергісі келеді, ал қытайлықтар қалың мал ретінде Қасиетті тау деген жартасты сұрады. Қаған бұған келісімін берген соң, қытайлықтар Қасиетті таудың айналасында от жағып, тауды жақсылап қыздырады. Кейін үстіне сірке суын құйып, сынған дәу жартасты көтеріп әкетеді. Жартасты алып кеткеннен кейін Ұйғыр провинциясында апаттар орын алып, өзендер тартылып, топырақта өсімдіктер өспей, адамдар күннің көзін көрмейтін болады. Ақыр соңында Ұйғыр провинциясында тау-тастан бастап қасқыр, құс, ағаш, шөпке дейін бәрі де «Көш! Көш!» деп айқай салған соң, ұйғырлар жаңа жерге көшіп кетеді (Гүлтепе, 2013). Дастанның қытайлық дереккөздердегі нұсқасында «Яда Тасы» деп аталатын қасиетті тас туралы және бұл тасты қытайларға бергеннен кейін Ұйғыр провинциясында толқулар басталып, аштық пен түрлі апаттар туындағаны туралы айтылады. Түркі мифологиясын зерттейтін ғалымдардың бұл оқиғаға қатысты ойы бір жерден шығады. Олардың пайымдауынша, Қасиетті тау мен Яда Тасы – бұл егемендіктің, бірлік пен ынтымақтастықтың нышаны және Ұйғыр провинциясы осы бірліктің жоғалуы нәтижесінде құлдырады. Дегенмен, дастандарда «ойдан шығарылған дүниелер» бар екенін және олар қоғамға түбегейлі әсер еткен оқиғаларға негізделгенін ескере отырып, басқа көзқараспен те қарауға болатынын атап өткен жөн.

Дастандардың осы өзіндік ерекшелігіне сүйене отырып, әртүрлі жаратылыстардың «Көш!» деп айқай салуы ұйғыр халқының қоныс аударуға мәжбүр болғанының тылсым бейнелермен суреттелгенін анық байқауға болады. Сонымен ұйғыр халқын көшуге не мәжбүр етті? Ирандық нұсқасында сипатталған Қасиетті таудың айналасында от жағып, кейін сірке суын төгу оқиғасы кен өндіру процесін еске түсіреді. Қасиетті тау Тянь-Шаньның жалғасы деп сипатталғанына қарағанда, оның минералдарға бай болуы әбден мүмкін және Қытай өркениеті тау-кен өндіру мен өңдеуді ежелден білген. Сондықтан сипатталған оқиға тау-кен өндірісі болуы мүмкін. Ал «сірке

kaybedilmesi sonucu Uygur İli'nin bozulduğu yönündedir. Ancak destanların içerisinde "gerçeğimsiler" barındırdıkları ve temelde toplumu derinden etkileyen olayların yattığı göz önüne alınarak farklı bir bakış açısı getirmek de mümkündür.

Destanların bu belirleyici özelliğinden hareketle, aşikardır ki çeşitli mahlukatın "Göç!" diye bağırması, Uygur toplumunun göçe ne kadar mecbur kaldığının bir doğa üstü özellik kazanarak aktarılmış halidir. O halde Uygur Toplumunu göç etmeye mecbur bırakan nedir? İran versiyonunda anlatılan Kutlu Dağ'ın etrafında ateşler yakılması ve ardından sirke dökülmesi olayı, bir nevi maden çıkarma işlemini anımsatmaktadır. Kutlu Dağ, Tanrı Dağları'nın bir uzantısı gibi tarif edildiğine göre maden açısından zengin olma ihtimali çok yüksektir ve zaten Çin medeniyetinin çok eskiden beri maden çıkarmayı ve işlemeyi bildikleri gerçektir. Dolayısıyla anlatılan olayın bir maden çıkarma işlemi olması muhtemeldir. Bu durumda "sirke" olarak bahsedilen sıvı,

суы» ретінде атап өтілген сұйықтық пайдалы қазбаны алу немесе еріту үшін қолданылатын химиялық зат болуы мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда, қытайлықтар Қасиетті тау деген аймақтан пайдалы қазбаларды өндіріп, «сірке суы» деп аталатын химиялық зат салдарынан аймақтың топырағы немесе жер асты сулары уланды. Осылайша жанама түрде экологиялық тепе-теңдік бұзылып, кейбір табиғи апаттарға әкеп соқтырды деп түсіндіруге болады. Мысалы, бұл химиялық зат жер асты суларына немесе өзендерге түсіп, суару кезінде пайдалану нәтижесінде ауылшаруашылық жерлерін улап, ауыл шаруашылығына жарамсыз етуі мүмкін. Осы оқиғалардың нәтижесінде ұйғырлар мекен еткен аймақтан кетуге мәжбүр болған сыңайлы. Бұл сараптамалық пікір болғанымен, осы талдаудың арқасында бұл жағдай мен таяуда ғана орын алып, қазіргі уақытта әлі де жалғасып жатқан экологиялық апаттар арасында сабақтастық орнатуға болады.

Şekil 2 Aral Gölü 1984-2014.
2-сурет. Арал теңізі 1984-2014.

Kaynak: Wikimedia Commons
Дереккөз: Wikimedia Commons

маденін ықарылмасы ыа да ызынмеси ісін кулланылан бир кимысал олабилір. Бу бакыш ачасыдан hareketle, ыинлиерин Kutlu Dağ оларак bahsedilen бөлгеден маден ықардылары ve “sirke” оларак bahsedilen кимысалын бөлгедeki toprağı ыа да yeraltı sularını zehirleyerek dolaylı yoldan ekolojik dengeyi bozduğı ve bu yüzden bir takım doğa felaketleri ile karşılaşıldığı yorumu yapılabilir. Örneğin bu кимысал yeraltı sularına ыа да nehirlerle karışmış ve sulamada kullanılması sonucu tarım topraklarını zehirleyerek tarıma elverişsiz hale getirmiş олабилір. Tüm bu silsile neticesinde ise Uygurlar, yaşadıkları бөлгеyi terk etmeye mecbur kalmış олабилірлер. Bu bir yorum olmakla birlikte, bu analiz sayesinde yakın geçmişte yaşanmış ve günümüzde yaşamakta olan çevre felaketlerine durumun bağdaştırılması mümkün olmaktadır.

Destanın, insan eliyle oluşturulan bir felakete dayanıyor olma ihtimali, çağlar sonra Aral gölünde göz göre göre yaşanan felaket ile benzerlikler taşımaktadır. Göç Destanı, özellikle 1960'lardan itibaren Sovyetler Birliği'nin Mâverâünnehir bölgesinde uyguladığı tarım politikası neticesinde Aral Gölü'nün kurumасы felaketinde gördüğümüz gibi, (Iyikan, 2013) Orta Asya'da su kaynaklarının kötü kullanımı neticesinde doğan problemlerin kadim dönemlerden beri süregeldiğini göstermektedir. Sözlü geleneğin, toplumsal hafıza niteliğinde olduğu ve Göç Destanı'nın, bizlere bir şeyleri unutturmamak adına nesilden nesle söylenegeldiğini unutulmamalı, bu çerçevede Aral Gölü felaketi özelinde çıkarılabeceğimiz dersler irdelenmelidir.

Aral, altmış sekiz bin kilometrekarelik yüzölçümü ile Asya'nın ikinci, dünyanın dördüncü en büyük gölü idi. Aral Gölü, göl etrafında balık konservesi fabrikaları, göl üzerinden yük taşımacılığı yapan limanlar, Sovyetler Birliği döneminde tatil için sıkça tercih edi-

**TÜM BU SİLSİLE
NETİCESİNDE
İSE UYGURLAR,
YAŞADIKLARI
BÖLGEYİ
TERK ETMEYE
MECBUR KALMIŞ
OLABİLİRLER**

**ОСЫ ОҚИҒАЛАРДЫҢ
НӘТИЖЕСİNДЕ
ҰЙҒЫРЛАР МЕКЕН
ЕТКЕН АЙМАҚТАН
КЕТУГЕ МӘЖБҮР
БОЛҒАН СЫҒАЙЛЫ**

Дастандағы оқиғаға арқау болған адамзат қолымен жасалған апат пен бірнеше ғасырлардан кейін Арал теңізінде болған апат арасында ұқсастықтар байқалады. «Көш» дастаны әсіресе 1960-шы жылдардан бастап Кеңес Одағының Мәуереннаһр аймағында жүргізген агроөнеркәсіптік саясаты нәтижесінде Арал теңізінің тарылуынан көргеніміздей (Ийикан, 2013), Орталық Азияда су ресурстарын дұрыс пайдаланбау салдарынан туындаған мәселелер ежелгі кезеңдерден бері жалғасып келе жатқандығын көрсетеді. Ауызша дәстүр әлеуметтік жады сипатына ие екенін және «Көш» дастаны біздерге бір нәрсені мәңгілік естен шығармауымыз үшін ұрпақтан ұрпаққа айтылып келгенін ұмытпаған жөн. Осы шеңберде Арал теңізінде болған апаттан алатын сабақтарды зерделеу қажет.

Ауданы алпыс сегіз мың шаршы шақырымға созылған Арал теңізі – Азиядағы екінші, ал әлемдегі төртінші ең ірі көл болды. Арал теңізі айналасында балық зауыттары, порттар және Кеңес Одағы кезінде азаматтар демалуға жиі баратын шипажайлар орналасқан бай экономикалық аймақ болатын. Балық ресурстарына аса бай болған Арал теңізінде сол жерде ғана кездесетін ерекше балық түрлері болды. Осылайша, Арал теңізі Кеңес Одағының балыққа деген қажеттілігін қанағаттандыруда маңызды орынға ие болды.

1960-шы жылдары Кеңес Одағы Мәуереннаһр аймағында ірі ауылшаруашылық аймақтарын құруды және мақта өсіруді мақсат етіп, Сырдария мен Әмудария өзендеріне ондаған бөгеттер мен каналдар салып, өзендердің суын бұрып әкетті. Ауылшаруашылық аймақтарында шамадан тыс көп су пайдаланылып, бұл сулардың ауылшаруашылық аймақтарына өте тиімсіз түрде та-

Şekil 3 Çöl ortasındaki gemiler.

3-сурет. Шөл ортасындағы кемелер.

Kaynak: Wikimedia Commons

Дереккөз: Wikimedia Commons

len sanatoryumlar gibi zengin ve çeşitli bir ekonomik bölge oluştuyordu. Göl kendine has balık türleri de dahil olmak üzere çok zengin balık kaynaklarına sahipti ve Sovyetler Birliği'nin balık ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yeri vardı.

1960'lı yıllarda, Mâverâünnehir bölgesinde büyük tarım alanları oluşturmayı ve pamuk üretimi yapmayı hedefleyen Sovyetler Birliği, Seyhun ve Ceyhun nehirleri üzerinde onlarca baraj ve kanal inşa ederek nehirlerin sularını dağıtmıştır. Tarım alanlarında kullanılan suların haddinden fazla olması ve bu suların tarım alanlarına çok verimsiz şekilde taşınması, dolayısıyla suyun büyük kısmının kaybedilmesi sebebiyle bu iki devasa nehir Aral Gölü'nü besleyemez olmuş ve göl hızla kurumaya başlamıştır. Moskova bölgesel yönetimler tarafından bu konuda birçok kez uyarılmasına rağmen yeterli önlemler hiçbir zaman alınmamış, Aral büyük bir hızla kurumuş, kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş ve nihayetinde yüzde doksan oranında yok olup gitmiştir.

Kuruyan gölden geride günümüzde Aral

сымалдануы және судың көп бөлігінің жоғалуы салдарынан бұл екі ірі өзен Арал теңізін толтыра алмайтын жағдайға жетті. Соның нәтижесінде теңіз тартыла бастады. Аймақтық үкіметтер Мәскеуді бұл мәселе жөнінде бірнеше рет ескерткенімен, тиісті сақтық шаралары ешқашан қолданылмады. Нәтижесінде Аралдың суы тартылып, «Солтүстік Арал» және «Оңтүстік Арал» болып екіге қақ бөлінді. Ақырында көлдің тоқсан пайызы жоғалып кетті.

Суы тартылған аумақ қазір Аралқұм деп аталатын әлемдегі ең жас шөлге айналды. Мақта өсіру кезінде қарқынды түрде қолданылған химиялық препараттар өзендермен араласып, Аралға жетті және теңіз суының тартылуы нәтижесінде түбінде қалып, улы ұнтақтарға айналды. Бұл апат, екіншке орай, өнімнің дұрыс таңдалмауы ресурстардың сарқылуында маңызды рөл атқара алатындығының мысалы болды. Сонымен қатар, теңіздің тартылуы салдарынан аймақтағы ауа ылғалдылығының төмендеуі күндізгі және түнгі температура айырмашылығын ұлғайтты. Судың азайымен қатар, бұл аймақтағы өсімдік жа-

Kumu olarak anılan, dünyanın en genç çölü kalmıştır. Pamuk üretimi esnasında çok yoğun biçimde kullanılan kimyasal ilaçlar tekrar tekrar nehirlerle karışarak Aral'a ulaşmış ve gölün kuruması neticesinde toprakta kalarak zehirli tozlar halini almıştır. Bu felaket ne yazık ki yanlış ürün tercihinin de kaynakların tükenmesindeki önemli rol oynayabileceğinin bir örneği olmuştur. Ayrıca gölün çekilmesi sonucu bölgede havadaki nemin azalması gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları artmış, bu da suyun azalması etkeniyle birlikte bölgedeki bitki örtüsünün tamamen değişip büyük oranda yok olmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2011). Bu zehirli tozlar bölgede yine Aral'ın kuruması sonucu bitki örtüsünün de büyük oranda yok olmasının da etkisiyle, rüzgarlar ile yüzlerce kilometreyi bulan uzaklıktaki yerleşim yerlerine kadar saçılmıştır. Zehirli tozlar bölge halkı üzerinde %3000'leri bulan kronik bronşit artışı, %200'leri bulan karaciğer kanseri artışı gibi çok ciddi sağlık problemleri ile çocuk ölümleri ve düşükle sonuçlanan gebelikler gibi dramatik sonuçlara sebep olduğu iddia edilmektedir (Al Jazeera Turk, 2020).

Aral'ın kuruması sonucunda bölgenin ekonomik ve sosyal canlılığının bitmesi ve dramatik sağlık problemlerinin oluşması neticesinde insanlar Aral çevresinden göç etmek zorunda kalmışlardır. Bölgedeki fabrikalar, tesisler, yerleşim yerleri terk edilerek hayalet bölgeler oluşmuş ve hatta gölde çalışan gemiler terk edilerek meşhur çöl ortasındaki gemi görüntüleri ortaya çıkmıştır. Tıpkı Göç Destanı'na getirilen yorumdaki gibi, insanın doğaya karşı yaptığı yanlışlar yine insanı zor durumda bırakmış, insan yine göçüp gitmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Aral'a tekrar can vermek için bilhassa Kazakistan Gök Aral projesini yaparak Kuzey Aral'ı bir nebze canlandırmış, hatta balıkçılığı diriltmiş olsa da, çöldeki tozların yayılması hızlı büyüyen çalılar ekilmek suretiyle

**DESTANIN,
İNSAN ELİYLE
OLUŞTURULAN
BİR FELAKETE
DAYANIYOR
OLMA İHTİMALİ,
ÇAĞLAR SONRA
ARAL GÖLÜ'NDE
GÖZ GÖRE GÖRE
YAŞANAN FELAKET
İLE BENZERLİKLER
TAŞIMAKTADIR**

**ДАСТАНДАҒЫ
ОҚИҒАҒА АРҚАУ
БОЛҒАН АДАМЗАТ
ҚОЛЫМЕН
ЖАСАЛҒАН АПАТ
ПЕН БІРНЕШЕ
ҒАСЫРЛАРДАН
КЕЙІН АРАЛ
ТЕҢІЗІНДЕ БОЛҒАН
АПАТ АРАСЫНДА
ҰҚСАСТЫҚТАР
БАЙҚАЛАДЫ**

мылғысының толығымен өзгеріп, едәуір дәрежеде жоғалып кетуіне себеп болды (Йылмаз, 2011). Бұл улы шаңдар Аралдың тартылуы нәтижесінде өсімдік жамылғысының жойылу әсерінен желмен ұшып, жүздеген шақырым жердегі елді мекендерге дейін тарады. Улы шаңдар аймақ тұрғындарында созылмалы бронхиттің 3,000%-ға дейін жоғарылауы, бауыр ісігінің 200%-ға дейін өсуі сияқты өте ауыр денсаулық мәселелеріне, сондай-ақ бала өлімі мен жүктіліктің үзілуіне әкеп соқтырды деп болжануда (Әл-Жазира Түрік, 2020).

Аралдың тартылуы салдарынан аймақтың экономикалық және әлеуметтік тыныс-тіршілігі аяқталып, ауыр денсаулық мәселелері туындады. Аталмыш жағдайлар әсерінен адамдар Арал аймағынан кетуге мәжбүр болды. Өңірдегі фабрикалар, зауыттар мен елді мекендер қаңырап бос қалып, елес аймақтар құрылды. Тіпті кезінде теңізде жүзген кемелер де бос қалып, шөл даланың ортасындағы кеме қалдығының танымал суреттері пайда болды. Тура «Көш» дастанында айтылғандай, адамдардың табиғатқа жасаған қателіктері оларды қиын жағдайға душар етіп, қайтадан көшіп кетуге мәжбүр етті.

Аралға қайта өмір сыйлау үшін Қазақстан Көкарал бөгетін салу арқылы Солтүстік Аралды белгілі бір деңгейде жандандырып, өңірде балық шаруашылығын қайта жаңғыртты. Алайда, жылдам өсетін бұталар отырғызылып, шөлден шаңдардың таралуын болдырмауға әрекет жасалғанымен, Аралды қалпына келтіру үшін теңізге жиырма бес жыл бойы 75 миллиард текше метр су жеткізіп тұру қажет. Бұл Сырдария мен Әмудария өзендері арқылы бір жыл ішінде ағып өтетін судың шамамен 64%-ының 25 жыл бойы тікелей теңізге құйылып отыруын білдіреді және өкінішке орай

өнленmeye çalışılsa da Aral'ın eski haline kavuşması için yılda 75 milyar metreküp suyun yirmi beş yıl boyunca göle ulaşması gerekmektedir. Bu miktar, Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin bir yılda taşıdığı suyunun yaklaşık %64'ünün 25 yıl boyunca doğrudan göle aktarılması anlamına gelmektedir ve günümüz koşullarında uygulanması maalesef mümkün görünmemektedir (Yıldız, 2019).

Bölgede yaşanan doğal afetlerin yanı sıra, Seyhun ve Ceyhun nehirleri ve bu nehirlerin kullanımı meselesi bölgede siyasi sorunlar da doğurmaktadır. Seyhun Nehri, Kırgızistan sınırlarındaki Tanrı Dağları'nın doruklarında eriyen kar ve buzullardan doğup, Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan'dan geçerek Aral Gölü'ne dökülür(dü). Ceyhun Nehri ise, Pamir dağlarında eriyen kar ve buzullardan doğar, Tacikistan - Afganistan, Özbekistan - Afganistan ve Türkmenistan-Afganistan sınırının bir kısmını oluşturarak, Türkmenistan ve Özbekistan sınırları içerisinde akıp Aral Gölü'ne ulaşır(dı). Bu iki nehrin yukarı kıyıdaş ülkeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan, nehirlerle barajlar yapıp enerji açıklarını gidermek için ihtiyaç duyarken, aşağı kıyıdaşlar olan Özbekistan,

Harita 1 Seyhun ve Ceyhun Nehirleri.

1-карта. Сырдария және Өмудария өзендері.

Кайнак: Wikimedia Commons

Дереккөз: Wikimedia Commons

оны бүгінгі жағдайда жүзеге асыру мүмкін емес (Йылмаз, 2019).

Аймақта туындаған табиғи апаттармен қатар, Сырдария және Өмудария өзендері мен оларды пайдалану мәселесі аймақта саяси проблемаларға да әкеледі. Сырдария өзені Қырғызстан шекараларындағы Тянь-Шань тауының шыңдарындағы еріген қар мен мұздықтардан бастау алып, Өзбекстан, Тәжікстан және Қазақстан арқылы өтіп, Арал теңізіне барып құяды (құятын еді). Ал Памир тауларындағы еріген қар мен мұздықтардан бастау алатын Өмудария өзені болса Тәжікстан-Ауғанстан, Өзбекстан-Ауғанстан және Түрікменстан-Ауғанстан шекарасының бір бөлігін құрап, Түрікменстан мен Өзбекстан шекарасы орналасқан тұстан өтіп, Арал теңізіне келіп құяды (құятын еді). Осы екі судың жоғарғы ағысындағы елдерге – Қырғызстан мен Тәжікстанға өзендер энергия тапшылығын азайту үшін қажет болса, төменгі ағысында орналасқан Өзбекстан, Түрікменстан және Қазақстанға ауылшаруашылық жерлерін суландыру үшін қажет.

КСРО кезеңінде қыс және көктем айларында бөгеттерде су жиналып, өзендердің жоғарғы ағысында орналасқан елдер энергия өндіретін, ал жаз айларында су жіберіліп, төменгі ағысында орналасқан елдердің суару қажеттіліктері қанағаттандырылатын. Жаз айларында бөгет қақпалары ашылған кезде өзендердің төменгі жағалауындағы елдер жоғары ағыс елдеріне электр, көмір және табиғи газ бөліп, олар электр энергиясын өндіретін еді. 1991 жылы КСРО тарағаннан кейін аймақтағы елдердің әрқайсысы өздерінің ұлттық мүдделеріне сәйкес әрекет ете бастағандықтан дау-дамайлар туындап, өзендердің жоғарғы ағысында орналасқан елдер бөгеттерді пайдалану режимдерін өзгертті және сол кезеңнен бастап даулар бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді (Кылыч, 2017). Қырғызстан мен Тәжікстан бөгеттерді саудаласу элементі ретінде пайдаланып, төменгі ағыс елдерінен арзан табиғи газ, көмір және электр энергиясын алуға әрекет жасауда. Бұл келіссөздерде келісімге қол жеткізілмеген жағдайда, өзендердің төменгі ағысындағы елдердің ауылшару-

Türkmenistan ve Kazakistan ise tarım alanlarını sulamak adına nehirlerle ihtiyacı duymaktadır.

SSCB döneminde, kış ve bahar aylarında barajlarda su toplanarak üst kıyıdaşlar enerji elde etmekte, yaz aylarında ise su bırakılarak aşağı kıyıdaşların sulama ihtiyacı giderilmekteydi. Yaz aylarında baraj kapakları açıldığında aşağı kıyıdaşlar, yukarı kıyıdaş ülkelere elektrik, kömür ve doğal gaz tahsis etmekte ve onlar da elektrik üretmekte idi. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından itibaren, bölge ülkelerinin her biri kendi ulusal çıkarlarına göre hareket etmeye başlayınca anlaşmazlıklar doğmuş, yukarı kıyıdaşlar barajların kullanım rejimlerini değiştirmiş ve bu dönemden itibaren de anlaşmazlıklar günümüze kadar süregelmiştir (Kılıç, 2017). Kırgızistan ve Tacikistan'ın barajları bir pazarlık unsuru olarak kullanarak aşağı kıyıdaşlardan ucuz doğal gaz, kömür ve elektrik elde etme çabaları gözlemlenmekte, bu pazarlıklarda anlaşmaya varılamadığı durumlarda aşağı kıyıdaşların tarım üretimleri zarar görmekte ve bu durum bölgeyi muhtemel bir çatışma alanı haline getirmektedir (Erol, 2004). Kırgızistan ve Tacikistan arasında olduğu gibi, Özbekistan ve Tacikistan arasında da SSCB'nin dağılmasından bu yana benzer baraj yapımı ve su kullanım hakkı ile ilgili anlaşmazlıklar bulunmaktadır (İto v.d., 2016).

Görüldüğü üzere yukarı kıyıdaş ülkeler ile aşağı kıyıdaş ülkeler arasında, su, enerji ve gıda faktörleri üzerinde, pek de 'sudan sebeplerden' olmayan bir çekişme söz konusudur. İnsan hayatı için kritik öneme sahip bu üç faktör, birbirleriyle ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Gıda üretimi için su ve enerji, su dağıtımı için enerji, enerji üretimi için ise su şart olup, herhangi birinde yaşanacak olan bir aksaklığın diğer ikisi üzerinde doğrudan etkisi vardır. (Giordano & Quagliarotti, 2020) Üç faktör arasındaki bu ilişki

**BÖLGEDE
YAŞANAN DOĞAL
AFETLERİN YANI
SIRA, SEYHUN
VE CEYHUN
NEHİRLERİ VE
BU NEHİRLERİN
KULLANIMI
MESELESİ
BÖLGEDE SİYASİ
SORUNLAR DA
DOĞURMAKTADIR**

**АЙМАҚТА
ТУЫНДАҒАН
ТАБИҒИ
АПАТТАРМЕН
ҚАТАР, СЫРДАРІЯ
ЖӘНЕ ӘМУДАРІЯ
ӨЗЕНДЕРІ
МЕН ОЛАРДЫ
ПАЙДАЛАНУ
МӘСЕЛЕСІ
АЙМАҚТА САЯСИ
ПРОБЛЕМАЛАРҒА
ДА ӘКЕЛЕДІ**

ашылық өндірістері зардап шегіп, бұл жағдайдың салдарынан өңір ықтимал қақтығыс аймағына айналады (Эрол, 2004). Қырғызстан мен Тәжікстанның, сондай-ақ Өзбекстан мен Тәжікстанның арасында КСРО ыдырағаннан бері бөгет салу және суды пайдалану құқығына қатысты осыған ұқсас даулар орын алды (Ито және басқалар, 2016).

Көріп отырғанымыздай, сулардың жоғарғы ағысы мен төменгі ағысында орналасқан елдер арасында су, энергия және азық-түлік факторларына байланысты қақтығыс бар және бұл міндетті түрде «су себептеріне» байланысты бола бермейді. Адам өмірі үшін маңызды үш фактор бір-бірімен тығыз байланысты. Тамақ өндірісі үшін су және энергия, суды бөлу үшін энергия, ал энергияны өндіру үшін су қажет, ал олардың біреуінің істен шығуы қалған екеуіне тікелей әсер етеді (Джордано және Куальяротти, 2020). Үш фактордың арасындағы бұл қатынас су-азық-түлік-энергия өзара байланысы (water-food-energy nexus) деп аталады. Бұл қатынас үш фактордың өзара ажырамас байланысы мен олардың бір-біріне әсер етуі себепті оларды кешенді түрде қарастыруды қажет етеді. Біртұтас қарастырылғанда, Орталық Азияда жанжал туғыза алатын трансшекаралық су мәселесі бойынша өзара ымыраға келмеген жағдайда бұл қақтығыс тек қана ұтылысқа әкелетінін көруге болады. Осы үш фактордың қайсы-бірінде туындаған мәселе қалған екі салаға да тікелей әсер етіп, мәселелер ұшығады.

Судың құндылығы күн өткен сайын артып келе жатқан аймақта болашақта су мәселесіне қатысты қақтығыстар орын алуы мүмкін. Түркі халықтарының ата-бабалары «Көш» дастанын ежелгі дәуірлерден бері айтып келе жатқанының себебі – қоғам жадындағы мәлімет ұрпақтан ұрпаққа мұра болып жет-

su-gıda-enerji бағламı (water-food-energy nexus) olarak adlandırılır. Bu bağlam, üç faktörün ayrılmaz bağları ve birbirlerine olan etkileri sebebiyle, bunlara bütünsel bir şekilde bakılmasını gerekli kılar. Bütünsel olarak bakıldığında, Orta Asya'da çatışma potansiyeli barındıran sınıraşan sular meselesinde uzlaşma sağlanmaması durumunda, bu çekişmenin sadece bir kaybet-kaybet durumu yaratacağı görülebilir. Çünkü bu üç faktörden herhangi birinde yaşanan bir problem, doğrudan diğer iki sektörü de etkilemekte ve sorunlar hızla büyümektedir.

Orta Asya, suyun kıymetinin gün geçtikçe arttığı bir coğrafya olarak gelecekte su üzerinden çatışmalara sahne olmaya müsaittir. Türk ataları tarafından, kadim dönemlerden beri dilden dile Göç Destanı'nı anlatıl原因mesinin sebebi, toplum hafızasındaki bir mesajın nesilden nesile aktarılmak istenmesidir. Edebiyat çevrelerinde bu mesajın "birlik ve beraberlik" olduğu genel kabul görmüştür. Buna ek olarak, açıklandığı üzere Göç Destanı bizlere doğayla çatışmama ve onu koruma hususunda da bir mesaj taşımaktadır. Her iki mesaj da, kadim Türkler'den günümüze ve geleceğe öğütler niteliğindedir. Orta Asya'da huzur için, doğa korunmalı ve birlik ve beraberlik sağlanmalıdır ki felaketler yaşanıp "Göç!" çığlıkları duyulmasın.

Атадан мал қалғанша, тал қалсын. / Atadan mal kalacağına dal kalsın.

Kazak Atasözü.

Kaynakça

1. Al Jazeera Turk. (2020). Al Jazeera Turk - Aral Gölü çöl oldu. Alınan yer: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/aran-golu-col-oldu>. Erişim tarihi: 06.10.2020.
2. Erol, M. S. (2004). Orta Asya'da Güvenlik Sorunları. Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları, 85.
3. Giordano, G. ve Quagliarotti D.A.L. (2020) 'The Water-Energy-Security Nexus in the Middle East' içinde: Shira Kronich and Liel Maghen (eds) 15 Euromesco Joint Policy Study, Ensuring Water Security in the Middle East: Policy Implications 80. Spain: IEMed.
4. Gültepe, N. (2013). Türk Mitolojisi. İstanbul: Resse.
5. İyikan, N. (2013). Aral Gölü Sorunu ve Bölgedeki Siyasi Gelişmelere Etkisi. Elektronik Siyaset Bilim Araştırmaları Dergisi, 7.
6. İto, S., El Khatib, S., & Nakayama, M. (2016). Conflict over a hydropower plant project between Tajikistan and Uzbekistan. International Journal of Water Resources Development, 32(5), 692-707.
7. Kılıç, S. (2017). Orta Asya'da Sınıraşan Sular. TU-
 кизілсе деген тілек. Әдеби ортада бұл жолдау «бірлік пен ынтымақтастық» деп қабылданған. Бұған қоса, атап өтілгендей, «Көш» дастаны бізге табиғатқа зиян келтірмей, оны қорғау қажеттігі туралы да ой салады. Айтылған екі ой да ежелгі түркілердің біздің бүгінгіміз бен болашағымызға қалдырған өсиет-өнегелері іспеттес. Орталық Азияда бейбітшіліктің мызғымай сақталуы үшін және түрлі апаттар орын алып, «Көш!» деген айқайлар естілмес үшін табиғатты аялап, бірлік пен ынтымақтастыққа қол жеткізу керек.

Атадан мал қалғанша, тал қалсын.

Қазақ мақалы.

Дереккөз

1. Әл-Жазира Түрік. (2020, 06 10). Әл-Жазира Түрік - Арал теңізі шөлге айналды: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/aran-golu-col-oldu>
2. Эрол, М. С. (2004). Орталық Азиядағы қауіпсіздік мәселелері. Хажеттепе университеті, түркітану, 85.
3. Джордано, Г. және Квальеротти Д.А.Л. (2020) «Таяу Шығыстағы су-энергия-қауіпсіздік өзара байланысы». Ішінде: Шира Кронич және Лиэль Маген (ред.) 15 Еуро-Жерорта теңізін зерттеу жөніндегі комиссия (EuroMeSCo) бірлескен стратегиялық зерттеуі, Таяу Шығыста су қауіпсіздігін қамтамасыз ету: Саясат салдары 80. Испания: IEMed.
4. Гүлтепе, Н. (2013). Түрік мифологиясы. Ыстамбұл: Рессе.
5. Ийикан, Н (2013). Арал теңізі мәселесі және оның аймақтағы саяси оқиғаларға әсері. Саясаттанудың электронды журналы, 7.
6. Ито, С., Эль Хатиб, С., және Накаяма, М. (2016). Тәжікстан мен Өзбекстан арасындағы гидроэлектростанция жобасына қатысты жанжал. Халықаралық су ресурстарын дамыту журналы, 32(5), 692-707.
7. Кылыч, С. (2017). Орталық Азиядағы трансшекаралық сулар. TURAN-SAM, 557.
8. Йылдыз, Д. (2011). Орталық Азияның уақыт бомбасы: су мәселесі. Ыстамбұл: Троя басылымдары
9. Йылдыз, Д. (2019). Арал теңізінде не болды, қазір теңіздің жағдайы қандай? Дүниежүзілік су дипломатиясы және ғылым жаңалықтары. https://www.researchgate.net/publication/330910491_Aral_Golunde_Ne_Oldu_Gol_Simdi_Ne_Durumda

RAN-SAM, 557.

8. Yıldız, D. (2011). Orta Asya'nın Saatli Bombası: Su Sorunu. İstanbul: Truva Yayınları
9. Yıldız, D. (2019). Aral Gölünde ne oldu, göl şimdi ne durumda?. World Water Diplomacy & Science News. Alınan yer: https://www.researchgate.net/publication/330910491_Aral_Golunde_Ne_Oldu_Gol_Simdi_Ne_Durumda. Erişim tarihi: 05.05.2019.

THE WOLF ECONOMY OF MONGOLIA

ILANA DAUTOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВОЛЧЬЯ ЭКОНОМИКА МОНГОЛИИ

Over the past 28 years, Mongolia traveled a long and complicated journey upon the path of transformation from a state-planned economy to a market economy. At the present moment, being the most up-and-coming market for both East Asian and Western Pacific regions, Mongolia has been developing dynamically and consistently. In 2011, the Mongolian economy registered a rapid growth of 17.3%, which is one of the highest in the world, compared to China with 9.6% and Russia with 4.3% [World Bank, 2011]. According to the forecast of the World Bank (2020), the economy of Mongolia will grow steadily by an average of 5.6% in the years of 2020-2021. If it had not been the unfavorable impacts of the COVID-19 global pandemic, which negatively affects the economic growth globally, Mongolia would have remained one of the fastest developing countries in the world [Sampath, 2012]. The full potential of the Mongolian economy inspired Ganhuyag Chuluun Hutagt, the former Vice Minister of Finance of Mongolia, to create the phrase "*Wolf Economy*" to describe the high economic growth of the country. This phrase was afterward popularized by Renaissance Capital, the Russian investment bank, which referred to Mongolia as a new Asian tiger, or a Mongolian wolf.

Historically and traditionally, Mongolia's economy has been concentrated in agri-

За последние 28 лет монгольская экономика прошла долгий и сложный путь при переходе от плановой экономики к рыночной. В настоящее время, будучи наиболее перспективным рынком как для регионов Восточной Азии, так и для регионов Западной части Тихого океана, Монголия динамично и последовательно развивается. В 2011 году в экономике Монголии наблюдался быстрый рост на 17.3%, что является одним из самых высоких показателей в мире, по сравнению с Китаем с 9.6% и Россией с 4.3% [Всемирный банк, 2011]. По прогнозам Всемирного банка (2020), экономика Монголии в 2020-2021 годах будет стабильно расти в среднем на 5.6%. Если бы не неблагоприятные последствия глобальной пандемии COVID-19, которая всемирно отрицательно сказывается на экономическом росте, Монголия оставалась бы одной из самых быстроразвивающихся стран в мире [Сампатх, 2012]. Потенциал монгольской экономики вдохновил бывшего вице-министра финансов Монголии Ганхуяг Чулуун Хутагта на создание фразы «Волчья экономика» для описания высоких темпов экономического роста страны. Эта фраза впоследствии была популяризирована российским инвестиционным банком «Ренессанс Капитал», ссылаясь на то, что Монголия стала новым азиатским тигром или монгольским волком.

culture since the country has been heavily dependent on this economic sector, which mainly consists of livestock husbandry and crop production. Having centuries of experience in animal husbandry, the agricultural sector employs more than a quarter of the Mongolian workforce and generates about 10% of the country's GDP [Trading Economics, 2020; Global Economy, 2020]. Mongolian livestock consists of five primary kinds of animals, or *tavan hoshuu mal*, that form the basis of Mongolian traditional nomadic life: goats, sheep, cattle, horses, and camels. Having several goat and sheep breeds such as Govi gurvan saikhan and Uulin bor, Mongolia is the second largest cashmere producer worldwide after China with 5,000 tons of cashmere per year [UN Environment, 2019]. Furthermore, since the meat industry of the country has also been an important economic sector, China and Russia are considered the most attractive export markets for Mongolia. As of 2018, China certified 21 meat-producing enterprises of Mongolia to export to China, while Russia – 29 [UN Environment, 2019]. Regarding crop production, the harsh climatic conditions of Mongolia allow farmers to cultivate mostly wheat, barley, and oat in the central parts of the country.

In addition to the vast potential of Mongolia's agricultural sector, the country has extensive mineral deposits that include over 440 different minerals – 180 gold deposits, five copper and molybdenum deposits, a lead deposit, five tin deposits, 10 steel iron deposits, four silver deposits, 42 deposits of brown and coking coal, 42 fluor spar deposits, 12 salt and 10 sodium sulfate deposits, six semi-precious stone deposits, nine crystal deposits, and over 200 deposits of min-

THE FULL POTENTIAL OF THE MONGOLIAN ECONOMY INSPIRED GANHUYAG CHULUUN HUTAGT, THE FORMER VICE MINISTER OF FINANCE OF MONGOLIA, TO CREATE THE PHRASE “WOLF ECONOMY” TO DESCRIBE THE HIGH ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY

ПОТЕНЦИАЛ МОНГОЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ ВДОХНОВИЛ БЫВШЕГО ВИЦЕ-МИНИСТРА ФИНАНСОВ МОНГОЛИИ ГАНХУЯГ ЧУЛУУН ХУТАГТА НА СОЗДАНИЕ ФРАЗЫ «ВОЛЧЬЯ ЭКОНОМИКА» ДЛЯ ОПИСАНИЯ ВЫСОКИХ ТЕМПОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА СТРАНЫ

Исторически и традиционно сложилось, что экономика Монголии сконцентрирована в сельском хозяйстве, поскольку страна в значительной степени зависит от данного экономического сектора, который в основном состоит из животноводства и растениеводства. Имея многовековой опыт в животноводстве, более четверти рабочей силы Монголии занято в сельскохозяйственном секторе, которые производит около 10% ВВП страны [Трейдинг экономикс, 2020; Глобал экономи, 2020]. Монгольское скотоводство состоит из пяти основных видов животных, или *таван хошуу мал*, которые составляют основу традиционной кочевой жизни Монголии: козы, овцы, крупный рогатый скот, лошади и верблюды. Имея несколько пород коз и овец, таких как Гови гурван сайхан и Уулин бор, Монголия является вторым по величине производителем кашемира в мире после Китая, который производит 5000 тонн кашемира в год [ООН Окружающая среда, 2019]. Поскольку мясная промышленность страны также является важным сектором экономики, Китай и Россия считаются наиболее привлекательными экспортными рынками для Монголии. По состоянию на 2018 год Китай признал 21 мясоперерабатывающее предприятие Монголии для экспорта в Китай, а Россия – 29 [ООН Окружающая среда, 2019]. Что касается растениеводства, суровые климатические условия Монголии позволяют фермерам выращивать в основном пшеницу, ячмень и овес в центральных частях страны.

К огромному потенциалу сельскохозяйственного сектора Монголии, страна имеет обширные месторождения полезных ископаемых,

erals used in the production of construction materials [Society for Standard Professionals, 2016]. The Oyu Tolgoi gold and copper mine located in the Gobi Desert is one of the largest gold and copper mines in the world, the average planned production of which from 2025 to 2030 will be more than 550,000 tons of copper and over 450,000 ounces of gold per year [Turquoise Hill, 2020]. Another promising deposit is the Tavan Tolgoi, the largest untapped coking and thermal coal deposit that is also located in the southern part of the Gobi Desert. According to Invest Mongolia (2020), its total estimated resource potential amounts to 6.4 billion tons of coal. Overall, being the backbone of the Mongolian economy, the mining industry contributes 23% of GDP, 70% of total export revenues, and has attracted \$2.4 billion of investments [Investing News, 2020; Santander Trade, 2020].

которые включают более 440 различных минеральных ресурсов – 180 месторождений золота, пять месторождений меди и молибдена, месторождения свинца, пять месторождений олова, 10 месторождений стального железа, четыре месторождения серебра, 42 месторождения бурого и коксующегося угля, 42 месторождения плавикового шпата, 12 месторождений соли и 10 месторождений сульфата натрия, шесть месторождений полудрагоценных камней, девять месторождений кристаллов и более 200 месторождений минералов, используемых в производстве строительных материалов [Общество профессионалов, 2016]. Золотодобывающий и медный рудник Ою Толгой, расположенный в пустыне Гоби, является одним из крупнейших золотых и медных рудников в мире, средняя планируемая добыча которого с 2025 по

In the present circumstances, taking into account resources that nature has endowed Mongolia with and the number of livestock, the government implements strategic infrastructural programs in order to develop the country's wolf economy along the path of the Asian tigers and become a Mongolian wolf. The two milestones of the development of the Mongolian wolf economy are a five-fold railway expansion and a wide-scale housing regeneration. Since Mongolia is a land-locked country with a territory of 1.5 million square kilometers, the government pays close attention to the development of the existing railway system. Consequently, the government-approved railway expansion plan known as the State Railway Policy will significantly change the economic and industrial landscape of Mongolia. According to this plan, the railways will connect the Oyu Tolgoi and Tavan Tolgoi mineral deposits and link to Russia and China via the Trans-Mongolian Railway [Ulziinorov et al., 2018]. The route will continue to China's Yellow Sea ports providing Mongolia with access to the whole world.

The second pillar of the infrastructural strategy is the housing regeneration. Almost half of the total Mongolian population of nearly 3.2 million people live in the capital city, Ulaanbaatar, and the rest settle throughout the country in *Gers* (traditional portable tents or yurts). People, who live in *Gers*, do not have access to central heating, electricity, and functioning sewage. As stated by the International Bank for Reconstruction and Development (2009), the Parliament of Mongolia elaborated the Regional Development concept for urban and rural development until 2020. According to this program, rural devel-

HAVING CENTURIES OF EXPERIENCE IN ANIMAL HUSBANDRY, THE AGRICULTURAL SECTOR EMPLOYS MORE THAN A QUARTER OF THE MONGOLIAN WORKFORCE AND GENERATES ABOUT 10% OF COUNTRY'S GDP

ИМЕЯ МНОГОВЕКОВОЙ ОПЫТ В ЖИВОТНОВОДСТВЕ, БОЛЕЕ ЧЕТВЕРТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ МОНГОЛИИ ЗАНЯТО В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ СЕКТОРЕ, КОТОРЫЕ ПРОИЗВОДИТ ОКОЛО 10% ВВП СТРАНЫ

2030 год составит более 550 000 тонн меди и более 450 000 унций золота в год [Тарквойз Хилл, 2020]. Еще одно многообещающее месторождение - Таван Толгой, крупнейшее неосвоенное месторождение коксующегося и энергетического угля, которое также расположено в южной части пустыни Гоби. По данным Инвест Монголии (2020), его общий оценочный ресурсный потенциал составляет 6.4 млрд тонн угля. В целом, являясь основой экономики Монголии, горнодобывающая промышленность дает 23% ВВП, 70% общих экспортных доходов и привлекла 2.4 миллиарда долларов инвестиций [Инвестинг ньюс, 2020; Сантандер Трейд, 2020].

В нынешних условиях, принимая во внимание ресурсы, которыми природа наделила Монголию и количество домашнего скота, правительство реализует стратегические инфраструктурные программы с целью развития волчьей экономики страны по пути Азиатских тигров и превращения ее в монгольского волка. Двумя вехами развития волчьей экономики Монголии являются пятикратное расширение железных дорог и широкомасштабное восстановление жилищного фонда. Поскольку Монголия является страной, не имеющей выхода к морю с территорией 1.5 миллиона квадратных километров, правительство уделяет пристальное внимание развитию существующей железнодорожной системы. Следовательно, одобренный правительством план расширения железных дорог, известный как Государственная железнодорожная политика, значительно изменит экономический и промышленный ландшафт Монголии. Согласно этому плану, железные дороги соеди-

opment will resolve the over-centralization of population and industries in Ulaanbaatar and reduce the gap between urban and rural areas. It also aims to enable the rural population of Mongolia to improve housing conditions by improving water supply, providing clean domestic energy, and ensuring sustainable access to basic sanitation and drainage.

Overall, the effective implementation of the strategies outlined by the Mongolian government will allow the country to have a positive economic growth and enter the world market, notwithstanding the negative effects of the ongoing pandemic. With developed agriculture and the mining industry, Mongolia has every reason to become one of the main players in the Eurasian region. Despite being landlocked, the railway expansion plan will allow the country to export its products to countries other than neighboring Russia and China while improving housing conditions

↑
нят месторождения полезных ископаемых Ою Толгой и Таван Толгой и свяжут ее с Россией и Китаем Трансмонгольской железной дорогой [Улзиноров и др., 2018]. Планируется соединение с морскими портами Желтого моря Китая, обеспечивая Монголию доступ ко всему миру.

Второй столп инфраструктурной стратегии - восстановление жилья. Почти половина всего монгольского населения, составляющего почти 3.2 миллиона человек, проживает в столице страны Улан-Баторе, а остальные поселяются по всей стране в *герсах* (традиционных переносных жилищах или юртах). Люди, живущие в герсах, не имеют доступа к центральному отоплению, электричеству и действующей канализации. По заявлению Международного банка реконструкции и развития (2009 г.), Парламент Монголии разработал концепцию регионального развития го-

will promote more equal and sustainable development of urban and rural areas of Mongolia. Therefore, there is a high probability that Mongolia will indeed become a new Asian tiger.

References:

1. Global Economy (2020). Mongolia: GDP share of agriculture. Retrieved from https://www.theglobaleconomy.com/Mongolia/share_of_agriculture. Accessed on 14.09.2020.
2. International Bank for Reconstruction and Development (2009). Southern Mongolia Infrastructure Strategy. Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/curated/en/163381468323707051/pdf/646000WP050uth0B00PUBLIC00Eng0Feb10.pdf>. Accessed on 14.09.2020.
3. Invest Mongolia (2020). Tavan Tolgoi. Retrieved from <https://www.invest-mongolia.com/mining/tavan-tolgoi>. Accessed on 14.09.2020.
4. Investing News (2020). Exploration Work Providing Opportunities in Growing Mongolian Economy. Retrieved from <https://investingnews.com/innspired/exploration-work-providing-opportunities-in-growing-mongolian-economy/>. Accessed on 14.09.2020.
5. Sampath, Manesha (2012). Mongolia: World's Fastest Growing Economy. Retrieved from <https://globaleedge.msu.edu/blog/post/1322/mongolia-worlds-fastest-growing-economy>. Accessed on 14.09.2020.
6. Santander Trade (2020). Mongolia: Foreign Investment. Retrieved from <https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/mongolia/investing-3>. Accessed on 14.09.2020.
7. Society for Standard Professionals (2016). Overview of Mongolia's Mining Industry. Retrieved from <https://sesprofessionals.com/overview-of-mongolias-mining-industry/>. Accessed on 14.09.2020.
8. Trading Economics (2020). Mongolia – Employment in Agriculture. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/mongolia/employment-in-agriculture-percent-of-total-employment-wb-data.html>. Accessed on 14.09.2020.
9. Turquoise Hill (2020). Overview: Oyu Tolgoi. Retrieved from <https://www.turquoisehill.com/oyu-tolgoi/overview/>. Accessed on 14.09.2020.
10. Ulziinorov, Gansukh, Xu, Ming, and Antsham Ali Syed (2018). Analysis of the Current Situation of Mongolian Railway and Its Future Development. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324740039_Analysis_of_the_Current_Situation_of_Mongolian_Railway_and_Its_Future_Development. Accessed on 14.09.2020.
11. UN Environment (2019). Trade and Green Economy in Mongolia. Retrieved from https://www.un-page.org/files/public/trade_and_green_economy_in_mongolia-technical_report.pdf. Accessed on 14.09.2020.

OVERALL, BEING THE BACKBONE OF THE MONGOLIAN ECONOMY, THE MINING INDUSTRY CONTRIBUTES 23% OF GDP, 70% OF TOTAL EXPORT REVENUES, AND HAS ATTRACTED \$2.4 BILLION OF INVESTMENTS

В ЦЕЛОМ, ЯВЛЯЮСЬ ОСНОВОЙ ЭКОНОМИКИ МОНГОЛИИ, ГОРНОДОБЫВАЮЩАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ ДАЕТ 23% ВВП, 70% ОБЩИХ ЭКСПОРТНЫХ ДОХОДОВ И ПРИВЛЕКЛА 2.4 МИЛЛИАРДА ДОЛЛАРОВ ИНВЕСТИЦИЙ

родов и сельских районов до 2020 года. Согласно этой программы, развитие сельских районов решит проблему чрезмерной централизации населения и промышленности в Улан-Баторе и сократит разрыв между городской и сельской местностью. Она также направлена на то, чтобы позволить сельскому населению Монголии улучшить жилищную ситуацию за счет улучшения систем водоснабжения, обеспечения энергией и доступа к основным средствам санитарии и канализации.

В целом, эффективная реализация

12. World Bank (2011). GDP Growth. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.Kd.zg?end=2011>. Accessed on 14.09.2020.
13. World Bank (2020). Mongolia: Medium Term Economic Outlook Remains Positive Amid Heightened Uncertainties. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/02/14/mongolia-medium-term-economic-outlook-remains-positive-amid-heightened-uncertainties>. Accessed on 14.09.2020.

стратегии, намеченной правительством Монголии, позволит стране добиться положительного экономического роста и выйти на мировой рынок, несмотря на негативные последствия продолжающейся пандемии. С развитым сельским хозяйством и горнодобывающей промышленностью Монголия имеет все основания стать од-

ним из основных игроков в евразийском регионе. Несмотря на отсутствие выхода к морю, план расширения железных дорог позволит стране экспортировать свою продукцию в страны, отличные от соседних России и Китая, а улучшение жилищных условий будет способствовать более равноправному и устойчивому развитию городских и сельских районов Монголии. Поэтому велика вероятность, что Монголия действительно станет новым Азиатским тигром.

Источники:

1. Всемирный банк (2011). Рост ВВП. Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.Kd.zg?end=2011>. Дата обращения: 14.09.2020.

2. Всемирный банк (2020). Монголия: Среднесрочный Экономический Прогноз Остаётся Положительным на Фоне Повышенной Неопределенности. Доступен по адресу: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/02/14/mongolia-medium-term-economic-outlook-remains-positive-amid-heightened-uncertainties>. Дата обращения: 14.09.2020.
3. Глобал Экономикс (2020). Монголия: Доля Сельского Хозяйства в ВВП. Доступен по адресу: https://www.theglobaleconomy.com/Mongolia/share_of_agriculture. Дата обращения: 14.09.2020.
4. Инвест Монголия (2020). Таван Толгой. Доступен по адресу: <https://www.invest-mongolia.com/mining/tavan-tolgoi>. Дата обращения: 14.09.2020.
5. Инвестинг ньюс (2020). Геологоразведочные Работы Открывают Возможности для Роста Экономики Монголии. Доступен по адресу: <https://investingnews.com/innspired/exploration-work-providing-opportunities-in-growing-mongolian-economy/>. Дата обращения: 14.09.2020.
6. Международный банк реконструкции и развития (2009). Инфраструктурная Стратегия Южной Монголии. Доступен по адресу: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/163381468323707051/pdf/646000WP0S0uth0B00PUBLIC00Eng0Feb10.pdf>. Дата обращения: 14.09.2020.
7. Общество профессионалов (2016). Обзор Горнодобывающей Промышленности Монголии. Доступен по адресу: <https://sesprofessionals.com/overview-of-mongolias-mining-industry/>.

**THERE IS A HIGH
PROBABILITY THAT
MONGOLIA WILL
INDEED BECOME A
NEW ASIAN TIGER**

**ВЕЛИКА
ВЕРОЯТНОСТЬ,
ЧТО МОНГОЛИЯ
ДЕЙСТВИТЕЛЬНО
СТАНЕТ НОВЫМ
АЗИАТСКИМ
ТИГРОМ**

Дата обращения: 14.09.2020.

8. ООН Окружающая среда (2019). Торговля и Зеленая Экономика в Монголии. Доступен по адресу: https://www.un-page.org/files/public/trade_and_green_economy_in_mongolia-technical_report.pdf. Дата обращения: 14.09.2020.
9. Сампатх, Манеша (2012). Монголия: Самая Быстрорастущая Экономика в Мире. Доступен по адресу: <https://globaleedge.msu.edu/blog/post/1322/mongolia-worlds-fastest-growing-economy>. Дата обращения: 14.09.2020.
10. Сантандер Трейд (2020). Монголия: Иностранные Инвестиции. Доступен по адресу: <https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/mongolia/investing-3>. Дата обращения: 14.09.2020.
11. Тарквойз Хилл (2020). Обзор: Ою Толгой. Доступен по адресу: <https://www.turquoisehill.com/oyu-tolgoi/overview/>. Дата обращения: 14.09.2020.
12. Трейдинг Экономикс (2020). Монголия – Занятость в Сельском Хозяйстве. Доступен по адресу: <https://tradingeconomics.com/mongolia/employment-in-agriculture-percent-of-total-employment-wb-data.html>. Дата обращения: 14.09.2020.
13. Улзиноров, Гансук, Сюй, Мин, и Аншам Али Сайед (2018). Анализ Текущего Состояния Монгольской Железной Дороги и Ее Будущего Развития. Доступен по адресу: https://www.researchgate.net/publication/324740039_Analysis_of_the_Current_Situation_of_Mongolian_Railway_and_Its_Future_Development. Дата обращения: 14.09.2020.

BÜYÜK BOZKIR'IN YEDİ ÖZELLİĞİ

TUĞRUL ÇAMAŞ

BAĞIMSIZ
ARAŞTIRMACI

ТӘУЕЛСІЗ
ЗЕРТТЕУШІ

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ

21 Kasım 2018 tarihinde Kazakistan Devlet Başkanı Nur-Sultan Nazarbayev'in uluslararası platformda ve bilhassa Türk dünyasında çok ses getiren bir makalesi yayımlandı. Makale yayımlandıktan kısa bir süre sonra ivedi bir biçimde Türkçe, Rusça, Lehçe ve diğer birçok dile çevrildi. Makale aracılığı ile Kazak toplumuna Bozkır kimliği üzerinden verilen mesaj Avrasya ve Asya bozkırları ile sınırlı kalmamış farklı coğrafyalarda da karşılık bulmuştur. Böylece esasında ulusal görünen bu makale içeriği ve etki alanı bakımından Türk dünyası ve kadim bozkır kültür sahasını kapsayarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Makaleyi siyasi haritalarla çizilmiş sınırların ötesine taşıyan şey yazarının Nur-Sultan Nazarbayev olması kadar makalenin içeriğinde verilen tarihi mesajların da yine bu sınırların dışına, bozkır kültür sahasına hitap etmesidir. Bu nedenle makalenin; içerik, verdiği mesajlar ve etki sahası bakımından bir tahlile tabi tutulması önemlidir.

Öncelikle makalede değinilmesi gereken husus, makaleyi kaleme alan yazarın kişisel etkisinin açık bir şekilde göze çarpmasıdır. Yazarın bağımsızlık sonrası sürecin ve yeni Kazak ulusunun mimarı kimliğiyle makaleyi kaleme alması verdiği mesajlar ve amaçları bakımından son derece önemlidir. Makale, Nazarbayev'in kişiliğinden ve kimliğinden izler taşımaktadır. Gele-

**BÖYLECE ESASINDA
ULUSAL GÖRÜNEN
BU MAKALE İÇERİĞİ
VE ETKİ ALANI
BAKIMINDAN
TÜRK DÜNYASI
VE KADİM BOZKIR
KÜLTÜR SAHASINI
KAPSAYARAK
ULUSLARARASI
BİR NİTELİK
KAZANMIŞTIR**

**ATALMIŞ MAQALA
ҰЛТТЫҚ СИПАТТАҒЫ
ТУЫНДЫ БОЛЫП
КӨРІНГЕНІМЕН,
МАЗМҰНЫ МЕН
ЫҚПАЛ АЯСЫ
ТҰРҒЫСЫНАН
КҮЛЛІ ТҮРКІ ӘЛЕМІ
МЕН ЕЖЕЛГІ
ДАЛА МӘДЕНИЕТІ
КЕҢІСТІГІН
ҚАМТУ АРҚЫЛЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
СИПАТ АЛДЫ**

2018 жылдың 21 қарашасында Қазақстанның Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың халықаралық аренада, әсіресе, түркі әлемінде өте танымал болған мақаласы жарық көрді. Мақала жарияланғаннан кейін көп ұзамай түрік, орыс, түркі тілдері және басқа да көптеген тілдерге аударылды. Дала мәдениетінің бірегейлігі тұрғысынан қазақ қоғамына терең ой-пікір қалыптастыруға негіз болған мақала Еуразия және Азия далаларымен ғана шектеліп қалмай, сонымен қатар басқа да әртүрлі аймақтарда резонанс туғызды. Аталмыш мақала ұлттық сипаттағы туынды болып көрінгенімен, мазмұны мен ықпал аясы тұрғысынан күллі түркі әлемі мен ежелгі дала мәдениеті кеңістігін қамту арқылы халықаралық сипат алды. Мақаланың саяси карталарда белгіленген ұлттық шекаралардан тысқары шығуына оның авторы Нұрсұлтан Назарбаевтың жеткізгісі келген парасатты пайымдарының шекаралардан асып, дала мәдениеті кеңістігіне жол тартуы себеп болды. Сондықтан мақаланы мазмұны, айтылған ой-пікірлері мен ықпал ету аясы бойынша талдау өту маңызды.

Біріншіден, мақала авторының тұлғалық ықпалы айқын көрінетіндігін ерекше атап өткіміз келеді. Автордың мақаланы тәуелсіз Қа-

neksel bozkır değerlerine mensup bir aileden gelen Nazarbayev, “Avrasya Stepleri” ya da “Avrasya Bozkırı” olarak adlandırılan coğrafyanın sosyo-kültürel değerleri temelinde oluşan kişiliği ve kimliği ile bu makaleyi yazarak Kazak ulusuna önemli mesajlar vermektedir. Nazarbayev’in, ailesinden gelen kültürel değerleri ve gelenekleri kendi kimliğinde koruyan, zaman, mekân ve olaylar arasında bağ kurarak kimliğinin görünmeyen köklerine de sahip çıkan, coğrafya-kader ilişkisine bağlı olarak bozkırdan aldığı değerleri kendi kimliğinde zaman, mekân ve olaylar çerçevesinde bütünleştiren bir kişiliğe sahip olmasıdır. Bu durum içinde yaşanan coğrafya koşullarının Nazarbayev’in kimliğindeki tezahürü olarak görülmelidir. Nazarbayev’in bu yönü onun başarılı olmasını sağladığı gibi, başarısının sırrı ise hiç şüphesiz yaşadığı coğrafya ve coğrafyanın tarihi ile çatışan değil uyuşan bir kimliğe sahip olmasından kaynaklanır.¹ Kazakistan ulusunun aydınlık bir geleceği için de

¹ Modern Kazak şehirleri dahi Bozkır kültürü için zayıf sayılabilecek olan mimari gelenekler üzerine inşa edilmektedir. Astana’da yapılan Han Çadırı bu eserlerden bir tanesi olarak Kazak liderin hem Bozkırla uyuşmanın hem de Bozkır kimliğine sahip çıkmanın en önemli işareti.

зақстанның сәулетшісі ретінде жазуы онда айтылған ой-тұжырымдамалар мен мақсаттар тұрғысынан өте маңызды. Мақаладан Назарбаевтың ерекше тұлғалық болмысын көруге болады. Дәстүрлі дала құндылықтарын бойына сіңірген отбасынан шыққан Назарбаев «Еуразия даласы» деп аталатын ұлан-ғайыр аймақтың әлеуметтік-мәдени құндылықтары негізінде қалыптасқан тұлғалық болмыс-табиғатымен осы мақаланы жазып, қазақ халқына үндеу жасады. Назарбаев отбасынан жалғасын тапқан мәдени құндылықтар мен дәстүрлерді өз болмысында сақтап келіп, уақыт, кеңістік және оқиға арасында байланыс орнату арқылы болмысының терең бойлаған тамырларын да танып білуге ұмтылды. Ол аймақ пен тағдырдың өзара байланысы негізінде Ұлы даладан алған құндылықтарды уақыт, кеңістік және оқиға шеңберінде өз болмысымен сәтті ұштастыра білді. Бұл жағдайда географиялық шарттарды Назарбаевтың тұлғалық болмысының көрінісі ретінде қарастырған жөн. Назарбаевтың бұл ерекшелігі табысқа жетуіне өзіндік септігін тигізді деуге болады. Осындай жетістікке жетуінің құпиясы мекен еткен

bu yönlerini kendi kimliğine katan Bozkırı bir kalkınma modeli olarak öne sürmek için yeniden yorumlama ihtiyacı hissetmiştir. Bu makalenin ortaya çıkış nedeni de budur.

Makale yazarının aynı zamanda Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurucu lideri, atası olması nedeniyle ulusal anlamda büyük önem taşıyan mesajlar da verilmektedir. Özellikle Kazak halkının yeni eğilimleri ve olması gerekenler hakkında verdiği mesajları barındıran makale, Kazak halkının Sovyet sonrası süreçte kendi kimliğini yeniden bulma aşamasında Nazarbayev gibi bir bilge liderin yönlendirmesi ile sosyal hayatına yön vermiştir. İslam ve Kazak toplumu, Modern Dünya ve Kazak toplumu gibi kurgulamaları karşılaştırmalı temelde ilişkilendirmek suretiyle topluma toplumla uyuşan, kendi gelenekleri ile çatışmayan ilişki biçimini izah etmiştir. Bu sayede Kazak toplumunun gündelik sosyal ve siyasal sorunlarına çözüm bulunmuş, toplumsal ve kültürel şoklar ile krizlere zemin verilmemiştir. Böylece sosyolojik meselelerin çözümünün de önü açılmıştır.

Makalenin içeriğiyle ilgili meseleye gelince; makale iki ana bölümden oluşmaktadır. Makalenin birinci bölümü mekân ve zaman ilişkisi temelinde olan ulusal tarih, ikinci bölüm ise modernizasyon için konulan hedeflerden oluşmaktadır. Makalenin ilk bölümü tarihi kimliğini önemli meselelerinin tespitlerine dair iken, ikinci bölüm yapılan tespitlerin Kazak ulusunun geleceği için yapılması gerekenlere ayrılmıştır. Bu nedenle birinci bölüm tarihi tespitler, ikinci bölüm ise uzun vadeli hedefler adına yapılması gerekenleri içermektedir.

Nazarbayev, makalesinin ilk bölümünde ulusal tarihi meşru kaynaklarla ilişkilendirerek geleceğin inşa-

İSLAM VE KAZAK TOPLUMU, MODERN DÜNYA VE KAZAK TOPLUMU GİBİ KURGULAMALARI KARŞILAŞTIRMALI TEMELDE İLİŞKİLENDİRMEK SURETİYLE TOPLUMA TOPLUMLA UYUŞAN, KENDİ GELENEKLERİ İLE ÇATIŞMAYAN İLİŞKİ BİÇİMİNİ İZAH ETMİŞTİR

İSLAM ЖӘНЕ КАЗАҚ ҚОҒАМЫ, ҚАЗІРГІ ӘЛЕМ ЖӘНЕ КАЗАҚ ҚОҒАМЫ СИЯҚТЫ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТҮРДЕ БАЙЛАНЫСТЫРА ОТЫРЫП, ӨЗ ХАЛҚЫНА ҚОҒАММЕН ҮЙЛЕСІМДІ ӘРІ ДӘСТҮРЛЕРГЕ ҚАЙШЫ КЕЛМЕЙТІН ҚАТЫНАС ТҮРІН ТҮСІНДІРДІ

жеріне, сондай-ақ аймақтың тарихына қайшы келмей, керісінше онымен үйлесім тапқан тұлғалық болмысына байланысты екені сөзсіз.¹ Қазақстан халқының жарқын болашағы үшін бұл ерекшеліктерді өз болмысымен сабақтастырған Ұлы даланы даму үлгісі ретінде ұсыну үшін оны қайта түсіндіру қажеттілігін сезінді. Мақаланың шығу себебі де осы.

Мақала авторы сонымен қатар Қазақстан Республикасының негізін қалаушысы және ұлт атасы болғандықтан, халыққа ұлттық маңызы зор үндеу жолдады. Бұл еңбекте әсіресе қазақ халқының жаңа үрдістері қандай болуы керек екендігі туралы ойлар ортаға салынған. Мақала қазақ халқының посткеңестік кезеңдегі өз болмысын қайта табу жолында Назарбаев сияқты данышпан көсемнің басшылығымен әлеуметтік өміріне бағдар берді. Ислам және қазақ қоғамы, қазіргі әлем және қазақ қоғамы сияқты құрылымдарды салыстырмалы түрде байланыстыра отырып, өз халқына қоғаммен үйлесімді әрі дәстүрлерге қайшы келмейтін қатынас түрін түсіндірді. Бұл ретте қазақ қоғамының күнделікті әлеуметтік және саяси мәселелеріне шешімдер табылып, мәдени-әлеуметтік күйзелістер мен дағдарыстардың туындауына жол берілмеді. Осылайша, әлеуметтік мәселелердің де шешімі табылды.

Мақаланың мазмұнына келер болсақ, еңбек екі негізгі бөлімнен тұрады. Мақаланың бірінші бөлімі кеңістік пен уақыттың өзара байланысына негізделген ұлт тарихына, ал екінші бөлімі модернизацияға

¹ Тіпті қазіргі заманғы қазақ қалалары да Дала мәдениеті үшін болмашы болып саналатын сәулет дәстүрлеріне негізделі отырып салынууда. Елордада салынған «Хан Шатыр» осы жұмыстардың бірі ретінде қазақ көшбасшысының Дала өркениетімен ұштасудың әрі далалық болмысты сақтаудың ең маңызды белгісі болып табылады.

сının da bu kaynaklar üzerine yapılacağını ifade etmektedir. Nazarbayev, burada her milletin meşruiyetini kendi mekân ve zaman ilişkisi içerisinde yaşadığı olaylar ve tarihi birikimleri sayesinde kazandığına atıf yapmaktadır. Tam olarak bu meşru kaynakları öğrenmek adına ulusal tarihini ve dünya tarihinin öğrenilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bunu yaparken tarih içinde retrospektif bakış açısı ile meşruiyet kaynaklarını yeniden tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için tarihi bütünlüğe sadık kalınması gerektiği, üzerinde ayrıca durmaktadır. Bu bakış açısı kimlik ve meşruiyet kaynağını “Bozkıra” dayandıran yaklaşımdan da son derece isabetlidir. Bozkır, hem fiziki hem de kültürel açıdan zaman içerisinde kendine ait bir bütünlük ile gelişim göstermiştir. Bu nedenle bütünlüğü parçalamak meseleyi anlamayı kolaylaştırmayacağı gibi aksine zorlaştıracaktır. Bu nedenle makalenin ilk bölümü Kazak tarihini ve Kazakistan ulusal meşruiyetini bozkır kültürü temelinde mekân, zaman ve olay üçlüsü çerçevesinde meşruiyet kaynaklarını belirlediği ve ulusu gelecek yüzyıllara taşıyacak olan modernizasyonun yapılması için gerekli tespitler barındırdığı için çok önemlidir. Bozkır kültürleri derinliğe bağlı olarak henüz tam manası ile öğrenilememiştir. Bu nedenle de “Büyük Bozkır” demek doğru olacağı gibi Nazarbayev’in makalesini de bozkırların derinlikleri ölçüsünde irdelemek gerekir.

Meşru kaynakları içerisinde barındıran bozkır tarihi ve medeniyeti önemli bir yere sahip olduğundan Nazarbayev kendi makalesini bozkır sosyo-ekonomik yaşam anlayışı üzerinde temellendirmiştir. Bu nedenle Nazarbayev, makalesine “Büyük Bozkırın Yedi Özelliği” adını vermiştir. Bu adlandırma ile asıl ifade etmek istediği şey özellikten ziyade Bozkırın Yedi Kimliği’dir. Bunu yaparken Nazarbayev, makalesinin girişini bozkır kimliğine sahip bilge bir lider olarak sadece siyaseten değil felsefi olarak yapmıştır. Mekânı tüm eşyanın, zamanı ise tüm olayların ölçüsü olarak değerlendiren Nazarbayev, mekân ve zamanın ufukta birleşmesini ise ulusal tarihini başlangıcı olan mükemmel bir aforizma olarak tanımlamıştır. Nazarbayev bu felsefi yaklaşımı ifade ederken mekân, zaman ve madde üç-

↑

baғытталған мақсаттардан тұрады. Мақаланың алғашқы бөлімі тарихи бірегейліктің маңызды мәселелерін анықтауға арналған болса, екінші бөлімі қазақ халқының болашағы үшін бағыт-бағдар береді. Сондықтан бірінші бөлім тарихи анықтамаларды, ал екінші бөлім ұзақ мерзімді мақсаттарды қамтиды.

Назарбаев мақаласының алғашқы бөлімінде ұлттық тарихты заңды дереккөздермен байланыстыратын болашақты құру жүйесі де осы дереккөздер бойынша жасалатынын айтады. Назарбаев мұнда әр халық өзінің кеңістік пен уақыт қатынасында басынан кешкен оқиғалар мен жинақтаған тәжірибесінің арқасында заңдылыққа ие болатынын тілге тиек етеді. Ол дәл осы заңды дереккөздерді білу үшін ұлттық тарих пен дүниежүзі тарихын үйрену керектігін баса айтты. Бұл тұрғыда тарих бойына ретроспективті көзқараспен заңдылықтың дереккөздерін қайта анықтауды мақсат етті. Осы себепті мәселені жақсырақ түсіну үшін тарихи тұтастықты сақтау қажеттігі баса айтылады. Бұл көзқарас болмыс пен заңдылық көзін «Дала» мәдениетіне негіздейтін тәсіл тұрғысынан өте дәл. Ұлы дала уақыт өте келе физикалық жағынан да, мәдени жағынан да өзінің тұтастығымен дамыды. Осы себепті, тұтастықты бұзу мәселені түсінуді жеңілдетпей, қайта керісінше, қиындатады. Сондықтан мақаланың бірінші бөлімі қазақ тарихы мен Қазақстанның ұлттық заңдылығын дала өркениеті негізінде кеңістік, уақыт және оқиға үштігі шеңберінде заңдылық дереккөздерін анықтап, ұлтты келесі ғасырларға жетелейтін модернизация жасау қажеттігі туралы ой-тұжырымдар ұсынуына байланысты өте маңызды. Дала мәдениеті терең тарихына байланысты әлі толық игерілмеген. Сол себепті «Ұлы дала» деп айтып, Назарбаевтың мақаласын даланың ауқымы мен ұлан-ғайырлығы тұрғысынан талдаған жөн.

Заңды дереккөздерді қамтитын дала тарихы мен өркениеті маңызды орынға ие болғандықтан, Назарбаевтың мақаласы далалық әлеуметтік-экономикалық өмір түсінігіне негізделген. Осы себепті Назарбаев мақаласын «Ұлы даланың жеті қыры»

lüsünün бүтінлігі ve birbirine olan bağımlılığına atıf yapmıştır. Teorik olarak bunlardan birinin olmaması zaten diğerlerinin de olmaması manasına gelmekteydi.²

Ufuk çizgisi, erken dönem insanının bozkır coğrafyası üzerinde hâkimiyetinin kısıtlı olmasına bağlı olarak zamanda ve mekânda sonsuzluğu ve umutsuzluğu aşılamıştır. Yalnız kalan ya da bozkırda yaşam kabiliyeti henüz gelişmemiş insana sonsuzluğu ve umutsuzluğu aşılayan ufuk çizgisi, göğün kutsallığı ve bozkırın büyüklüğü Nazarbayev içinse ulusal tarihini başlangıcı olmuştur. Bu bakış açısı Nazarbayev'in bozkır felsefesine ne denli inandığını ve ona ne denli sadık kaldığını da bizlere göstermektedir. Bu nedenle zaman ve mekân arasında kurduğu felsefi ilişkiyi bozkır ile ilişkilendirmiştir. Benzeri bozkır felsefesi yine bilge bir lider tarafından büyük bozkıra ve insanlığa miras olarak bira-

² Bu konuya birçok fizikçi ve özellikle Einstein zamanın göreceliliği adlı teorisinde yer vermiştir. Bknz: Robert Disalle, Understanding Space-Time The Philosophical Development of Physics from Newton to Einstein 173 sayfa

деп атады. Шын мәнісінде, оның бұл атау арқылы білдіргісі келгені – ерекшеліктен гөрі, Даланың жеті болмысы. Назарбаев мақаласының кіріспесін Дала болмысына ие дана көшбасшы ретінде тек саяси тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар философиялық тұрғыдан да жазды. Кеңістікті барлық нәрсенің, ал уақытты бүкіл оқиғаның өлшемі ретінде қарастыра отырып, Назарбаев кеңістік пен уақыттың көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталатынын тамаша афоризм ретінде анықтады. Осы философиялық тәсілді білдіре отырып, Назарбаев кеңістік, уақыт және материя үштігінің тұтастығы мен өзара тәуелділігіне сілтеме жасайды. Теориялық тұрғыдан олардың біреуінің болмауы басқаларының болмауын білдіреді.²

Көкжиек сызығы ерте замандағы адамның даладағы үстемдігінің шектеулі болуына байланысты уақыт пен кеңістікте шексіздік

² Бұл мәселе жайлы көптеген физиктер, атап айтқанда Эйнштейн өзінің салыстырмалылық теориясында сөз қозғаған болатын. Қараңыз: Роберт Дисалле, Ғарыш пен кеңістікті түсіну: Физиканың Ньютоннан Эйнштейнге дейінгі философиялық дамуы, 173 бет

кılmıştır. Bilge Kağan tarafında Kültigin anıtlarına yazılan “Zamanı tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için doğmuş /türemiş” ifadesinde zaman, tanrı ve insan arasında benzeri bir ilişki kurmuştur.³ Her iki liderin neredeyse 1500 yıllık zaman farkına rağmen ortak felsefi bakış açılarına sahip olmaları sadece “Bozkır” ve “Başbuğluk” çerçevesinde izah edilebilir. Nazarbayev bu ilişkiyi doğrudan felsefileştirmek için değil aslında toplum ve doğa arasında var olan jeoekolojik ilişki üzerinden medeniyetleri ve köklerini açıklamak için yapmıştır.

Makalenin ikinci bölümünde ise; Nazarbayev bozkıra has yedi özelliği ayrı ayrı izah etmiş ve önemini anlatmıştır. Makalede Nazarbayev, Bozkırın yedi özelliğini tüm söylemleri için argüman olarak göstermekte ve yedi özelliğin birleşerek Kazak ulusunun kimliğini oluşturduğuna atıfta bulunmaktadır. Bu yedi özelliğin bozkırın sıradan göçebelіге dayanan yaşamsal düzenlemelerden ibaret olmadığını, insanlık tarihi birikimlerine çok şey kattığını, medeniyetin bu topraklarda da bulunduğunu ve hatta insanlık tarihine yön verecek kadar da etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu

пен үмітсіздікті ұялатты. Жалғыз қалған немесе далада тіршілік ету қабілеті әлі дамымаған адамның бойына мәңгілік пен үмітсіздікті ұялатқан көкжиек сызығы, көк аспанның қасиеттілігі мен даланың ұлылығы Назарбаев үшін ұлт тарихының бастауы болды. Бұл көзқарас бізге Назарбаевтың дала философиясына қаншалықты сенетіндігін және оған қаншалықты адал екендігін көрсетеді. Сол себепті ол уақыт пен кеңістік арасында орнатқан философиялық байланысты даламен сабақтастырды. Дана көсем осындай дала философиясын ұлы дала перзенттері мен адамзат баласына мұра етіп қалдырды. Білге қаған тарапынан Күлтегін ескерткішіне жазылған «Уақытты Тәңірі ғана өмір сүреді, адамзат баласы тек өлу үшін келген» деген тұжырымда уақыт, Тәңірі және адам арасында осындай байланыс орнаған.³ 1500 жылға жуық уақыт айырмашылығына қарамастан, екі көшбасшының да ортақ философиялық көзқарастары бар екенін тек «Дала» және «Көсемдік» шеңберінде түсіндіруге болады. Назарбаев бұл байла-

3 Osman Fikri Sertkaya, Köl Tigin (K-10)'da Geçen Öd Tenri 'Zaman Tanrısı' ile İlgili Fiili Yaşamak 'Yaşamak' mı, Yasamak 'Tanzim Etmek, Düzenlemek' mi, Yoksa Aymak 'Demek, Söylemek' mi Okumalıyız?, JOTS, 1/2, 2017: 55-63.

3 Осман Фикри Серткай, Күлтегінде (К-10) атап өтілген өд таңғи «Уақыт Тәңіріне» қатысты етістікті уағасамақ «өмір сүру» деп оқу керек пе, әлде уағасамақ «ұйымдастыру, реттеу» деп пе? Аумақ етістігін «айту» деп оқу керек пе?, JOTS, 1/2, 2017: 55-63.

yedi özellik arasında ilk sırayı at binme kültürüne ayıran Nazarbayev, at binme kültürü ile ilgili olarak atın evcilleştirilmesi ve atın hem ulaşım hem de savaş aracı olarak kullanılmasının insanlığa büyük bir kazanım sağladığını belirtmektedir. Gerçekten de atın evcilleştirilmesi o dönem için sanayi devrimine benzer bir gelişme olmuş, bozkır medeniyetlerinin yükselmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Zaten bozkır medeniyetlerinin dünyada sürdürdüğü egemenlik, atın yerini gemilerin alması ile son bulmuştur.

İkinci bir özellik olarak ise Nazarbayev maden çıkarmanın ve metal işlemeciliğinin Kazak topraklarından çok eski dönemlerden bu yana yapılmasını bozkırın ikinci bir kimliği olarak sunmuştur. Metal mühendisi olan Nazarbayev, Kazak topraklarının zengin maden yatakları ile yani bozkır ile uyumlu kimliğini burada da göstererek hem kendi sadakatini hem de yükselen medeniyetin temellerini bize göstermektedir. Altın ve demir başta olmak üzere değerli metallerden süs eşyalarının yapılması ya da metallerin yaşamsal ihtiyaçlara cevap verecek eşyaların yapımında aktif olarak kullanılması, yüksek bir medeniyetin ürünü olması nedeniyle Nazarbayev, bu hususa ayrıca değinmiştir. Bu açıdan bakıldığında dışarıdan yapılan atıflarla sıradan, basit gelişmemiş bir göçebe kültüründen ziyade Türk milletlerinin tarihini çok erken dönemlerinde yüksek bir medeniyete sahip olduğunu gerek Kazakistan'a gerekse Bozkır kültür coğrafyasına ve tüm dünyaya göstermek istemektedir. Altın Elbise'li Savaşçı başta olmak üzere Bozkır kültürünün en önemli değerli metal eserleri, Kazakistan müzesi bünyesinde dünyanın çok farklı müzelerinde misafir edilmektedir. Bu sayede makalenin içeriğinde iddia edilen değerler somut olarak da dillendirilmektedir.

Üçüncü bir kimlik ise; bozkırın her yerinde ve her türlü kişisel eşya ya da

**BU ADLANDIRMA
İLE ASIL İFADE
ETMEK İSTEDİĞİ ŞEY
ÖZELLİKTEN ZİYADE
BOZKIRIN YEDİ
KİMLİĞİ'DİR**

**ШЫН МӘНІСІНДЕ,
ОНЫҢ БҰЛ
АТАУ АРҚЫЛЫ
БІЛДІРГІСІ КЕЛГЕНІ –
ЕРЕКШЕЛІКТЕН ГӨРІ,
ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ
БОЛМЫСЫ**

нысты оған тікелей философиялық сипат беру үшін емес, қоғам мен табиғат арасындағы геоэкологиялық қатынас арқылы өркениеттер мен олардың түп-тамырларын түсіндіру үшін жасады.

Мақаланың екінші бөлімінде Назарбаев Ұлы далаға тән жеті ерекшеліктің әрқайсысына жеке-жеке тоқталып, олардың маңыздылығын түсіндірді. Мақалада Назарбаев Ұлы даланың жеті қырын барлық дискурстарына дәлел ретінде келтіріп, осы жеті ерекшелік қазақ ұлтының болмысын қалыптастыратынын тілге тиек етеді. Ол даланың осы жеті ерекшелігі қарапайым көшпенділікке негізделген тіршілік кеңістіктерінен тұрмай, адамзат тарихына көп үлес қосқанын, бұл жерлерде де өркениеттің болғанын, тіпті адамзат тарихына бағыт-бағдар беретіндей ықпалды болғанын айтады. Осы жеті қырдың ішіндегі бірінші орынды атқа міну мәдениетіне берген Назарбаев атқа міну мәдениеті туралы сыр шертіп, жылқыны қолға үйрету және жылқыны көлік ретінде әрі соғыс құралы ретінде пайдалану адамзатқа үлкен пайда әкелді деп тұжырымдайды. Шынында да, ол кездері жылқыны қолға үйрету өндірістік революцияға ұқсас үрдіс болып, дала өркениеттерінің өрлеуіне үлкен үлес қосты. Әлемдегі дала өркениеттерінің үстемдігі жылқының орнына кемеңіз келуі нәтижесінде аяқталды.

Ұлы даланың екінші ерекшелігі ретінде Назарбаев қазақ жерінде ежелгі дәуірден бастау алған тау-кен өндірісі мен өңдеу өнеркәсібін көрсетті. Металлург кәсібін меңгерген Назарбаев қазақ жерінің бай минералды кен орындарымен, яғни даламен үйлесімді болмысын осы жерде де білдіріп, бізге өзінің адалдығын әрі дамыған өркениет негіздерін көрсетеді. Сондай-ақ, қымбат металдардан, әсіресе алтын мен темірден әшекей бұйымдарын

инсан vücudunda dövme olarak bile karşımıza çıkan hayvan figürleridir. Bozkır insanın doğa ile olan etkileşiminin dili bu hayvan figürleri ile anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle Ukok Prensesi ve üzerinde bulunan mitolojik hayvan figürü Nursultan Nazarbayev'in bu iddiasını güçlü bir şekilde desteklemektedir. Aynı prensesin defin edildiği kurgandan çıkartılan değerli metallere yapılmış süs eşyaları da yine yüksek bir medeniyetin eserleri olarak yazarı teyit etmektedir. Yine kurgandan çıkartılan eserlerin ve prensesin 2500 yıllık tarihi de bozkır kültür ve medeniyetinin ne kadar kadim ve köklü olduğunu teyit etmektedir.

Nazarbayev'in bizlere sunduğu bir diğer kimlik ise "Altın Elbiseli Savaşçı" olarak bilinen ve belki de ilmi açıdan düşünüldüğünde gerçekten halen hak ettiği değeri Türk dünyasında dahi bulamayan büyük savaşçıdır. Bu eseri, bozkır medeniyetinin ve tarihinin en büyük sembollerinden biri olarak sunan yazar, eserin bulunduğu kurgandan çıkartılan çok sayıda eşyayı yüksek bir medeniyetin ürünü olarak göstermektedir. Özellikle gümüş kâse üzerine yazılmış metni ve altın işlemeli birçok sanatsal nitelikli çalışmayı bozkır medeniyetinin yazı

жасау немесе тұрмыстық заттарды өндіруде металдарды белсенді пайдалану жоғары өркениеттің жемісі болғандықтан Назарбаев бұл мәселеге ерекше тоқталып өтті. Осы тұрғыдан алып қарағанда Назарбаев сілтемелер келтіре отырып, түркі халықтарының ертеде қарабайыр, дамымаған көшпенділер мәдениетінен гөрі жоғары өркениетке ие болғандығын Қазақстан мен дала мәдениеті аймағына әрі бүкіл әлемге көрсеткісі келеді. Қазақстан Республикасы Ұлттық мұражайының бастамасымен дала мәдениетінің бағалы металдан жасалған жәдігерлері, соның ішінде «Алтын адам» ескерткіші әлемнің көптеген мұражайларында қалың жұртқа паш етілді. Осылайша мақалада атап өтілген құндылықтар нақты түрде де көрсетіліп жатыр.

Үшінші ерекшелік – Ұлы даланың әр түкпірінде кездесіп, барлық жеке заттарда немесе тіпті адам денесінде татуировка түрінде пайдаланылған аң бейнелері. Дала адамының табиғатпен өзара әрекеттесу тілін осы аң бейнелерімен түсіндіруге болады. Мәселен, Укок ханшайымы мен оның денесіне бейнеленген мифоло-

dilinde ve estetikte ne kadar ileri bir seviyede olduğunu göstermek için örneklemiştir. ⁴ Savaşçı liderin Bozkır toplumlarında büyük bir öneme sahip olduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekici olan bu elbise, ölü gömme adetlerinin derin ritüellere sahip olduğunu da ispatlamaktadır.

Yine, bir diğer kimlik olarak Altaylar, Nazarbayev'in makalesinde özel bir yere ve öneme sahiptir. Altaylar'ı, makalesinde bozkıra atfettiği tüm kimliklerin, Türk dünyasının ve Türk medeniyetinin beşiği olarak nitelendirmektedir. Altaylar'ın Türk dünyasında ki yeri gerçekten yadsınamaz. Bugün dahi Bozkır kültür ve medeniyetinin derin köklerini en net biçimde taşıyan bu coğrafya kadim bir tarihe ve geçmişe sahiptir. Bu kadim tarih ve geçmiş ise henüz tam manasıyla öğrenilememiş, anlaşılamamıştır. Bu başarıldığı takdirde insanlık tarihine derinden etki edecek olan veriler elde edilecektir.

Yazarın Kazak ulusu için önemli olduğunu iddia ettiği bir diğer kimlik ise Bozkır Bilim ve Kültür Dünyası'dır. Makalenin içeriğinde İç Asya'nın göçebe ve yerleşik yaşam tarzlarını simbiyotik olarak bir arada tutmasına bağlı olarak gelişen bilim ve kültür dünyasının El-Farabi ve Hoca Ahmet Yesevi gibi ilim insanlarını kazandırdığı iddia edilmektedir. Dahası Türkistan coğrafyasında yerleşik hayata bağlı olarak gelişen medeniyetin Türk dünyasının göçebe yaşam sosyo-kültürel yapısını şehirleştirerek bilim, sanat, kültür ve mimari gibi çok bakımdan zenginleştirdiği iddia edilmektedir. Gerçekten dünyanın da yakından tanıdığı Hoca Ahmet Yesevi ve El-Farabi gibi zamanının ötesine hitap edebilen düşünürler, bu yerleşik yaşamın önemli isimleri olarak Türk ve Müslüman dünyasının ilmi temellerini atmışlardır. Bu nedenle Nazarbayev, Hoca Ahmet Yesevi'nin doğduğu Yesi şehrini Türk tarihinde önemli bir merkez olarak⁴ göstermekte bu ve benzeri şehirlerin yeniden aslına uygun olarak inşa edilmesinin planlandığını ifade etmektedir. Bu proje, şehrin sadece maddi olarak inşası değil aslında şehrin ma-

↑

гиялық жануардың фигурасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бұл пікірін қуаттайды. Сол ханшайым жерленген қорғаннан табылған бағалы металдардан жасалған әшекей бұйымдары да жоғары өркениеттің туындылары ретінде автордың сөзін растайды. Аталмыш қорғаннан табылған жәдігерлер мен ханшайымның 2500 жылдық тарихы Дала мәдениеті мен өркениетінің қаншалықты ежелгі әрі тамыры тереңге жайылғанын дәлелдейді.

Назарбаевтың бізге ұсынған тағы бір ерекшелігі – «Алтын адам» деген атпен танымал ұлы жауынгер. Бұл ескерткіш ғылыми тұрғыдан алғанда түркі әлемінде әлі де лайықты түрде бағаланбай жатқан сыңайлы. Автор бұл жәдігерді дала өркениеті мен тарихының ең үлкен рәміздерінің бірі ретінде ұсына отырып, жауынгердің жанынан табылған көптеген заттарды жоғары өркениеттің жемісі ретінде көрсетеді. Әсіресе, күміс тостағанға ойып жазылған мәтінді және көптеген алтыннан жасалған зергерлік бұйымдарды дала өркениетінің жазба тіл мен эстетика жағынан қаншалықты дамығандығын көрсету үшін мысалға келтірді. «Алтын адамның» Дала қоғамында маңызды рөл атқарғанын айғақтайтын киім үлгісі сонымен қатар жерлеу рәсімдерінің ерекшеліктерін де көрсетеді.

Тағы да бір ерекшелік ретінде Алтайдың Назарбаевтың мақаласында алар орны мен маңызы ерекше. Елбасы мақаласында Алтайды Дала мәдениетіне тән барлық болмыстардың, түркі әлемі мен түркі өркениетінің бесігі ретінде сипаттайды. Расымен де, Алтайдың түркі әлеміндегі орнын жоққа шығаруға болмайды. Бүгіннің өзінде Дала мәдениеті мен өркениетінің іздері көрініс табатын бұл аймақтың көне тарихы мен өткені бар. Бұл ежелгі тарих әлі де болса толық зерттелмеді. Егер бұған қол жеткізілсе, адамзат тарихына терең әсер ететін мәліметтер алынары сөзсіз.

Автор қазақ халқы үшін маңызды деп атаған тағы бір ерекшелік – Дала ғылымы мен мәдениеті әлемі. Мақалада Ішкі Азияның көшпелі және отырықшы өмір салтын ұштастыру арқасында дамыған ғылым және мәдениет әлемі Әл-Фараби мен Қожа Ахмет Ясауи сынды көрнекті ғалымдарды

4 Hayati Bice, Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, sayfa 54, UNESCO 2016 Hoca Ahmed Yesevî Yılı anısına 2016 – ANKARA ⁴ Livshits V.A. On the origin of the ancient Turkic runic script // Soviet Turkology. - 1978. - No. 4

nevi ruhunun yeniden canlandırılarak bilimin, sanatın, kültürүн ve felsefenin başkenti olarak yeniden dirilişi sağlamayı amaçlamaktadır. El Farabi'nin doğduğu Otrar şehri de yine benzeri bir misyona sahiptir. Bu bakımdan şehrin yeniden aslına uygun olarak inşası Kazak ulusuna sadece tarihi bir mekan değil aynı zamanda zamanın ötesine ulaşan düşünürlere ilham veren şehirlerin yeni kuşaklara da ilham vermesini sağlamaktır. Bu proje bir medeniyet restorasyonu olarak değerlendirilmelidir. Amaç hâsıl olduğu takdirde gerçekten köklerine dönen bir medeniyet yeniden yükseliş gösterebilecektir.

Günümüzde yeniden canlandırılmak istenen İpek Yolu ise bozkırın bir diğer kimliği olarak makalede kendine yer bulmuştur. İpek Yolu, doğu ve batı, kuzey ve güney arasında sadece ticari bir güzergâh değil, bu yönler üzerinde

дүниеге әкелгені туралы айтылады. Оның үстіне, Түркістан аумағында отырықшы өмір негізінде дамыған өркениет түркі әлемінің көшпелі өмір салтының әлеуметтік-мәдени құрылымын кенттендіріп, ғылым, өнер, мәдениет және сәулет өнері тұрғысынан баюына септігін тигізді. Шынында да, әлемге танымал Қожа Ахмет Ясауи мен Әл-Фараби сияқты өз заманынан озған ойшылдар осы отырықшы өркениеттің көрнекті тұлғалары ретінде түркі және мұсылман әлемінің ғылыми негіздерін қалады. Сондықтан Назарбаев Қожа Ахмет Ясауи дүниеге келген Ясы қаласын түркі тарихының маңызды орталығы ретінде көрсетіп, осы және басқа да осыған ұқсас қалаларды бастапқы қалпына келтіру жоспарланып отырғанын мәлімдеді. Бұл жоба қаланы тек материалдық тұрғыдан тұрғызуды ғана емес, сонымен бірге рухани тұрғыдан жанданды-

bilginin, kültürün ve belki de sanatın etkileşim yolu ile transferini sağlayan bir bağlantı olmuştur. Bu bakımdan İpek Yolu somut güzergâhlar üzerinde soyut kavramların taşındığı belki de küreselleşmenin ilk ve en büyük ağı olmuştur. Bu bakımdan Nazarbayev İpek Yolu'na medeniyetleri ve toplumları bir birine bağlaması nedeniyle özel bir önem atfetmiştir. Buna ek olarak İpek Yolu Türk devletlerinin Avrasya'da olan hâkimiyetinin, kültürel ve ticari kalkınmasının da sembolü olmuştur. Buradan yola çıkarak modern dönem Kazakistan ulusunun topraklarında sosyo-ekonomik yaşamın yeniden canlanması yeni bir medeniyet kurma düşüncesini kati olarak destekleyecektir.

Bozkırın kimliğine dair belki de diğer özelliklerden büyük ölçüde ayrılan iki bitki ön plana çıkmaktadır. Nursultan Nazarbayev için

рып, оны ғылымның, өнердің, мәдениеттің және философияның астанасы ретінде қайта жаңғыртуды көздейді. Әл-Фараби дүниеге келген Отырар қаласы да осындай миссияны атқарады. Осыған байланысты қаланың бастапқы түрін қалпына келтіру – бұл қазақ халқы үшін тек тарихи орын ғана емес, сонымен қатар өз заманынан озған ойшылдарды шабыттандырған қалалардың жаңа ұрпаққа да шабыт беруін қамтамасыз ету. Бұл жобаны өркениетті қалпына келтіру ретінде қарастырған жөн. Егер осы мақсатқа қол жеткізілсе, өз тамырларына оралған өркениет қайта өрлеуі мүмкін.

Бүгінгі таңда қайта жаңғыртылып жатқан Ұлы Жібек жолы мақалада Ұлы даланың тағы бір ерекшелігі ретінде атап өтілді. Жібек жолы тек шығыс пен батыс, солтүстік пен оңтүстік арасындағы сауда бағыты болып қана қоймай, сонымен бірге осы бағыттар бойынша білім беру, мәдениет және өнер салаларында жан-жақты байланыс орнатты. Бұл тұрғыдан алып қарағанда Жібек Жолы нақты бағыттардың бойымен дерексіз ұғымдарды жеткізген жаһанданудың алғашқы және ең ірі желісі болды. Осыған байланысты Назарбаев өркениеттер мен қоғамдарды байланыстыратын Ұлы Жібек жолына ерекше мән берді. Сонымен қатар, Жібек жолы түркі мемлекеттерінің Еуразиядағы үстемдігінің, олардың мәдениет және сауда саласында дамуының символына айналды. Осыған сүйене отырып, қазіргі заманғы Қазақстан халқының жерінде әлеуметтік-экономикалық өмірдің қайта жандануы жаңа өркениет құру идеясын қолдайтыны сөзсіз.

Ұлы даланың басқа қырларынан айтарлықтай ерекшеленетін екі өсімдіктің орны айрықша. Нұрсұлтан Назарбаев үшін Қазақстанның алмасы мен қызғалдақ өсімдігінің маңызы зор екенін атап өткен жөн. Назарбаев асқақ Алатаудың баурайы алма мен қызғалдақтың «тарихи отаны» болып табылатындығы ғылыми тұрғыдан дәлелденгенін айтады. Елбасы өз елінің игіліктеріне үлкен мән беріп, оларды ерекше бағалайды. Табиғаттың топырақ арқылы ұсынған байлықтарын ұлттық болмыстың ажырамас бөлігіне айналдырып, бізге оның құндылығын паш етуде. Бұл жерде

Kazakistan'ın elması ve lale bitkisi büyük önem arz etmektedir. Aladağları, lalenin ve elmanın anavatanı olarak gören Nazarbayev bunun bilimsel olarak ispatlandığını ifade etmektedir. Kazak Başbuğu kendi ülkesinin nimetlerine büyük önem ve kıymet atfetmektedir. Doğanın toprak vasıtası ile sunduğu zenginlikleri milli kimliğini bir parçası yaparak bu kıymeti de bizlere göstermektedir. Onun için asıl olan elma ya da lale değil, o elma ve lalenin Aladağlar'da yetişiyor olması ve bunu kendi kültürünün ve kimliğinin bir parçası olarak görmesidir. Bu konuya yaklaşımı da onun Kazakistan ve değerlerine ne kadar samimi davrandığı ve ne kadar gönülden yaklaştığını göstermektedir. O, bu makalesiyle Bozkır'ı Kazakistan özelinde değerlendirirken, Kazakistan'ı ve değerlerini Bozkırla özdeşleştirmektedir.

Makalesinin sonunda Nazarbayev, bozkırın yedi özelliğinin gelecek nesiller için kimlik ve aidiyet oluşturmaması, büyük bir medeniyet kurulabilmesi ve de meşru kaynak olabilmesi için gençlere öğretilmesini en önemli hedef olarak göstermektedir. Bunun için Nazarbayev "Архів 2025" adlı projenin vatanperverlik eğitimi için kullanılması ve bunun ilköğretim çağlarında başlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çalışmanın amacı kendi kimliğini daha iyi tanıma ve onu gelecek nesillere aktarmaktır. Materyallerin toplanması ve ulusal kimliğini gelecek nesiller aktarılması adına da önemli bir çalışmadır. Nazarbayev kültüre ve felsefi alanda bozkırın değerleri olan büyük şahsiyetlerin yine milli sisteme dâhil edilmesi ve rol model isimler olmasını istemektedir. Bunun uygulaması için ise açık hava parkının ve değerli şahsiyetlerin anıtlarının dikilmesini istemektedir. Büyük bozkırın büyük şahsiyetlerinin bir açık hava müzesi ya da ansiklopedi olarak projelendirilmesini istemektedir. Bir diğer proje ise Ka-

**БІЛГЕ КАҒАН
ТАРАФИДА КҮЛТІГІН
АНИТЛАРИНА
ЯЗІЛАН "ЗАМАНИ
ТАНРИ ЯШАР,
ІНСАНОҒЛУ
НЕР ӨЛМЕК ІЧІН
ДОҒМУШ /ТҮРЕМІШ"
ІФАДЕСІНДЕ
ЗАМАН, ТАНРИ ВЕ
ІНСАН АРАСИДА
БЕНЗЕРІ БІР ІЛІШКІ
КУРМУШТУР**

**БІЛГЕ ҚАҒАН
ТАРАПЫНАН
КҮЛТЕГІН
ЕСКЕРТКІШІНЕ
ЖАЗЫЛҒАН
«УАҚЫТТЫ ТӘҢІРІ
ҒАНА ӨМІР СҮРЕДІ,
АДАМЗАТ БАЛАСЫ
ТЕК ӨЛУ ҮШІН
КЕЛГЕН» ДЕГЕН
ТҰЖЫРЫМДА
УАҚЫТ, ТӘҢІРІ
ЖӘНЕ АДАМ
АРАСЫНДА
ОСЫНДАЙ
БАЙЛАНЫС
ОРНАҒАН**

ең бастысы – алма не қызғалдақ емес, олардың Алатау баурайында өсуі және мұны өз мәдениеті мен болмысының бір бөлігі деп санауы. Елбасының бұл мәселеге деген көзқарасынан оның Қазақстанға және оның құндылықтарына деген көзқарасы қаншалықты шынайы екенін түсінуге болады. Ол осы мақала арқылы Ұлы даланы Қазақстан шеңберінде қарастырып, Қазақстан мен оның құндылықтарын Ұлы даламен сәйкестендіреді.

Назарбаев мақаласының соңында болашақ ұрпақтың болмысын қалыптастырып, үлкен өркениет құру және заңды дереккөзге айналдыру тұрғысынан Ұлы даланың жеті қырын жас ұрпаққа дәріптеу маңызды екенін атап көрсетті. Бұл үшін Назарбаев «Архив-2025» атты жобаны жүзеге асырып, отаншылдық тәрбие беру мақсатында аталмыш бағдарламаны бастауыш мектеп жасынан бастау керектігін мәлімдеді. Мақаланың басты мақсаты – өзінің ұлттық болмысын танып, оны болашақ ұрпаққа жеткізу. Бұл сонымен қатар материал жинау және ұлттық болмысты болашақ ұрпаққа жеткізу үшін де маңызды жұмыс болып табылады. Назарбаев мәдени-философиялық салада дала құндылықтары болып табылатын ұлы тұлғалардың ұлттық жүйеге еніп, үлгі-өнеге болғанын қалайды. Мұны жүзеге асыру үшін ол ашық аспан астындағы саябақ пен ұлы тұлғалардың ескерткіштерінің бой көтергенін қалайды. Елбасы ұлы даланың ұлы есімдерін ашық аспан астындағы мұражай немесе энциклопедия ретінде жобаландырмақ. Тағы бір айтулы жоба – қазақ халқының түп тамыры шыққан түркі әлемінің генезисіне қатысты. Мақаланың бұл тарауында қазақ жері күллі түркі халықтарының қасиетті «Қара шаңырағы» ретінде айқын көрсетілген. Осы себепті «Түркі өркениеті: түп тамырынан қазіргі заманға дейін» атты түр-

zak ulusunun da kendi köklerini bulduğu Türk menşesine atıftır. Bu madde açıkça Türk kökenli milletlerin Kazak topraklarını Türkler'in ата тоprakлары olarak belirtmektedir. Bu nedenle "Türk Medeniyeti: Kaynaklarından Günümüze" adlı bir Türk dünyası çalışması yapılmasını öngörmüştür. Bu hususlardan ilki; tek bir Türk dünyası ve medeniyetine yapılan atıftır. İkincisi ise; bu medeniyetin fiziki olarak birbirine bağlanmasıdır. Son olarak; Türk dünyası için büyük önem arz eden Türkistan'ın bölgesel değil uluslararası bir anlam taşımasını sağlama hedefi olmuştur. Türkistan'ın bölge olmaktan çok uluslararası bir konuma sahip olmasının amacı ise Türkistan'ın bir coğrafya olarak taşıdığı miras ve insanlık için yaptığı katkılardır. Yine Nazarbayev bozkır kültür ve medeniyetini tanıtan büyük bir müzenin kurulmasını önererek gelecek nesillere yönelik eğitim çalışmasını hedeflemektedir. Tarihi şehir ve yerleşkelerin turizm maksatlı restore edilerek yeniden kurulması için çalışmalar yapılmasını isterken bin yıllık bozkır folklorunun ve müziğinin ve de büyük bozkır motiflerinin derlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak; bu makale aracılığı ile Nazarbayev ülkede belki de bir dönemin bittiğini artık Kazak ulusu için yeni bir dönemin başladığını farklı bir biçimde ifade etmektedir. Bu durum Kazak ulusunun, kimliğinin sosyal ve siyasal meşru zeminine Kazak liderin söylevi ve tarihten gelen yeni meşruiyet kaynaklarının geleceğe ve daha ileriye hamleler yapmayı mümkün kılması nedeni ile önemlidir. Bu nedenle bu çalışma sadece bir makale olarak değil aynı zamanda "Nutuk" olarak değerlendirilerek arkasında yatan önemli mesajlar tüm Türk dünyasında dikkate alınmalıdır. Belki de Türk dünyasında Rönesans hareketi etkisi yapabilecek olan bu makale, yükselmek için geriye gitmeyi öngören bir hareketin yazılı ifadesidir. Çünkü Nazarbayev, Kazakistan'ın geleceğini bir ağaç gibi köklerinin derinliği ile orantılamaya çalışmaktadır. Nazarbayev, köklerin derinliği ile orantılı bir geleceğe olan inancı nedeniyle olabildiğince kendi köklerinin derinliklerine, Bozkır kültür ve medeniyet tarihinin derinliklerine inmektedir. Derinlik onun için daha yukarıya çıkmak adına önemli bir aşamadır.

↑
кі әлемін зерттеу жобасын жүзеге асыру қарастырылды. Осы мәселелердің біріншісі біртұтас түркі әлемі мен өркениетіне қатысты. Ал екіншісі – бұл өркениеттің физикалық түрде өзара байланысуы. Сондай-ақ, мақалада түркі әлемі үшін маңызы зор Түркістанның аймақтық емес, халықаралық аренада үлкен маңызға ие болуын қамтамасыз ету көзделеді. Түркістанның облыс болудан гөрі халықаралық беделге ие болу мақсаты Түркістанның аймақ ретіндегі мұрасымен және оның адамзатқа қосқан үлесімен тығыз байланысты. Назарбаев сонымен қатар Ұлы дала мәдениеті мен өркениетін насихаттайтын үлкен мұражай ашуды ұсынып, болашақ ұрпаққа дәріптеуді мақсат етіп отыр. Ол тарихи қалалар мен елді мекендерді туристік мақсатта қалпына келтіру және қайта құру жұмыстарын жүргізіп, мың жылдық дала фольклоры мен музыкасын, сондай-ақ Ұлы даланың көне сарындарын жинақтау керектігін тілге тиек етті.

Қорыта келгенде, Назарбаев бұл мақала арқылы қазақ халқы үшін бір дәуір аяқталғаны мен жаңа дәуірдің басталғанын басқаша жолмен жеткізуде. Бұл қазақ халқының, ұлттық болмысының әлеуметтік және саяси заңды негіздеріне Елбасының үндеуі және ежелден бері келе жатқан заңдылықтың жаңа қайнар көздері болашаққа және одан әрі қарай қадам жасауға мүмкіндік беретіндіктен өте маңызды. Осы себепті бұл еңбекті тек мақала ретінде ғана емес, сонымен қатар «Үндеу» ретінде қарастырған жөн. Оның халқына жеткізгісі келген маңызды ой-пікірлеріне бүкіл түркі әлемі деңгейінде мән берген абзал. Түркі әлемінде Қайта өрлеу қозғалысына жол аша алатын бұл мақала өркендеу үшін өткенге оралуды көздейтін қозғалыстың жазбаша мәлімдемесі болып табылады. Себебі Назарбаев Қазақстанның болашағын ағаш тәрізді тамырларының тереңдігімен байланыстыруға тырысады. Назарбаев тамыры терең тарихтан жарқын болашаққа деген сенімінің арқасында өз тамырына, Дала мәдениеті мен өркениетінің тарихына мүмкіндігінше терең бойлайды. Тереңдік ол үшін биікке самғаудың маңызды қадамы болып табылады.

COVID-19 SALGINI SÜRECİ KAPSAMINDA KÜRESEL TİCARET: TÜRKİYE'NİN YENİ NORMAL YAŞAM İÇERİSİNDEKİ TİCARİ PERFORMANSI

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
DEPUTY DIRECTOR

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ДИРЕКТОРА

COVID-19 ІНДЕТІ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАҒАНДЫҚ САУДА: ТҮРКИЯНЫҢ ЖАҢА ҚАЛЫПТЫ ӨМІРДЕГІ САУДА ҚЫЗМЕТІ

Dünyayı kasıp kavuran Covid-19 salgını ilk olarak 31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıkmış olup 2020'nin Mart ayı itibarıyla Avrupa'ya, Amerika'ya ve dünyanın neredeyse tamamına yayılmıştır (Bag, 2020). Son verilere baktığımızda 17 Eylül 2020 itibarıyla 30.053.079 kişi Covid-19 hastalığına yakalanmış olup bunların 945.376'si ölürken, 21.815.597 kişinin ise iyileştiğini görmekteyiz. Şu an 7.292.106 kişinin tedavi süreci devam etmekte olup 61.244'ünün durumu ciddiyeini korumaktadır (worldmeters, 2020). Salgının tüm dünyaya yayıldığı özellikle Mart-Haziran 2020 ayları içerisinde pek çok ülke bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır. Sağlık sistemlerinde ciddi sorunlarla karşılaşarak maske, temizlik ve korunma malzemeleri tedariğinde yaşanan sorunlara ek olarak ağır hastalar için yatak ve solunum cihazı yetersizliği had safhaya ulaşmıştır.

Covid-19'un hızlı ve kolay bulaşabilmesi nedeniyle salgının yayılmasının önlenmesi adına Brezilya, İsveç gibi bazı ülkeler dışında çoğu ülke sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları gibi birçok sıkı karantina tedbirlerini yürürlüğe koydular. Bu durum bildiğimiz anlamda hayatın akışını ciddi ölçüde değiştirmiştir. Alınan tüm ted-

BU SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE SADECE KENDİ İHTİYAÇLARINI KARŞILAMAKLA KALMAMIŞ 137 ÜLKEYE DE SALGINA KARŞI MÜCADELEDE İHTİYAÇ DUYULAN MALZEME VE TEKNİK EKİPMAN GÖNDERMİŞTİR

TÜRKİYE TEK ÖZ KAJETİLİKLERİN KANAATANDIRU- MEN FANA SHEKTELİP QALMAI, ALEMNİN 137 ELİNE PANDEMİA MEN KÜRESUGE KAJETİ MATERİ- ALDYQ-TEKNİKA- LYQ JABDYQTAR JİBERDİ

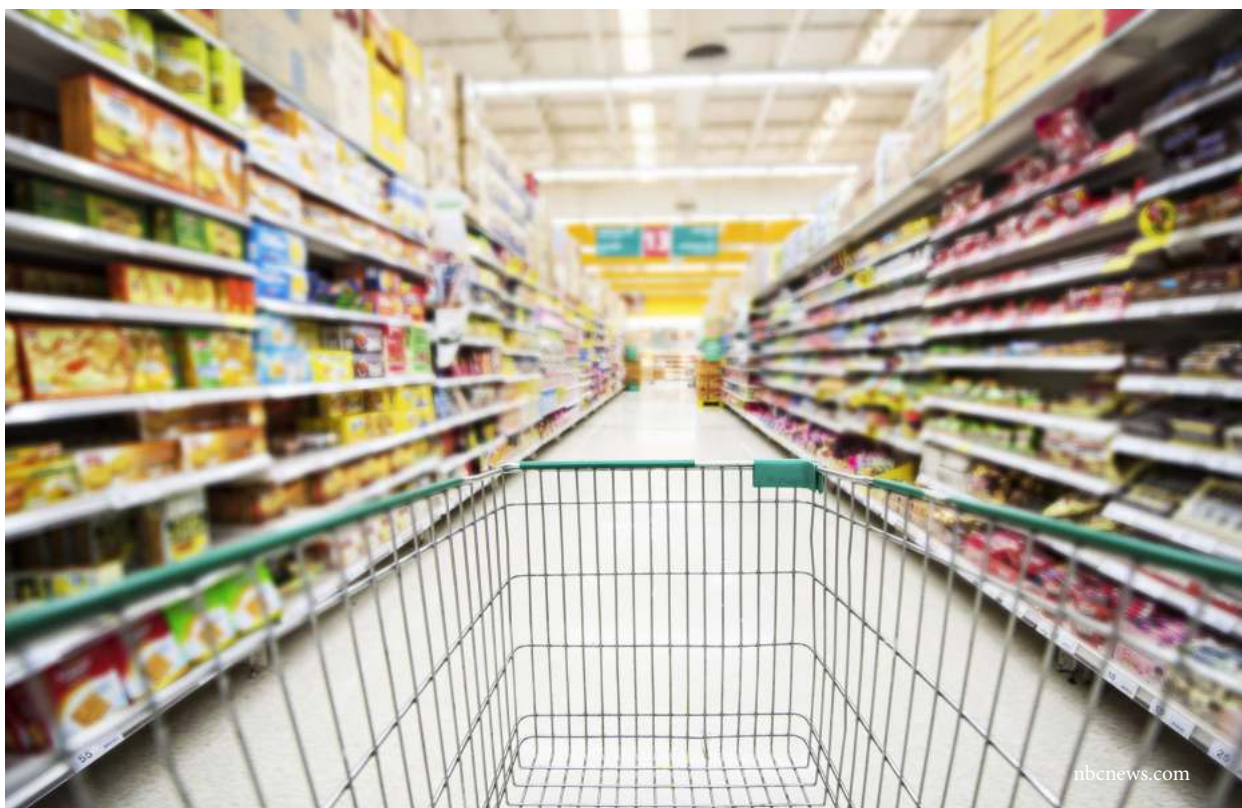
Әлемді шарпыған Covid-19 індеті алғаш рет 2019 жылдың 31 желтоқсанында Қытайдың Хубэй провинциясына қарасты Ухань қаласында пайда болып, 2020 жылдың наурыз айында Еуропа, Америка және бүкіл әлемге тарады (Баг, 2020). Соңғы мәліметтерге көз жүгіртсек, 2020 жылғы 17 қыркүйектегі жағдай бойынша Covid-19 ауруымен ауырған адамдар саны 30,053,079-ды құрайды. Олардың 945,376-сы қайтыс болып, 21,815,597-ы сауығып кетті. Қазіргі уақытта 7,292,106 адам әлі де емделу үстінде, соның ішінде 61,244 науқастың жағдайы ауыр (worldmeters, 2020). 2020 жылдың наурыз-маусым айларында эпидемия бүкіл әлемге жайылған кезде көптеген елдер бұл жағдайға дайын болмады. Елдер денсаулық сақтау жүйесінде бірсыпыра күрделі мәселелерге тап болды. Атап айтқанда, маска, тазалау және қорғаныс құралдарын жеткізуде қиындықтар туындап, ауыр науқастарға арналған кереуеттер мен тыныс алу аппараттары тым жеткіліксіз болды.

Covid-19-дың тез әрі оңай жұғуына байланысты індеттің таралуын болдырмау мақсатында Бразилия мен Швеция сияқты кейбір елдер-

бирлер sayesinde salgının hızında ülkeler bazında çeşitli olumlu gelişmeler yaşanarak salgın belirli ölçüde kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Genel olarak Mart ve Haziran ayları arasında uygulanan bu sıkı önlemler aynı zamanda pek çok ülkenin ekonomik yapılarında da ciddi sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu yüzden ülkeler her ne kadar salgınla mücadelede etkili olsa da karantina uygulamalarını gevşeterek ya da kaldırarak kademeli olarak yeni normal yaşamın şartları içerisinde insanların kontrollü bir şekilde işlerine ve sosyal yaşamlarına geri dönmelerine olanak sağlayarak ekonominin çarklarını yeniden hareket ettirmeye çalışmaktadır. Böylece hükümetler belirli adımlar atarak açık ve kapalı ortamlardaki işletmeler, tarım, servis sektörü ve üretim tesislerindeki salgın tedbirlerine uyulması koşuluyla ekonomilerinin yeniden canlanmasını hedeflemektedir.

Yeni normal yaşam standartları doğrultusunda insanlar işlerine geri dönmeye başlarken azımsanmayacak miktarda çalışan hala uzaktan çalışmaya devam etmektedir. Bu da yeni iş alanlarının açılmasına olanak sağlarken

ден басқа көптеген елдер карантин, коменданттық сағат сияқты көптеген қатаң шектеу шараларын енгізді. Біз білетіндей, бұл жағдай өмір ағымын күрт өзгертті. Барлық қабылданған шаралардың арқасында пандемия қарқынында оң өзгерістер орын алып, індет белгілі бір деңгейде бақылауға алына бастады. Жалпы наурыз-маусым айлары аралығында жүзеге асырылған бұл қатаң шаралар сонымен бірге көптеген елдердің экономикалық құрылымдарында күрделі мәселелердің туындауына себеп болды. Сондықтан, елдер індетке қарсы күресте қаншалықты тиімді болса да карантиндік шараларды жеңілдету немесе алып тастау арқылы жаңа қалыпты өмір жағдайында барлық санитарлық-профилактикалық шараларды сақтай отырып, адамдарға өз жұмысына және әлеуметтік өміріне біртіндеп оралуға мүмкіндік беру арқылы экономиканы қалпына келтіруге әрекет жасауда. Осылайша, үкіметтер белгілі бір қадамдар жасап, жабық ғимараттардағы және ашық алаңдардағы кәсіпорындар, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету секторы және

бази секторлерин де иш modellerini бу yeni normal hayatın akışına göre de-ğiştirerek uyum sağlamaya çalışmak-tadır. Her ne kadar salgından dolayı sağlık alanındaki endişeler üst sevi-yelere çıksa da yılbaşından itibaren meydana gelen gelişmeler salgının tedavisinin bulunana kadar ve dün-ya nüfusunun neredeyse yarısının aşılmasını ardından ancak somut olarak bitirilebileceğini ya da etkisi-nin azaltılabileceğini bizlere açıkça göstermektedir. Bu yüzden hükümet-lerin kendi vatandaşlarının sağlığını aldığı önlemler ile koruma çabaları içerisinde aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin de yürütülmesi arasında-ki dengeyi oldukça iyi sağlaması ge-rekmektedir.

Türkiye de salgına karşı ciddi önlem-ler alarak salgının ilk dalgasını önemli ölçüde kontrol altına almayı başa-rabilmiştir. 17 Eylül 2020 itibariyle toplam hasta sayısı 298.039 olurken iyileşen kişi rakamı 263.745'e ulaşmış 7.315 hasta da hayatını kaybetmiştir (TRT Haber, 2020). Bu süreç içerisinde Türkiye sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış 137 ülkeye de salgına karşı mücadelede ihtiyaç duyulan malzeme ve teknik ekipman göndermiştir (Milliyet.com.tr, 2020). Ülke içinde salgının kontrol altında tutulabilmesi ve etkilerinin azaltılması adına Sağlık Bakanlığı ve sağlık çalı-şanlarının gayretleri takdire şayandır.

Her ülke belirlediği hijyen kuralları çerçevesinde belirli adımlar atarak açık ve kapalı ortamlardaki işletmeler, tarım, servis sektörü ve üretim tesis-lerindeki salgın tedbirlerine uyulması koşuluyla işletmelerinin yeniden faa-liyetlerine başlatılmasını amaçlamak-tadır. Ticaret alanındaki verilere baktı-ğımızda dünya genelinde ilk çeyrekte %5 ve ikinci çeyrekte ise %27'lik bir düşüşten bahsedilmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konfe-ransı ile Dünya Ticaret Örgütü'nün tahminlerine göre 2020 içerisinde ti-

**SALGIN SÜRECİNİN,
TÜRKİYE'NİN ÖNDE
GELEN İHRACAT
VE İTHALAT
ORTAKLARINI
FARKLI DÜZEYLERDE
ETKİLEDİĞİ DE
GÖRÜLMEKTEDİR**

**ПАНДЕМИЯ
ТҮРКІЯНЫҢ
ЖЕТЕКШІ
ЭКСПОРТТЫҚ
ЖӘНЕ ИМПОРТТЫҚ
СЕРІКТЕСТЕРІНЕ
ӘРТҮРЛІ ДЕҢГЕЙДЕ
ӘСЕР ЕТТІ**

өндіріс орындарында пандемияға қарсы шаралар қабылдау шар-тымен экономикалық белсенділікті қайта жандандыруды мақсат етіп отыр.

Қалыпты өмір біртіндеп жанда-нып, адамдар жұмыстарына ора-ла бастағанмен, қызметкерлердің едәуір бөлігі қашықтықтан жұмыс істеуді жалғастыруда. Бұл бизнестің жаңа бағыттарын ашуға мүмкіндік береді, ал кейбір секторлар өз-дерінің бизнес модельдерін жаңа өмір ағымына сәйкес өзгертіп, бейімделуге тырысады. Пандемия салдарынан денсаулық сақтау са-ласындағы мәселелер ушыққан-мен, жыл басынан бергі оқиғалар бізге коронавирустың емі табылып, әлем халқының жартысына жуығы вакцинациядан өткеннен кей-ін ғана пандемияны нақты түрде тоқтатуға болатындығын немесе оның әсерін төмендетуге болатын-дығын анық көрсетті. Осы себепті үкіметтер тиісті шаралар қабылдау арқылы өз азаматтарының денсау-лығын қорғау және экономикалық қызметті жүзеге асыру арасында жақсы тепе-теңдікті сақтай білуі ке-рек.

Tүркия да пандемияға қарсы шұғыл шаралар қабылдау арқылы індеттің алғашқы толқынын бақылауға ала білді. 2020 жылғы 17 қыркүйекте-гі жағдай бойынша науқастардың жалпы саны 298,039 болса, са-уыққан адамдар саны 263,745-ке жетті және 7,315 науқас қайтыс болды (TRT Haber, 2020). Tүркия тек өз қажеттіліктерін қанағаттандыру-мен ғана шектеліп қалмай, әлемнің 137 еліне пандемиямен күресуге қажетті материалдық-техникалық жабдықтар жіберді (Milliyet.com.tr, 2020). Денсаулық сақтау министр-лігі мен денсаулық сақтау саласы мамандарының пандемияны бақы-лауда ұстап, оның салдарын азай-ту мақсатындағы еңбегі мақтауға

caret hacminin орталама %13-%32 арасында азалмасы өнгөрүлмектедир. En iyi senaryoya göre bile %13'lük bir düşüş ciddi ekonomik kayıplara ve muhtemelen milyonlarca kişinin daha işsiz kalması ve on binlerce işletmenin faaliyetlerine son vermesi anlamına gelmektedir (Unctad.org, 2020; Suneja, 2020).

Salgının önde gelen ekonomiler ile ülke gruplarının ekonomik performansları üzerindeki etkisine bakacak olursak G-20 ülkelerinin ihracatında Mart ayında %9.1 ile başlayan dalgalanma aylık değişimlerde Nisan'da %18.7'ye kadar çıkmasının ardından Haziran ayında %11'lik bir artış yakalamıştır. Bu rakamlara AB açısından baktığımızda ise Mart'ta %9.5, Nisan'da %29.5 azalmanın ardından Haziran'da %15.3 yükseldiğini görebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin, Almanya, Rusya ve Japonya gibi küresel ticaret eğilimleri arasında önemli ekonomilerin rakamlarını incelediğimizde en sert düşüş ve en hızlı yükselişin Almanya'da Mart ayında %26.7 düşüş ve sonrasında Haziran'da %17.1'lik bir toparlanma ile gerçekleştiği görülebilir. En düşük düzeyde dalgalanma yaşayan ülke ise Mart'ta %11.6'lık azalmanın ardından Haziran'da sadece %6.3'lük artışla Japonya olmuştur. Tüm

тұрарлықтай.

Әрбір ел белгілеген гигиеналық ережелер аясында нақты қадамдар жасап, жабық ғимараттар мен ашық алаңдағы кәсіпорындар, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету секторы және өндіріс орындарында сақтық шараларын атқару шартымен бизнестерін қайта бастауды көздейді. Сауда саласындағы деректерге көз жүгіртсек, бұл саланың бірінші тоқсанда 5%, екінші тоқсанда 27%-ға төмендегені байқалады. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сауда және даму жөніндегі конференциясы мен Дүниежүзілік сауда ұйымының болжамдары бойынша, 2020 жылы дүниежүзілік тауар айналымы орта есеппен 13-32%-ға төмендейді. Тіпті ең жақсы сценарий бойынша 13%-ға төмендегеннің өзінде бұл елеулі экономикалық шығындар мен миллиондаған адамның жұмыссыз қалуын және он мыңдаған кәсіпорынның өз жұмысын тоқтатуын білдіреді (Unctad.org, 2020; Сунежа, 2020).

Пандемияның жетекші экономикалар мен ел топтарының экономикалық көрсеткіштеріне әсерін қарастыратын болсақ, G-20 елдерінің экспорты наурыз ай-

bu süreç boyunca Çin'in ticari verileri diğer ülkelerden farklı olarak Mart'ta %9.6 düşmesinin sonrasında Nisan'da %3.6 artışa geçtikten sonra Haziran'da ise %1 oranında yeniden azalmıştır (Oecd.org, 2020).

Bu durum, diğer ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye'nin hem salgının daha fazla yayılmasını engelleyebilmenin yanı sıra başarılı bir şekilde yeni normal hayat koşulları içerisinde ekonomik faaliyetlerini sürdürbildiğini göstermektedir. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin ticari performansını, 2019'un aynı dönemi ile karşılaştırdığımızda Mart ayında başlayan düşüşün %17'den Mayıs ayında %40'lara kadar ulaşmasının ardından Haziran ayında önemli bir toparlanma süreci ile %15.7'lik bir artışla kayıtlara geçmiştir (Ticaret.gov.tr, 2020a).

Aylık bazda baktığımızda ise Ocak 2020'de toplam ihracat miktarı 14.7 milyar dolardan Nisan'da 8.9 milyar dolar ile en düşük seviyesine ulaştıktan sonra Mayıs'ta 9.9 milyar dolara ulaşmış olup sonrasında ise 35% bir yükseliş ile Haziran'da 13.4 milyar dolar seviyesini görmüştür. Temmuz ayında bu yükseliş trendi devam ederek toplam ihracat hacmi 15 milyar doları bulduktan sonra Ağustos'ta 12.4

ында 9,1%-ға қысқарып, сәуірде 18,7%-ға төмендегеннен кейін маусым айында 11%-ға ұлғайды. Ал Еуропа одағының көрсеткіштері наурызда 9,5% және сәуірде 29,5%-ға азайғаннан кейін маусым айында 15,3%-ға артқанын көреміз. Жаһандық сауда үрдістерінде Америка Құрама Штаттары (АҚШ), Қытай, Германия, Ресей және Жапония сияқты ірі экономикалардың көрсеткіштерін зерттегенде, күрт құлдырау мен ең тез өсу Германияда болғанын байқауға болады. Аталмыш елдегі бұл көрсеткіш наурыз айында 26,7%-ға төмендеп, маусымда 17,1%-ға артқан болатын. Тербелістің ең төменгі деңгейін бастан өткерген ел Жапония болды. Бұл елдегі көрсеткіш наурыз айында 11,6%-ға төмендегеннен кейін маусым айында тек 6,3%-ға өсті. Осы үдеріс барысында Қытайдың сауда-саттық деректері басқа елдерден өзгешелеу болды. Наурыз айында 9,6%-ға төмендеген бұл көрсеткіш сәуірде 3,6%-ға өсіп, маусым айында 1%-ға қайтадан төмендеді (Oecd.org, 2020).

Бұл жағдай басқа елдермен салыстырғанда Түркияның індеттің одан әрі таралуына

миллар доллара герілеміштір. Бу дүшүш, герен жыл иле каршалаштырылдында сарде 5% орана денк герлемектедир. Салгын сонрасы топарланма сүрединде ихраат хааминдеки белгерин артыш иле дүшен итхалат севиyesi де Окак 2020'де %76.8 олан ихраатин итхалат каршалама ораннын Теммуз'да %84.5'е кадар үкселмесине оланак саглайарак 2019 орталамасы олан %85'е кадар улашмасын сагламаштыр (Ticaret.gov.tr, 2020a).

Салгын сүрединин, Түркия'нин өнде герлен ихраат ве итхалат ортакларын факлы дүзеерде еткеледиги де герүлмектедир. Окак-Агустос 2020 итхалат верилерине бакаак олурсак Түркия'нин итхалат yaptigi үлкелер арасында Чин, Алмания ве Русья герелде ilk үч сирада yer алırken onlari ABD, Irak ве İsviçre takip етмектедир. Салгыннын шиддетлендиги Март-Хазиран 2020 аяларыннын перформансы герен жылнын аяны дөнөми иле каршалаштырылдында Русья'дан yapilan итхалат миктары орталыма %35 дүшеркен Чин ичин бу ракамын %4-%43 арасында дегишен севиyelerde артмасы ilgi çekici бир durumdur. Март-Хазиран дөнөми ичерисинде toplam итхалат динамигинде исе yaklaskik %25'lik бир azalma герчеклешиш olup бу oran Агустос'ta önemli ölçüde үкसेлерек %20.6'lık бир artisha улашмаштыр. Öte yandan Irak 2020 yılı ичерисинде istikrarly бир şekilde Түркия'нин önemli итхалат ортакларындын бирси haline герлемектедир. 2019 иле каршалаштырылдында бу үлке иле катланарак бүйүйен итхалат хаамини Маыс 2020 сонрасы даха да хызланмаштыр. Агустос аяында 1.67 миллиар доллар иле toplam Агустос аяы итхалат хааминин %11.2'sini олустураак үчүңкү сирада yer алмактадыр (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Түркия'нин ихраат гүзергахлары арасында исе Алмания, Ингилтере ве ABD ön сираларда yer алırken onlari İtalya, Irak ве İspanya takip етмектедир. Бу групта салгын дөнөминде де herhangi бир дегишим yaшанmaz икен Алмания ачык ара лидер конумунда

**ТҮРКИЈЕ'НИН
ІХРАСАТ
ГҮЗЕРГАХЛАРИ
АРАСИДА ІСЕ
АЛМАНЫА,
ІНГІЛТЕРЕ ВЕ АВД
ӨН СІРАЛАДА YER
АЛІРКЕН ОНЛАРИ
ІТАЛІА, ІРАК ВЕ
ІСПАНЫА ТАКІР
ЕТМЕКТЕДІР**

**ТҮРКИЈАНЫҢ НЕГІЗГІ
ЭКСПОРТТЫҚ
БАҒЫТТАРЫ
ГЕРМАНИЯ,
ҰЛЫБРИТАНИА
ЖӘНЕ АҚШ БОЛЫП
ТАБЫЛАДЫ,
ОДАН КЕЙІНГІ
ҚАТАРЛАДА
ІТАЛІА, ІРАК ПЕН
ІСПАНИА КЕЛЕДІ**

жол бермей, жаңа қалыпты өмір жағдайында экономикалық белсенділікті табысты түрде жалғастыра білгенін көрсетеді. Осы кезеңдегі Түркияның сауда-саттық көрсеткіштерін 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда наурыз айында 17%-дан басталған төмендеу үрдісі мамыр айында 40%-ға дейін жеткен соң, маусымда айтарлықтай қалпына келіп, 15,7%-ға артқанын көреміз (Ticaret.gov.tr, 2020a).

Ай сайынғы көрсеткіштерді қарастыратын болсақ, 2020 жылдың қаңтарында 14,7 миллиар долларды құраған экспорттың жалпы көлемі сәуір айында ең төменгі деңгейге – 8,9 миллиар долларға жеткен соң мамырда 9,9 миллиар долларды құрады. Маусым айында бұл көрсеткіш 35%-ға өсіп, 13,4 миллиар долларға дейін ұлғайды. Осу үрдісі шілде айында да жалғасып, экспорттың жалпы көлемі 15 миллиар долларға жеткеннен кейін тамызда 12,4 миллиар долларға дейін төмендеді. Бұл төмендеу үрдісі өткен жылмен салыстырғанда 5%-ға ғана сәйкес келеді. Пандемиядан кейінгі қалпына келу процесінде экспорт көлемінің едәуір артуы мен импорт деңгейінің төмендеуі 2020 жылғы қаңтарда 76,8%-ды құраған экспорт пен импорттың арақатынасының шілде айында 84,5%-ға дейін өсіп, 2019 жылдың орташа көрсеткіші болып табылатын 85% деңгейіне жетуіне мүмкіндік берді (Ticaret.gov.tr, 2020a).

Пандемия Түркияның жетекші экспорттық және импорттық серіктестеріне әртүрлі деңгейде әсер етті. 2020 жылдың қаңтар-тамыз айларындағы импорт деректеріне қарайтын болсақ, Түркияға тауар импорттайтын елдер арасында әдетте алғашқы үш орынды Қытай, Германия және Ресей иеленеді, одан кейінгі орындарда АҚШ, Ирак

bulunmakta olup ABD'ye yapılan ihracat miktarındaki artışlar, bu ülkenin listede üst sıralara yükselmesine olanak sağlamaktadır. Mart-Mayıs ayları içerisinde uygulanan kısıtlamalar nedeniyle Türkiye'nin ihracat hacminde aylık ortalama %20'lik bir azalma yaşanmıştır. ABD ve Almanya bu seviyenin altında kalırken bu durum İtalya ve İspanya için %35'in üzerinde seyretmiştir. Öte yandan ilk beş ihracat ortağının toplam ihracat içindeki payı Ocak 2020'de %29'dan Nisan ayı itibarıyla %33'e çıkmıştır. Ağustos'ta ise bu oranın, %34'e kadar yükseldiği görülmektedir. Bu da demek oluyor ki Türkiye ihracat yapısında önde gelen ihracat ortakları ile daha güçlü bağlar kurarak kısıtlamalar sonrasında kontrollü ve hızlı bir şekilde üretim faaliyetlerini harekete geçirebilmesinin de faydalarını görmektedir. Bölgesel ticari bağlar kapsamında ise Türkiye'nin komşu ülkeler, Avrupa, Afrika ve diğer ülke gruplarına ihracatında Ocak-Haziran 2020'de bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında ortalama %15'lik bir düşüş yaşanırken, %7'lik yükseliş ile tek artışın gerçekleştiği grubun Türk Cumhuriyetleri olmasının da ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtebiliriz (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Fasıllar açısından ticari gelişmeleri ele alacak olursak Ocak-Haziran 2020 ayları içerisinde geçen yılın aynı dönemi ile karşılaştırsak ilk 20 en çok ihraç edilen ürün arasında tarımsal ve eczacılık ürünleri hariç ortalama %19'luk bir azalma görülmektedir. En sert düşüş %39.9 ile mineral yakıtlar ve yağ ürünleri grubunda yaşanırken en yüksek artış ise eczacılık ürünlerinde gerçekleşmiştir. Öte yandan hububat, un ve nişasta grubunda %13.5 ve sebze, meyve ve sert kabuklu meyvelerde %17.5'lik artış da dikkat çekicidir. Türkiye'nin toplam ihracatının neredeyse yarısını oluşturan ilk beş üründe: motorlu kara taşıtları (87),

**ÖTE YANDAN
İLK BEŞ İHRACAT
ORTAĞININ TOPLAM
İHRACAT İÇİNDEKİ
PAYI OCAK 2020'DE
%29'DAN NİSAN AYI
İTİBARIYLA %33'E
ÇIKMIŞTIR**

**СОНЫМЕН ҚАТАР,
ЭКСПОРТТЫҚ
СЕРІКТЕСТЕРДІҢ
АЛҒАШҚЫ
БЕСТІГІНІҢ
ЖАЛПЫ ЭКСПОРТ
КӨЛЕМІНДЕГІ
ҮЛЕСІ 2020 ЖЫЛҒЫ
ҚАҢТАРДА 29%-ДЫ
ҚҰРАП, СӘУІРДЕ
33%-ҒА ДЕЙІН ӨСТІ**

және Швейцария келеді. 2020 жылдың наурыз-маусым айларында пандемия күшейген кездегі көрсеткіштерді өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда Ресейден жасалған импорт мөлшері орташа есеппен 35%-ға төмендегенін көруге болады. Қытай үшін бұл көрсеткіштің 4-43% аралығында өсуі назар аударарлық жағдай. Наурыз-маусым кезеңінде импорттың жалпы динамикасында шамамен 25%-ға төмендеу байқалды және бұл коэффициент тамызда айтарлықтай ұлғайып, 20,6%-ға өсті. Екінші жағынан, Ирак 2020 жылы Түркияның негізгі импорттық серіктестерінің біріне айналды. 2019 жылмен салыстырғанда осы елден жасалған импорт көлемі экспоненталық түрде өсіп, 2020 жылдың мамырынан кейін одан әрі қарқындай түсті. Тамыз айында бұл көрсеткіш 1,67 миллиард доллармен үшінші орынға ие болды, бұл тамыз айындағы жалпы импорт көлемінің 11,2%-ын құрайды (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Түркияның негізгі экспорттық бағыттары Германия, Ұлыбритания және АҚШ болып табылады, одан кейінгі қатарларда Италия, Ирак пен Испания келеді. Пандемия кезеңінде бұл топта ешқандай өзгеріс болмай, Германия көшбасшы болып қалды және АҚШ-қа экспорт көлемінің ұлғаюы бұл елдің тізімнің алғашқы орындарда тұруына мүмкіндік берді. Наурыз-мамыр айларында енгізілген шектеулерге байланысты Түркияның орташа айлық экспорт көлемі 20%-ға төмендеді. АҚШ пен Германия осы деңгейден төмен болғанымен, Италия мен Испания үшін бұл көрсеткіш 35%-дан жоғары болды. Сонымен қатар, экспорттық серіктестердің алғашқы бестігінің жалпы экспорт көлеміндегі үлесі 2020 жылғы қаңтарда 29%-ды құрап, сәуірде

kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar (84), demir ve çelik (72), elektrikli makine ve cihazlar (85), kıymetli taşlar ve metallerde (71) %13 ile %30 arasında bir daralma yaşanırken ana gıda ve temizlik malzemeleri grubundaki ürünlerin ihracatında da önceki yılın aynı dönemine kıyasla ciddi bir yükselişin kaydedilmesi, Türkiye'nin yeni normal yaşam kuralları içerisinde ekonomik faaliyetlerini sürdürebilme becerisinin bir başka örneği olarak kabul edilebilir (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Özet olarak Covid-19 salgını dünya çapında insanların hayatlarında ciddi sosyal, psikolojik, ekonomik ve benzeri sorunlara yol açarak devam ederken ülkeler boyutunda ise ekonomiden siyasete pek çok alanda hasarlar bırakmaktadır. Salgının ülkeler bazında belirli ölçüde kontrol altına alınması ve maruz kalınan zararları telafi etme sürecine giren ülkelerin kısıtlamalar sonrasındaki ekonomik performansları incelendiğinde Türkiye'nin şu ana kadar bu süreci başarılı bir şekilde devam ettirdiği söylenebilir. Bu sürecin önümüzdeki dönemde nasıl ilerleyeceğini ise hep beraber izleyip, göreceğiz.

Kaynakça

1. Kirtika Suneja (2020). Global goods trade to fall 27% in Q2 after 5% decline in first quarter: UNCTAD. Alınan yer: <https://economictimes.indiatimes.com/>

33%-ға дейін өсті. Бұл көрсеткіштің тамыз айында 34%-ға дейін өскені байқалады. Яғни Түркия экспорт құрылымындағы жетекші экспорттық серіктестермен тығыз байланыс орнатып, шектеулерден кейін өндірістік қызметті жедел түрде жұмылдыра білуінің пайдасын көруде. Ал аймақтық сауда-саттық байланыстары аясында Түркияның көршілес елдерге, Еуропа, Африка және басқа да елдерге экспорты 2020 жылдың қаңтар-маусым айларында өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда орта есеппен 15%-ға төмендеді. Тек түркі республикаларымен ғана 7% деңгейінде өсу үрдісі байқалды (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Экспортты тауар түрлері бойынша қарастыратын болсақ, 2020 жылдың қаңтар-маусымындағы көрсеткіштерді өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда ең көп экспортталатын 20 өнімнің ішінде ауылшаруашылық және фармацевтикалық өнімдерді қоспағанда, орташа 19%-ға төмендеу байқалады. Минералды отындар мен мұнай өнімдері тобында 39,9%-дық ең күрт төмендеу үрдісі байқалса, ең жоғары өсім фармацевтикалық өнімдерде болды. Сонымен қатар, дәнді дақылдар, ұн және крахмал тобының 13,5%-ға, көкөністер, жеміс-жидектер мен жаңғақтардың

news/economy/foreign-trade/global-goods-trade-to-fall-27-in-q2-after-5-decline-in-first-quarter-unctad/articleshow/76326734.cms?from=mdr. Ерісім tarihi: 18.09.2020.

2. Milliyet.com.tr (2020). Son dakika... Bakan Çavuşoğlu duyurdu! 137 ülkeye yükseldi. Alınan yer: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-bakan-cavusoglu-duyurdu-137-ulkeye-yukseldi-6251820>. Ерісім tarihi: 17.09.2020.
3. Mustafa Bag, Gizem Sade (2020). Dünyada Covid-19: İlk 4 ayında neler yaşandı? Salgının seyri ne durumda?. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld>. Ерісім tarihi: 14.09.2020.
4. OECD.org (2020). Trade in goods OECD data indicators. Alınan yer: <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods.htm#indicator-chart>. Ерісім tarihi: 18.09.2020.
5. TRT Haber (2020). 17 Eylül koronavirüs tablosu açıklandı... Bugünkü vaka sayısı. Alınan yer: <https://www.trthaber.com/haber/saglik/17-eylul-koronavirus-tablosu-aciklandi-bugunku-vaka-sayisi-516904.html>. Ерісім tarihi: 17.09.2020.
6. UNCTAD (2020). Global trade update. Alınan yer: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcmisc2020d2_en.pdf. Ерісім tarihi: 17.09.2020.
7. Ticaret.gov.tr (2020a). Dış ticaret istatistikleri. Alınan yer: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>. Ерісім tarihi: 18.09.2020.
8. Ticaret.gov.tr (2020b). Dış ticaret verileri. Alınan yer: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/gumruk-istatistikleri/dis-ticaret-verileri#>. Ерісім tarihi: 18.09.2020.
9. Worldometer (2020). Covid-19 Coronavirus pandemic Coronavirus cases. Alınan yer: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>. Ерісім tarihi: 17.09.2020.

17,5%-ға өсуі де назар аударарлық жайт. Түркияның жалпы экспортының жартысына жуығын құрайтын алғашқы бес өнімде: автокөлік құралдары (87), қазандықтар, машиналар мен механикалық құрылғылар (84), темір және болат (72), электр машиналары мен аппараттары (85), асыл тастар мен металдар (71) экспорты 13-30%-ға қысқарып, негізгі азық-түлік пен тазалау құралдары тобындағы өнімдер экспортының өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда айтарлықтай өсуін Түркияның жаңа қалыпты өмір сүру ережелері шеңберінде экономикалық қызметті жалғастыра білуінің тағы бір мысалы ретінде қарастыруға болады (Ticaret.gov.tr, 2020b).

Қорыта айтқанда, Covid-19 індеті бүкіл әлемде адамдардың өмірінде елеулі әле-

уметтік, психологиялық, экономикалық және т.б. мәселелер туғызып, мемлекеттер деңгейінде экономикадан бастап саясатқа дейінгі көптеген салаларға өз зардабын тигізуде. Белгілі бір деңгейде індетті бақылауға алып, келтірілген шығындардың орнын толтыруға әрекет жасаған елдердің шектеу шараларынан кейінгі экономикалық көрсеткіштері қарастырылғанда, Түркияның осы уақытқа дейін бұл үдерісті сәтті жүзеге асырып келе жатқанын айтуға болады. Бұл жағдайдың қалай өрбитінін алдағы уақытта білетін боламыз.

Дереккөз:

1. Киртика Сунежа (2020). Әлемдік тауар айналымы бірінші тоқсанда 5%-ға төмендегеннен кейін екінші тоқсанда 27%-ға төмендейді: ЮНКТАД. Сілтеме: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/global-goods-trade-to-fall-27-in-q2-after-5-decline-in-first-quarter-unctad/articleshow/76326734.cms?from=mdr>. Қаралған уақыты: 18.09.2020.
2. Milliyet.com.tr (2020). Соңғы минут... Министр Чавушоғлу жариялады! 137 елге жетті. Сілтеме: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-bakan-cavusoglu-duyurdu-137-ulkeye-yukseldi-6251820>. Қаралған уақыты: 17.09.2020.
3. Мұстафа Баг, Гизем Саде (2020). Әлемдегі Covid-19: Алғашқы 4 айда не болды? Індеттің ағымы қандай жағдайда? Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld>. Қаралған уақыты: 14.09.2020.
4. OECD.org (2020). Тауарлар саудасының ЭЫДҰ көрсеткіштері. Сілтеме: <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods.htm#indicator-chart>. Қаралған уақыты: 18.09.2020.
5. TRT Haber (2020). 17 қыркүйекте коронавирус індеті бойынша кесте жарияланды... Бүгінгі ауру жұқтырғандар саны. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/saglik/17-eylul-koronavirus-tablosu-aciklandi-bugunku-vaka-sayisi-516904.html>. Қаралған уақыты: 17.09.2020.
6. UNCTAD (2020). Жаһандық сауда бойынша жаңалықтар. Сілтеме: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcmisc2020d2_en.pdf. Қаралған уақыты: 17.09.2020.
7. Ticaret.gov.tr (2020a). Сыртқы сауда статистикасы. Сілтеме: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>. Қаралған уақыты: 18.09.2020.
8. Ticaret.gov.tr (2020a). Сыртқы сауда статистикасы. Сілтеме: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaretistatistikleri>. Қаралған уақыты: 18.09.2020.
9. Worldometer (2020). Covid-19 коронавирус пандемиясы. Коронавирус жұқтырғандар саны. Сілтеме: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>. Қаралған уақыты: 17.09.2020.

NATURAL DISASTERS IN CHINA AND SHIFT IN THE GLOBAL GRAIN MARKET

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СТИХИЙНЫЕ БЕДСТВИЯ В КИТАЕ И СДВИГИ НА МИРОВОМ РЫНКЕ ЗЕРНА

The year 2020 has been a tough year for China. In addition to the COVID-19 virus that first emerged in Wuhan, Hubei province, causing a global pandemic, China was hit by the most devastating flood since 1998 that affected many major cities and provinces in the Yangtze River valley and threatened the Three Gorges Dam, which is the world's largest dam in terms of installed power generation capacity. The floodwaters affected 11 provinces in the central and eastern parts of China including major cities like Chongqing, Wuhan, and Shanghai displacing over 14 million people [FloodList, 2020]. Over 200 people were declared as dead or missing as a result of floods [Chinanews.com, 2020]. In total, it has been estimated that the natural disaster affected 54.8 million people and caused an economic loss of 144.4 billion Yuan (\$20.8 billion) [The Economic Times, 2020]. The flood was caused by incessant torrential rains throughout June-August of 2020. Late spring and summertime is the wettest season in most parts of central, southern, and eastern China when most of the annual rainfall occurs. However, the rains in the 2020 summer months were exceptionally intense and broke

ALTHOUGH CHINA HAS ALMOST 6.9% OF THE GLOBAL ARABLE LAND, ITS TOTAL POPULATION AMOUNTS TO NEARLY 1.4 BILLION PEOPLE, WHICH IS ABOUT 18% OF THE WORLD'S POPULATION

ХОТЯ КИТАЙ ИМЕЕТ ПОЧТИ 6,9% МИРОВЫХ ПАХОТНЫХ ЗЕМЕЛЬ, ЕГО ОБЩАЯ ЧИСЛЕННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ СОСТАВЛЯЕТ ПОЧТИ 1,4 МИЛЛИАРДА ЧЕЛОВЕК, ЧТО СОСТАВЛЯЕТ ПОЧТИ 18% НАСЕЛЕНИЯ МИРА

2020 год оказался тяжелым годом для Китая. Помимо вируса COVID-19, который впервые появился в городе Ухань провинции Хубэй, вызвав глобальную пандемию, Китай пострадал от самого разрушительного с 1998 года наводнения, которое затронуло многие крупные города и провинции в долине реки Янцзы и угрожало плотине Трех ущелий, которая является крупнейшей плотинной в мире по установленной мощности выработки электроэнергии. Всего наводнение затронуло 11 провинций в центральной и восточной частях Китая, включая крупнейшие города, такие как Чунцин, Ухань и Шанхай, в результате чего было перемещено более 14 миллионов человек [Floodlist.com, 2020]. Более 200 человек были объявлены погибшими или пропавшими без вести в результате наводнения [Chinanews.com, 2020]. В общей сложности, по оценкам, от стихийного бедствия пострадало 54,8 миллиона человек, а экономический ущерб составил 144,4 миллиарда юаней (20,8 миллиарда долларов) [Economietimes.Indiatimes.com, 2020]. Наводнение было вызвано непрекращающимися проливными дождями в течение ию-

records in many areas raising the water level in the Yangtze River and its tributaries.

Apart from human casualties and economic losses from damages to the infrastructure, the floods in China also destroyed vast areas of croplands. The estimates of the area of farmlands damaged by floodwater vary from over 600,000 [Signs of the Times, 2020] to nearly five million hectares [Guo et al, 2020]. The degree of damages to the crop yield varies depending on the level of floodwaters that inundated the cropland. The losses of agriculture are significant even for the enormous Chinese economy because heavy rains affected primarily the areas along the Yangtze River basin, which is the country's largest and the most important river in terms of its agricultural significance.

Such enormous damage to Chinese agriculture from floods raised concerns over food security in China. Chinese leader Xi Jinping launched a campaign against food waste in the country calling waste shameful and thriftiness an honorable act in his speech [Xinhua, 2020]. Before that, Xi Jinping stressed the is-

ня-августа 2020 года. Поздняя весна и лето – самый влажный сезон в большинстве районов центрального, южного и восточного Китая, когда выпадает большая часть годового количества осадков. Тем не менее, дожди в июне-августе 2020 года были исключительно интенсивными и побили рекорды во многих районах, подняв уровень воды в реке Янцзы и ее притоках.

Помимо человеческих жертв и огромнейших экономических потерь от повреждения инфраструктуры, наводнения в Китае также уничтожили обширные площади пахотных земель. Оценки площади сельскохозяйственных угодий, поврежденных паводковыми водами, варьируются от более 600 тысяч [Sott.net, 2020] до почти 5 миллионов гектаров [Guo et al, 2020]. Степень ущерба урожаю сельскохозяйственных культур варьируется в зависимости от уровня паводковых вод, затопивших пахотные земли. Убытки от сельского хозяйства значительны даже для огромной экономики Китая, потому что сильные дожди затронули в основном районы бассейна реки Янцзы, которая является самой большой и самой важной рекой страны с точки

sue of food security while inspecting croplands of the Jilin province located in the northeast of China [China Today, 2020]. Many provincial authorities immediately deduced from this the priority of focusing on the minimization of food waste in their local policies. On the other hand, according to the recent Fitch Ratings-Shanghai, food security of China does not seem to be at risk thanks to large amounts of crop harvest in northern areas of the country and its large reserves of main agricultural commodities [Fitch Ratings, 2020]. However, the harvest that was destroyed by floodwaters will certainly cause a sharp drop in the supply of crops and push food prices up.

Historically, ensuring food security has not been a very easy task for the Chinese government. Although China has almost 6.9% of the global arable land, its total population amounts to nearly 1.4 billion people, which is about 18% of the world's population. For instance, even though China is the largest producer of wheat, it still has to import it to fully cover its demand. Since 1949, nearly one-fifth of China's arable land has been lost due to urbanization and industrialization, and this process continues [The Economic Times, 2020]. Moreover, factors like demographic growth along with changing lifestyles and food preferences have increased the demand for many basic agricultural commodities, especially over the last two decades. Although China managed to increase its crop yield by using new technologies and fertilizers, the demand constantly grows and it remains to be very dependent on imports of many vitally important agricultural commodities. Thus, for instance, China is the largest importer of rice and soybean, although it is among the largest producers of both. China is also among the largest importers of many other

THERE ARE SERIOUS REASONS TO EXPECT THAT STARTING FROM THE MARKETING YEAR 2020/2021 CHINA WILL TAKE STEPS TOWARDS REDUCING ITS RELIANCE ON THE ABOVE-MENTIONED COUNTRIES WHEN IT COMES TO THE IMPORTS OF KEY AGRICULTURAL PRODUCTS

ОДНАКО ЕСТЬ СЕРЬЕЗНЫЕ ОСНОВАНИЯ ОЖИДАТЬ, ЧТО НАЧИНАЯ С 2020/2021 МАРКЕТИНГОВОГО ГОДА КИТАЙ ПРЕДПРИМЕТ ШАГИ ПО СНИЖЕНИЮ СВОЕЙ ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВЫШЕУПОМЯНУТЫХ СТРАН, В ОТНОШЕНИИ ИМПОРТА КЛЮЧЕВЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОДУКТОВ

зрения ее сельскохозяйственного значения.

Столь значительный ущерб китайскому сельскому хозяйству от наводнений вызвал озабоченность по поводу продовольственной безопасности Китая. Китайский лидер Си Цзиньпин развернул кампанию против пищевых отходов в стране, назвав в одном из своих выступлениях расточительство по отношению к еде постыдным, а бережливость - почетным поступком [Xinhuanet.com, 2020]. Перед этим Си Цзиньпин подчеркнул проблему продовольственной безопасности при осмотре пахотных земель в провинции Гицин, расположенной на северо-востоке Китая [chinatoday.com.cn, 2020]. Соответственно, это было взято учтено местными региональными властями, которые возвели минимизацию пищевых отходов в ранг приоритетной политики. С другой стороны, согласно недавней оценке рейтингового агентства Fitch Ratings-Shanghai, продовольственная безопасность Китая, вероятно, не находится под угрозой благодаря большому урожаю сельскохозяйственных культур в районах на севере страны и его большим запасам основных сельскохозяйственных товаров [Fitchratings.com, 2020]. Однако урожай, который был уничтожен паводковыми водами, безусловно, вызовет резкое падение предложения урожая и приведет к росту цен.

Исторически обеспечение продовольственной безопасности было непростой задачей для правительства Китая. Хотя Китай имеет почти 6,9% мировых пахотных земель, его общая численность населения составляет почти 1,4 миллиарда человек, что составляет почти 18% населения мира. Например, несмотря на то, что Китай является

crops like maize, barley, wheat, etc. [World's Top Exports, 2020]. In other words, China is a very important player in the global market of cereals and basic agricultural commodities.

Therefore, recent events related to the floods along the Yangtze River valley and subsequent changes of the market variables like projected yield rates, amounts of harvest, change of the stocks of agricultural commodities, policy measures by the government in agriculture, and even China's diplomacy towards its key trade partners become relevant in making projections for the global agricultural market. Prices of many agricultural commodities have indeed notably increased over the last three-four months. The price of soybeans in future markets has recorded a price increase of more than 18% while the price of maize has grown around 14% on average since early June 2020. The price of wheat also increased between 5-10% on average in future markets since the beginning of the summer of 2020 [Investing.com, 2020]. According to the projections of the International Grain Council, China's imports of soybeans and maize in the 2020/2021 marketing year would be the highest in the last decade while the imports of wheat would be record high since 2013/2014 [IGC, 2020].

China has already announced its intention to import more grain including wheat to cover its domestic demand. Thus, recently, it has considerably increased its import of wheat from France [Caixin, 2020]. It is expected that China will import nearly two million tons of wheat more in 2020/2021 than in 2019/2020 [Bloomberg, 2020]. Australia, the United States and Canada are the main three sources of China's imported wheat making about 90% of its total wheat imports [UN Comtrade,

WHEN IT COMES TO WHEAT IN PARTICULAR, LARGE EXPORTERS LIKE RUSSIA AND KAZAKHSTAN ARE THE FIRST OPTIONS IN THE LIST OF POTENTIAL WHEAT EXPORTERS FROM WHICH CHINA WOULD CHOOSE TO IMPORT MORE WHEAT

КРУПНЫЕ ЭКСПОРТЕРЫ, ТАКИЕ КАК РОССИЯ И КАЗАХСТАН, ЯВЛЯЮТСЯ НАИБОЛЕЕ ВЕРОЯТНЫМИ ВАРИАНТАМИ В СПИСКЕ ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ЭКСПОРТЕРОВ ПШЕНИЦЫ, ИЗ КОТОРЫХ КИТАЙ ПРЕДПОЧЕЛ БЫ ИМПОРТИРОВАТЬ БОЛЬШЕ ПШЕНИЦЫ

ся крупнейшим производителем пшеницы, ему все равно приходится импортировать ее, чтобы полностью покрыть свой спрос. С 1949 года почти пятая часть пахотных земель Китая была потеряна из-за урбанизации и увеличения промышленного использования земли [EconomicTimes.Indiatimes.com, 2020]. В больших временных масштабах запас пахотных земель в Китае постепенно сокращается из-за быстрой урбанизации, индустриализации, деградации почв и т.д. Более того, такие факторы, как демографический рост наряду с изменением образа жизни и предпочтений потребителей, увеличили спрос на многие основные сельскохозяйственные товары, особенно за последние два десятилетия. Хотя Китаю удалось повысить урожайность за счет использования новых технологий и удобрений, объем спроса в целом преобладает, и он по-прежнему сильно зависит от импорта многих жизненно важных сельскохозяйственных товаров. Так, например, Китай является крупнейшим импортером риса и сои, хотя и входит в число крупнейших производителей обеих сельскохозяйственных культур. Китай также входит в число крупнейших импортеров многих других культур, таких как кукуруза, ячмень, пшеница и т.д. [Worldstopexports.com, 2020]. Другими словами, Китай - очень важный игрок на мировом рынке зерновых и основных сельскохозяйственных товаров. Таким образом, недавние события, связанные с наводнениями в долине реки Янцзы и последующими изменениями рыночных переменных, таких как прогнозируемые нормы урожайности, объемы урожая, изменение запасов сельскохозяйственных товаров, политические меры правительства в области сельского хозяйства и даже дипломатия Ки-

2020]. However, there are serious reasons to expect that starting from the marketing year 2020/2021 China will take steps towards reducing its reliance on the above-mentioned countries when it comes to the imports of key agricultural products. Firstly, the Chinese Communist Party (CCP) specified food security as one of the principal objectives in the economic policy and the supreme leader of China has frequently reiterated this issue in his recent official speeches in the context of natural disasters that hit the country this year. Secondly, China has currently very strained relations with many countries in the western world. China's actions taken to suppress the freedoms in Hong Kong, escalating tensions in the Taiwan Strait, armed conflicts in the South China Sea, accusations of covering up the spread of COVID-19 by many countries, and other actions greatly worsened China's relations with the West. In certain cases, an intense diplomatic confrontation is extrap-

тая в отношении его ключевые торговые партнеры приобретают актуальность при составлении прогнозов на мировом сельскохозяйственном рынке. Многие сельскохозяйственные товары действительно заметно выросли в цене за последние 3-4 месяца. Цена на сою на фьючерсных рынках выросла почти на 18%, в то время как цена на кукурузу выросла в среднем на 14% с начала июня 2020 года. Цена на пшеницу также выросла в среднем на 5-10% в фьючерсные рынки с начала лета этого года [Investing.com, 2020]. Согласно прогнозам Международного совета по зерну, импорт сои и кукурузы в Китай в 2020/2021 маркетинговом году будет самым высоким за последнее десятилетие, а импорт пшеницы будет рекордным с 2013/2014 [IGC, 2020].

Китай уже объявил о своем намерении импортировать больше зерна, включая пшеницу, для покрытия внутреннего спроса.

olated to economic activities. Thus, for instance, China has recently suspended the import of barley from the Australian exporting company CBH Grain after pests were found in shipped cargoes [Reuters, 2020]. This action was understood by many as a retaliation for Australia's heavy criticism and condemnation of human rights abuses by the CCP. Currently, China has similar diplomatic tensions with the United States and Canada, and the situation does not seem to be resolved any time soon.

In this light, we can project a longer-term trend by China towards reducing imports of agricultural commodities from several major producers such as the United States, Canada and Australia and increasing imports from a larger number of smaller producers. Obviously, it is impossible for China to change the geographic configuration of its agricultural imports in a short amount of time. However, since China is among the major consumers and importers of many agricultural commodities, any of its more or less noticeable actions will produce considerable shifts in the global agricultural market. The fact that China is currently experiencing the devastating effects of natural disasters makes the issue even more relevant. When it comes to wheat in particular, large exporters like Russia and Kazakhstan are the first options in the list of potential wheat exporters from which China would choose to import more wheat. Firstly, Russia and Kazakhstan are the nearest options where China can easily import wheat with low transportation costs. Both countries have friendly relations with China, which is currently an important factor for Beijing. Secondly, the intensification of trade via freight trains with Russia and Kazakhstan would help to restore to a certain extent the railroad transport capacity in

GIVEN CHINA'S CURRENT SITUATION AND ITS WILLINGNESS TO DIVERSIFY ITS GRAIN IMPORTS, WE CAN EXPECT A LARGE INCREASE IN KAZAKHSTAN'S EXPORT OF WHEAT TO CHINA

УЧИТЫВАЯ ТЕКУЩУЮ СИТУАЦИЮ В КИТАЕ И ЕГО ГОТОВНОСТЬ ДИВЕРСИФИЦИРОВАТЬ ИМПОРТ ЗЕРНА, МЫ МОЖЕМ ОЖИДАТЬ ЗНАЧИТЕЛЬНОГО УВЕЛИЧЕНИЯ ЭКСПОРТА ПШЕНИЦЫ ИЗ КАЗАХСТАНА В КИТАЙ

Так, например, недавно он значительно увеличил импорт пшеницы из Франции [Caixinglobal.com, 2020]. Ожидается, что Китай импортирует почти на два миллиона тонн пшеницы в 2020/2021 году больше, чем в 2019/2020 [Bloomberg.com, 2020]. Австралия, США и Канада являются основными тремя поставщиками пшеницы в Китай, обеспечивая около 90% от общего импорта пшеницы [UN Comtrade, 2020]. Однако есть серьезные основания ожидать, что начиная с 2020/2021 маркетингового года Китай предпримет шаги по снижению своей зависимости от вышеупомянутых стран, в отношении импорта ключевых сельскохозяйственных продуктов. Во-первых, КПК указала на продовольственную безопасность как на одну из основных целей экономической политики, и мы слышали, как верховный лидер Китая часто повторял эту проблему в своих недавних официальных выступлениях в контексте стихийных бедствий, которые обрушились на страну в этом году. Во-вторых, у Китая сейчас очень натянутые отношения со многими странами западного мира. Действия Китая по подавлению свобод в Гонконге, эскалация напряженности в Тайваньском проливе, вооруженные конфликты в Южно-Китайском море, обвинения в сокрытии распространения COVID-19 многими странами и другие действия значительно ухудшили отношения Китая с западными странами. В некоторых случаях интенсивная дипломатическая конфронтация между странами экстраполируется на экономическую деятельность. Так, например, Китай недавно приостановил импорт ячменя от крупной австралийской компании-экспортера CBH Grain после того, как в отгружаемых грузах якобы были обнаружены вредители [Reuters.com, 2020]. Многие восприняли это действие как месть за резкую критику и осужде-

the westward direction, which has decreased due to the recent decline of trade operations between China and Europe [The Loadstar, 2020]. The export of wheat is of particular interest for Kazakhstan because it is the largest source of revenues for its economy after extractive sectors and metallurgy. Kazakhstan is among the top ten wheat exporters in the world. Its yearly wheat export ranges between 3.4-6.2 million tons. In 2019, around 60% of Kazakhstan's wheat export went to nearby Uzbekistan and Tajikistan and only less than 10% of its wheat, or nearly 425,400 tons, was exported to China [UN Comtrade, 2020]. Given China's current situation and its willingness to diversify its grain imports, we can expect a large increase in Kazakhstan's export of wheat to China.

References

1. Bloomberg (2020). China to Import Most Wheat in Seven Years to Ensure Food Supply. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-05/china-to-import-most-wheat-in-seven-years-to-ensure-food-supply>. Accessed on 11.09.2020.
2. Caixin (2020). As China Looks to Improve Food Se-

ние австралийцами нарушений прав человека со стороны КПК. В настоящее время у Китая схожая дипломатическая напряженность с США и Канадой, и ситуация, скорее всего, не разрешится в ближайшее время.

В этом свете мы можем прогнозировать долгосрочную тенденцию Китая к сокращению объемов импортируемой сельскохозяйственной продукции от нескольких крупных производителей, таких как США, Канада и Австралия, и увеличению импорта от большего числа более мелких производителей. Очевидно, что Китай не может изменить географическую конфигурацию своего сельскохозяйственного импорта за короткий промежуток времени. Однако, поскольку Китай входит в число основных потребителей и импортеров многих сельскохозяйственных товаров, любое его более или менее заметное действие приведет к значительным сдвигам на мировом сельскохозяйственном рынке. Тот факт, что Китай в настоящее время переживает разрушительные последствия стихийных бедствий, делает этот вопрос еще более

curity, Wheat Imports More Than Double. Retrieved from <https://www.caixinglobal.com/2020-08-22/as-china-looks-to-improve-food-security-wheat-imports-more-than-double-101595918.html>. Accessed on 10.09.2020.

3. Chinanews.com (2020). 今年洪涝灾害造成6346万人次受灾 因灾死亡失踪219人. Retrieved from <http://www.chinanews.com/sh/2020/08-13/9263764.shtml>. Accessed on 10.09.2020.
4. China Today (2020). Xi inspects northeast China's Jilin Province. Retrieved from http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/tpxw/202007/t20200724_800215403.html. Accessed on 10.09.2020.
5. Fitch Ratings (2020). China Has Low Grain-Supply Risk, but Faces Higher Prices. Retrieved from <https://www.fitchratings.com/research/corporate-finance/china-has-low-grain-supply-risk-faces-higher-prices-07-09-2020>. Accessed on 12.09.2020.
6. FloodList (2020). China – Floods Affect Millions in Central and Eastern Provinces. Retrieved from <http://floodlist.com/asia/china-floods-central-eastern-july-2020>. Accessed on 10.09.2020.
7. Guo, Yuming, Wu, Yao, Wen, Bo, Huang, Wenzhong, Ju, Ke, Gao Yuan, and Shanshan Li (2020). Floods in China, COVID-19, and climate change. The Lancet Planetary Health. Retrieved from [https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(20\)30203-5/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(20)30203-5/fulltext). Accessed on 11.09.2020.
8. International Grain Council (2020). Market information. Retrieved from <https://www.igc.int/en/default.aspx#>. Accessed on 11.09.2020.
9. Investing.com (2020). Commodity prices. Retrieved from <https://ru.investing.com/commodities/grains>. Accessed on 10.09.2020.
10. Reuters (2020). China suspends barley imports from Australia's largest grain exporter. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-chi>

актуальным. В частности, когда речь идет о пшенице, крупные экспортеры, такие как Россия и Казахстан, являются наиболее вероятными вариантами в списке потенциальных экспортеров пшеницы, из которых Китай предпочел бы импортировать больше пшеницы. Во-первых, Россия и Казахстан – ближайшие страны, откуда Китай может легко импортировать пшеницу при низких транспортных расходах. Обе страны поддерживают дружеские отношения с Китаем, что в настоящее время является важным фактором для Китая. Во-вторых, интенсификация торговли грузовыми поездами с Россией и Казахстаном поможет в определенной степени восстановить возможности железнодорожного транспорта в западном направлении, которые снизились из-за сокращения торговых операций между Китаем и Европой в последнее время [theloadstar.com, 2020]. Экспорт пшеницы представляет особый интерес для Казахстана, поскольку эта отрасль является крупнейшим источником доходов для его экономики после сырьевого сектора и металлургии. Казахстан входит в десятку крупнейших экспортеров пшеницы в мире. Ежегодный экспорт пшеницы составляет 3,4-6,2 мил-

na-australia-barley/china-suspends-barley-imports-from-australias-largest-grain-exporter-idUSKBN25S4YH. Accessed on 18.09.2020.

11. Signs of the Times (2020). Flooding affects over 6.8 million people in China's Hunan province this year – 628,000 hectares of farmland damaged – 51 inches of rain. Retrieved from <https://www.sott.net/article/440878-Flooding-affects-over-6-8-million-people-in-Chinas-Hunan-Province-this-year-628000-hectares-of-farmland-damaged-51-inches-of-rain>. Accessed on 11.09.2020.
12. The Economic Times (2020). With rising population and declining arable land, China may be staring at a major food crisis. Retrieved from <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/with-rising-population-and-declining-arable-land-china-may-be-staring-at-a-major-food-crisis/articleshow/77942570.cms>. Accessed on 09.09.2020.
13. The Loadstar (2020). China-Europe rail freight services buck falling volumes trend. Retrieved from <https://theloadstar.com/china-europe-rail-freight-services-buck-falling-volumes-trend/>. Accessed on 11.09.2020.
14. UN Comtrade (2020). Trade data. Retrieved from <https://comtrade.un.org/data/>. Accessed on 11.09.2020.
15. World's Top Exports (2020). Wheat imports by country. Retrieved from <http://www.worldstopexports.com/wheat-imports-by-country/>. Accessed on 10.09.2020.
16. Xinhua (2020). 习近平作出重要指示强调 坚决制止餐饮浪费行为切实培养节约习惯 在全社会营造浪费可耻节约为荣的氛围. Retrieved from http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2020-08/11/c_1126353394.htm. Accessed on 10.09.2020.

лиона тонн. Около 60% экспорта пшеницы из Казахстана идет в соседний Узбекистан и Таджикистан, и только менее 10% пшеницы экспортируется в Китай, что составляет почти 425,4 тыс. Тонн [UN Comtrade, 2020]. Учитывая текущую ситуацию в Китае и его готовность диверсифицировать импорт зерна, мы можем ожидать значительного увеличения экспорта пшеницы из Казахстана в Китай.

Источники:

1. Bloomberg.com (2020). Китай будет импортировать большую часть пшеницы за семь лет, чтобы обеспечить снабжение продовольствием. Доступен по адресу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-05/china-to-import-most-wheat-in-seven-years-to-ensure-food-supply>. Дата обращения: 11.09.2020.
2. Caixinglobal.com (2020). Поскольку Китай стремится улучшить продовольственную безопасность, импорт пшеницы увеличился более чем вдвое. Доступен по адресу: <https://www.caixinglobal.com/2020-08-22/as-china-looks-to-improve-food-security-wheat-imports-more-than-double-101595918.html>. Дата обращения:

10.09.2020.

3. Chinanews.com (2020). 今年洪涝灾害造成6346万人次受灾 因灾死亡失踪219人. Доступен по адресу: <http://www.chinanews.com/sh/2020/08-13/9263764.shtml>. Дата обращения: 10.09.2020.
4. Chinatoday.com.cn (2020). Си посещает провинцию Цзилинь на северо-востоке Китая. Доступен по адресу: http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/tpxw/202007/t20200724_800215403.html. Дата обращения: 10.09.2020.
5. Economictimes.indiatimes.com (2020). С ростом населения и сокращением пахотных земель Китай может столкнуться с серьезным продовольственным кризисом. Доступен по адресу: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/with-rising-population-and-declining-arable-land-china-may-be-staring-at-a-major-food-crisis/articleshow/77942570.cms>. Дата обращения: 09.09.2020.
6. Floodlist.com (2020). Китай - Наводнения затронули миллионы жителей центральных и восточных провинций. Доступен по адресу: <http://floodlist.com/asia/china-floods-central-eastern-july-2020#:~:text=Flooding%20in%20central%20and%20eastern,central%20China%20in%20late%20June>. Дата обращения: 10.09.2020.
7. Guo, Yuming, Yao Wu, Bo Wen, Wenzhong Huang, Ke Ju, Yuan Gao and Shanshan Li (2020). Наводнения в Китае, COVID-19 и изменение климата, The Lancet Planetary Health, Опубликовано онлайн 26 августа 2020 г.
8. International Grain Council (2020). Информация о рынке. Доступен по адресу: <https://www.igc.int/en/default.aspx#>. Дата обращения: 11.09.2020.
9. Investing.com (2020). Цены на товары. Доступен по адресу: <https://ru.investing.com/commodities/grains>. Дата обращения: 10.09.2020.
10. Sott.net (2020). В этом году от наводнения пострадало более 6,8 миллиона человек в китайской провинции Хунань - повреждено 628 000 гектаров сельскохозяйственных угодий - выпал 51 дюйм дождя. Доступен по адресу: <https://www.sott.net/article/440878-Flooding-affects-over-6-8-million-people-in-Chinas-Hunan-Province-this-year-628000-hectares-of-farmland-damaged-51-inches-of-rain>. Дата обращения: 11.09.2020.
11. Theloadstar.com (2020). Железнодорожные грузовые перевозки Китай-Европа против тренда падения объемов. Доступен по адресу: <https://theloadstar.com/china-europe-rail-freight-services-buck-falling-volumes-trend/>. Дата обращения: 11.09.2020.
12. UN Comtrade (2020). Торговые данные. Доступен по адресу: <https://comtrade.un.org/data/>. Дата обращения: 11.09.2020.
13. Worldstopexports.com (2020). Импорт пшеницы по странам. Доступен по адресу: <http://www.worldstopexports.com/wheat-imports-by-country/>. Дата обращения: 10.09.2020.
14. Xinhuanet.com (2020). 习近平作出重要指示强调 坚决制止餐饮浪费行为切实培养节约习惯 在全社会营造浪费可耻节约为荣的氛围. Доступен по адресу: http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2020-08/11/c_1126353394.htm. Дата обращения: 10.09.2020.

SHINZO ABE'S LEGACY: POLITICAL AND ECONOMIC DIMENSIONS

ASSET ORDABAYEV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

НАСЛЕДИЕ СИНДЗО АБЭ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКО- НОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

At the end of August 2020, Japanese Prime Minister Shinzo Abe announced his resignation due to the deterioration of his health caused by chronic ulcerative colitis. As Abe explained, he did not want his worsening health to affect important policy decisions and therefore stepped down [BBC, 2020]. Abe was in office until the ruling Liberal Democratic Party elected a new leader, Yoshihide Suga, who became a new prime minister. Shinzo Abe, to the surprise of many, became Japan's longest-serving prime minister in history, as he served more than eight years from 2012-2020. He also made an incredible act in Japanese political tradition, since he was able to return to the prime ministerial post he previously held in 2006-2007. Moreover, his tenure ended the "tradition" of quick resignations of Japanese prime ministers. With the exception of Junichiro Koizumi, Japan's nine prime ministers from 1998 to 2012 saw how public support quickly evaporated within their first months in office. Therefore, it can be noted with certainty that Shinzo Abe will take a special place in Japan's history, and thus this comment is dedicated to the legacy that he left behind.

SHINZO ABE, TO THE SURPRISE OF MANY, BECAME JAPAN'S LONGEST-SERVING PRIME MINISTER IN HISTORY, AS HE SERVED MORE THAN EIGHT YEARS FROM 2012-2020

СИНДЗО АБЭ, К УДИВЛЕНИЮ МНОГИХ, СТАЛ САМЫМ ДОЛГИМ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРОМ В ИСТОРИИ, ОН ЗАНИМАЛ ПОСТ БОЛЕЕ ВОСЬМИ ЛЕТ С 2012 ПО 2020 ГОД

В конце августа 2020 года премьер-министр Японии Синдзо Абэ объявил о своей отставке в связи с ухудшением здоровья, вызванным хроническим язвенным колитом. Как объяснил Абэ, он не хотел, чтобы его ухудшающееся здоровье повлияло на важные политические решения, и поэтому ушел в отставку [BBC, 2020].

Абэ находился у власти до тех пор, пока правящая Либерально-демократическая партия не избрала нового лидера Ёсихидэ Сугу, который стал новым премьер-министром. Синдзо Абэ, к удивлению многих, стал самым долгим премьер-министром в истории премьер-министров, он занимал пост более восьми лет с 2012 по 2020 год. Он также совершил невероятный поступок для японской политической традицией, поскольку смог вернуться на пост премьер-министра, который ранее занимал в 2006-2007 годах. Более того, его пребывание в должности положило конец «традиции» быстрой отставки японских премьер-министров. За исключением Дзюньитиро Коидзуми, девять премьер-министров Японии с 1998 по 2012 год увидели, как общественная поддержка быстро испа-

Abe's premiership had several specific goals in foreign policy and defense policy, and some of them were super tasks, which he had tried to accomplish after he returned to the prime ministerial post. In this regard, Shinzo Abe's main motivation was to try to rid Japan of its perception in the region and beyond as a country that is an economic giant, but a political dwarf. At the same time, it was necessary to send a clear and correct signal to neighbors in the region that Japan's new approach to defense policy does not threaten their security. Indeed, the states in the Asia-Pacific region always worry about Japan's ambitions [Pew Research, 2016]. This concern has deep historical roots. First of all, regional countries were alarmed by Abe's desire to change Article 9 of Japan's Constitution and his 2013 visit to the Yasukuni Shrine, where names of military leaders who were responsible for war crimes during World War II are listed, among others. The visit immediately caused a sharp reaction from neighboring countries and even the United States

рилась в первые месяцы их пребывания у власти. Таким образом, можно с уверенностью отметить, что Синдзо Абэ займет особое место в истории Японии, и поэтому этот комментарий посвящен наследию, которое он оставил после себя.

Премьер-министр Абэ преследовал несколько конкретных целей во внешней и оборонной политике, и некоторые из них были сверхзадачами, которые он пытался выполнить после своего возвращения на пост премьер-министра. В этой связи основной мотивацией Синдзо Абэ было попытаться избавить Японию от ее восприятия в регионе и за его пределами как страны, которая является экономическим гигантом, но политическим карликом. В то же время необходимо было дать четкий и верный сигнал соседям по региону, что новый подход Японии к оборонной политике не угрожает их безопасности. Действительно, государства Азиатско-Тихоокеанского региона всегда беспокоятся

expressed its dissatisfaction [McCurry, 2013]. Later, Abe refused to visit the shrine and understood that voters would not support the radical amendment of Article 9, and he reevaluated his strategy on this issue.

In 2013, the country's first national security strategy was adopted [Prime Minister of Japan, 2013]. This can be considered a deep change in Japanese defense policy in light of the escalation of the security situation in East Asia. The key concept of the strategy was "active pacifism" [Prime Minister of Japan, 2013]. Japan's goal is to contribute more actively to peace and prosperity of the world community, including through implementing a variety of practical steps. These actions will enable Japan to find new friends in the international arena, as it already happened with India and Australia. Adopting "active pacifism" means the modification of the legal and institutional framework for diplomacy and national security.

As part of this modification, the Abe government initiated the lifting of several self-restrictions for self-defense: the legislation was adopted allowing the deployment of servicemen of the Self-Defense Forces abroad and the participation in the development of space weapons; bans on export-import operations with weapons were significantly relaxed; and a full-fledged Ministry of Defense was created. However, the most important initiative was the broadening of the interpretation concerning the Self-Defense Forces' actions. Previously, the Self-Defense Forces had legal grounds to use weapons and participate in combat operations only in the event of a direct attack or in case of an imminent threat. Abe succeeded in expanding the application of this right to Japan's "friendly countries". For this, the approval of the law by the parliament was enough, with-

**THESE ACTIONS
WILL ENABLE JAPAN
TO FIND NEW
FRIENDS IN THE
INTERNATIONAL
ARENA, AS IT
ALREADY HAPPENED
WITH INDIA AND
AUSTRALIA**

**ЭТИ ДЕЙСТВИЯ
ПЗВОЛЯТ
ЯПОНИИ НАЙТИ
НОВЫХ ДРУЗЕЙ НА
МЕЖДУНАРОДНОЙ
АРЕНЕ, КАК ЭТО
УЖЕ ПРОИЗОШЛО
С ИНДИЕЙ И
АВСТРАЛИЕЙ**

об амбициях Японии [Pew Research, 2016]. Это беспокойство имеет глубокие исторические корни. Прежде всего страны региона были встревожены желанием Абэ изменить 9-ю статью Конституции Японии и его посещением в 2013 году храма Ясукуни, где, перечислены имена военачальников, ответственных за военные преступления во время Второй мировой войны. Визит сразу вызвал резкую реакцию соседних стран, и даже США выразили недовольство [Маккарри Дж, 2013]. Позже Абэ отказался посещать храм, и понял, что избиратели не поддержат радикальную поправку 9-ой Статьи, и пересмотрел свою стратегию по этому вопросу.

В 2013 году была принята первая стратегия национальной безопасности страны [Премьер-Министр Японии, 2013]. Это можно считать глубоким изменением в японской оборонной политике в свете эскалации ситуации с безопасностью в Восточной Азии. Ключевым понятием стратегии был «активный пацифизм» [Премьер-Министр Японии, 2013]. Цель Японии - более активно способствовать миру и процветанию мирового сообщества, в том числе путем реализации различных практических шагов. Эти действия позволяют Японии найти новых друзей на международной арене, как это уже произошло с Индией и Австралией. Принятие «активного пацифизма» означает изменение правовых и институциональных рамок дипломатии и национальной безопасности.

В рамках этой модификации правительство Абэ инициировало отмену нескольких самоограничений для самообороны: был принят закон, разрешающий отправку военнослужащих Сил самообороны за рубежом и участие в разработке космического оружия; существен-

out revising Article 9 [Obe, 2015]. However, these actions nearly cost the Liberal Democratic Party a defeat in the upper house of the parliament, and the support rating of the prime minister himself collapsed to record low levels [Global Times, 2014].

Nevertheless, active steps in the security sphere have become important in the framework of strengthening allied relations with the United States. Against the backdrop of China's buildup, Washington began to put pressure on its allies in the Asia-Pacific region to take on more responsibility and modernize their own defense capabilities. The White House sent a clear signal that if the situation escalated, allies would be able to provide military assistance to the United States. Moreover, the Abe government sent the message to other major powers in the region that Japan was ready to develop relations in the defense sphere and act as an equal partner. Therefore, throughout his premiership, Shinzo Abe actively developed relations with India and Australia in the hope of creating a strategic triangle. In 2017, the three countries managed to revive the Quadrilateral Security

но ослаблены запреты на экспортно-импортные операции с оружием; и было создано полноценное Министерство обороны. Однако наиболее важной инициативой было расширение толкования действий Сил самообороны. Ранее Силы самообороны имели законные основания применять оружие и участвовать в боевых действиях только в случае прямого нападения или в случае неминуемой угрозы. Абэ удалось расширить сферу применения этого права на «дружественные страны» Японии. Для этого было достаточно одобрения парламентом закона без изменения 9-ой статьи [Обе, 2015]. Однако эти действия едва не стоили Либерально-демократической партии поражения в верхней палате парламента, а рейтинг поддержки самого премьер-министра рухнул до рекордно низкого уровня [Глобал Таймс, 2014].

Тем не менее, активные шаги в сфере безопасности стали важными в рамках укрепления союзнических отношений с США. На фоне наращивания мощи Китая, Вашингтон начал оказывать давление на своих союзников в Азиатско-Тихоокеан-

Dialogue [Buchan and Rimland, 2020], where the United States is also included, and sometimes they use this platform for meeting in a trilateral format without the United States.

Abe took the next step in strengthening Japan's position in the region and beyond in the economic sphere. The first direction in the development of economic cooperation in the region was the Trans-Pacific Partnership (TPP). Donald Trump withdrew the United States from the TPP after becoming president, but the remaining participants were able to save the partnership, which is now called the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP) [Sherwood and Iturrieta, 2018]. Together with the United States, the TPP had a chance to be a game-changer in the region in some areas, including environment, labor law, and intellectual property protection. Nevertheless, even in the CPTPP format, the partnership establishes new types of standards in free trade agreements.

Equally important is the fact that Japan was able to formulate its response to the Chinese Belt and Road Initiative (BRI). Shinzo Abe presented the principles of the Japanese vision of

ском регионе, чтобы они взяли на себя больше ответственности и модернизировали свои собственные оборонные возможности. Белый дом послал четкий сигнал о том, что в случае обострения ситуации союзники могли оказать США военную помощь. Более того, правительство Абэ дало понять другим крупным державам в регионе, что Япония готова развивать отношения в сфере обороны и действовать как равноправный партнер. Поэтому на протяжении всего своего премьерства Синдзо Абэ активно развивал отношения с Индией и Австралией в надежде на создание стратегического треугольника. В 2017 г. трем странам удалось возродить четырехсторонний диалог по безопасности [Бухман и Римланд, 2020], в который также входят США, и иногда они используют эту платформу для встреч в трехстороннем формате без Соединенных Штатов.

Следующий шаг в укреплении позиций Японии в регионе и за его пределами Абэ сделал в экономической сфере. Первым направлением развития экономического сотрудничества в регионе стало Транс-Тихоокеанское партнерство (ТТП). Дональд Трамп вывел Соединенные Штаты из ТТП

a “Free and Open Indo-Pacific” [MFA of Japan, 2016]. The key objectives are as follows: first, to maintain the rule of law, including freedom of navigation; second, promoting economic growth in the region by investing in “quality infrastructure”, for example, energy and information technology projects, as well as ports, railways, highways; third, support for peace and stability in the maritime security, the provision of humanitarian aid, and assistance in case of natural disasters [MFA of Japan, 2017]. At the same time, Japan clearly understands the exhaustibility of its financial resources and intends to compete with China by promising better projects and the development of local human capital. It is also important that Japan has agreed with the United States, Australia and India, and other states to jointly invest in infrastructure, creating an alternative for the BRI [U.S. Embassy in Indonesia, 2019; Pew Research, 2018].

Moreover, in November 2019, the U.S. International Development Finance Corporation, together with the Australian Department of Foreign Affairs and Trade and the Japan Bank for International Cooperation, established the Blue Dot network project. Within the network, a mechanism for certification of infrastructure facilities, railways, highways, seaports, bridges, etc. will be developed in order to determine the degree of their functionality and attractiveness for subsequent investments. Certification by the Blue Dot Network will serve as a globally recognized symbol of market-driven, transparent and financially sustainable development projects [U.S. Department of State, 2020]. Obviously, it is an effort to create standards without China’s involvement, and these standards can diminish the investment attractiveness of Chinese infrastructure projects.

All these actions by Japan had a nega-

**NEVERTHELESS,
EVEN THE CPTPP
FORMAT, THE
PARTNERSHIP
ESTABLISHES
NEW TYPES OF
STANDARDS IN FREE
TRADE AGREEMENTS**

**ТЕМ НЕ МЕНЕЕ,
ДАЖЕ В ФОРМАТЕ
ВПСТП ПАРТНЕРСТВО
УСТАНОВЛИВАЕТ
НОВЫЕ ТИПЫ
СТАНДАРТОВ ДЛЯ
СОГЛАШЕНИЙ
О СВОБОДНОЙ
ТОРГОВЛЕ**

после того, как стал президентом, но оставшиеся участники смогли сохранить партнерство, которое теперь называется Всеобъемлющим и Прогрессивным соглашением о Транстихоокеанском партнерстве (ВПСТП) [Шервуд и Итурриета, 2018]. Вместе с Соединенными Штатами у ТТП был шанс изменить правила игры в регионе в некоторых областях, включая окружающую среду, трудовое право и защиту интеллектуальной собственности. Тем не менее, даже в формате ВПСТП партнерство устанавливает новые типы стандартов для соглашений о свободной торговле.

Не менее важным является тот факт, что Япония смогла сформулировать свой ответ на китайскую инициативу Пояс и Путь. Синдзо Абэ представил принципы японского видения «свободного и открытого Индо-Тихоокеанского региона» [МИД Японии, 2016]. Ключевые цели заключаются в следующем: во-первых, поддерживать верховенство закона, включая свободу судоходства; во-вторых, содействие экономическому росту в регионе путем инвестирования в «качественную инфраструктуру», например, проекты в области энергетики и информационных технологий, а также порты, железные дороги, автомагистрали; в-третьих, поддержка мира и стабильности на море, обеспечение безопасности на море, оказание гуманитарной помощи и помощь в случае стихийных бедствий [МИД Японии, 2017]. В то же время Япония четко осознает ограниченность своих финансовых ресурсов и намерена конкурировать с Китаем, обещая лучшие проекты и развитие местного человеческого капитала. Также важно, что Япония договорилась с США, Австралией, Индией и другими государствами о

tive impact on its relations with China. However, Shinzo Abe made substantial efforts to normalize and maintain a balance in relations with Beijing. Abe's actions were dictated by the three main reasons: first, China is Japan's largest trading partner; second, Chinese tourists are an increasingly significant factor for Japan's tourism industry; and third, China is a key factor in resolving the North Korean nuclear problem. 2018 was a breakthrough year, as Abe used the 40th anniversary of the treaty of peace and friendship between Japan and China to improve relations. That year, the parties exchanged high-level visits, with Chinese Premier Li Keqiang visiting Tokyo and Abe visiting Beijing [MFA of Japan, 2018]. He was the first Japanese leader to visit China in eight years.

In conclusion, it can be noted that Abe managed to significantly strengthen Japan's role in the international arena. During his rule, the country initiated some important global and regional programs and strategies. The active steps of the Japanese political elite are not only associated with nationalist ambitions but are also dictated by objective factors. The role of the United States is declining, while China's ambitions are growing, and Japan needs to find a new base for ensuring its own security. As for Shinzo Abe, a grandson of a prime minister and a son of a minister of foreign affairs, he played an important role in shaping Japan's strategic interests in economy, politics, and other areas. He opened a new chapter in Japanese foreign policy, which pushes the country to open up to the world, look for friends, and maintain a balance between the United States and China. From where he left his successors need to pursue these goals in their agenda for ensuring secure and prosperous future of Japan.

**HOWEVER,
SHINZO ABE MADE
SUBSTANTIAL
EFFORTS TO
NORMALIZE
AND MAINTAIN
A BALANCE IN
RELATIONS WITH
BEIJING**

**ОДНАКО СИНДЗО
АБЭ ПРИЛОЖИЛ
ЗНАЧИТЕЛЬНЫЕ
УСИЛИЯ ДЛЯ
НОРМАЛИЗАЦИИ
И ПОДДЕРЖАНИЯ
БАЛАНСА В
ОТНОШЕНИЯХ С
ПЕКИНОМ**

совместных инвестициях в инфраструктуру, создавая альтернативу для Пояса и Пути [Посольство США в Индонезии, 2019; Pew Research, 2018].

Более того, в ноябре 2019 года Международная финансовая корпорация развития США совместно с Министерством иностранных дел и торговли Австралии и Японским банком международного сотрудничества учредили сетевой проект «Blue Dot». В рамках сети будет разработан механизм сертификации объектов инфраструктуры, железных и автомобильных дорог, морских портов, мостов и т. д. С целью определения степени их функциональности и привлекательности для последующих инвестиций. Сертификация «Blue Dot» будет служить всемирно признанным символом ориентированных на рынок, прозрачных и финансово устойчивых проектов развития [Госдеп США, 2020]. Очевидно, что это попытка создать стандарты без участия Китая, и эти стандарты могут снизить инвестиционную привлекательность китайских инфраструктурных проектов.

Все эти действия Японии негативно отразились на ее отношениях с Китаем. Однако Синдзо Абэ приложил значительные усилия для нормализации и поддержания баланса в отношениях с Пекином. Действия Абэ были продиктованы тремя основными причинами: во-первых, Китай является крупнейшим торговым партнером Японии; во-вторых, китайские туристы становятся все более важным фактором для туристической индустрии Японии; в-третьих, Китай - ключевой фактор в решении северокорейской ядерной проблемы. 2018 год стал годом прорыва, поскольку Абэ использовал 40-ю годовщину подписания договора

References:

1. BBC (2020). Shinzo Abe: Japan's PM resigns for health reasons. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-53943758>. Accessed on 13.09.2020.
2. Buchan, Patrick and Benjamin Rimland (2020). Defining the Diamond: The Past, Present, and Future of the Quadrilateral Security Dialogue. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/defining-diamond-past-present-and-future-quadrilateral-security-dialogue>. Accessed on 11.09.2020.
3. Global Times (2014). Japan's Cabinet seeks to drop the ban on collective self-defense amid protests. Retrieved from <http://www.globaltimes.cn/daily-specials/japan-abe-collective-self-defense-2014/index.html>. Accessed on 10.09.2020.
4. McCurry, Justin (2013). Japan's Shinzo Abe angers neighbours and US by visiting war dead shrine. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/26/japan-shinzo-abe-tension-neighbours-shrine>. Accessed on 10.09.2020.
5. MFA of Japan (2016). Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development. Retrieved from https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html. Accessed on 11.09.2020.
6. MFA of Japan (2017). Priority policy for development cooperation. Retrieved from <https://www.mofa.go.jp/files/000259285.pdf>. Accessed on 11.09.2020.
7. MFA of Japan (2018c). Prime Minister Abe Visits China. Retrieved from <https://www.mofa.go.jp>.

о мире и дружбе между Японией и Китаем для улучшения отношений. В том же году стороны обменялись визитами на высоком уровне: премьер-министр Китая Ли Кэцян посетил Токио, а Абэ – Пекин [МИД Японии, 2018]. Он был первым японским лидером, посетившим Китай за восемь лет.

В заключение можно отметить, что Абэ удалось значительно усилить роль Японии на международной арене. Во время его правления страна инициировала несколько важных глобальных и региональных программ и стратегий. Активные шаги японской политической элиты связаны не только с националистическими амбициями, но и продиктованы объективными факторами. Роль США снижается, амбиции Китая растут, и Японии необходимо найти новую базу для обеспечения собственной безопасности. Что касается Синдзо Абэ, внука премьер-министра и сына министра иностранных дел, он сыграл важную роль в формировании стратегических интересов Японии в экономике, политике и других областях. Он открыл новую главу во внешней

jp/a_o/c_m1/cn/page3e_000958.html. Accessed on 11.09.2020.

8. Obe, Mitsuru (2015). Japan Parliament Approves Overseas Military Expansion. Retrieved from <https://www.wsj.com/articles/japan-parliament-approves-abe-security-bills-1442596867>. Accessed on 13.09.2020.
9. Prime Minister of Japan (2013). National Security Strategy. Retrieved from http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/_icsFiles/afield-file/2013/12/17/NSS.pdf. Accessed on 10.09.2020.
10. Pew Research (2016). How Asia-Pacific Publics See Each Other and Their National Leaders. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/global/2015/09/02/how-asia-pacific-publics-see-each-other-and-their-national-leaders/>. Accessed on 20.09.2020.
11. Pew Research (2018). Hostile Neighbors: China vs. Japan. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/global/2016/09/13/hostile-neighbors-china-vs-japan/>. Accessed on 24.09.2020.
12. Sherwood, Dave and Felipe Iturrieta (2018). Asia-Pacific nations sign sweeping trade deal without U.S. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-trade-tpa/asia-pacific-nations-sign-sweeping-trade-deal-without-u-s-idUSKCN1GK0JM>. Accessed on 13.09.2020.
13. U.S. Department of State (2020). Blue Dot Network. Retrieved from <https://www.state.gov/blue-dot-network/>. Accessed on 11.09.2020.
14. U.S. Embassy in Indonesia (2019). U.S., Australia, Japan Delegation Travels to Indonesia to Explore Investment Opportunities. Retrieved from <https://id.usembassy.gov/u-s-australia-japan-delegation-travels-to-indonesia-to-explore-investment-opportunities/>. Accessed on 20.09.2020.

политике Японии, которая подталкивает страну к открытию миру, поиску друзей и поддержанию баланса между Соединенными Штатами и Китаем. С того места, где он оставил, его преемники должны преследовать эти цели в своей повестке дня для обеспечения безопасного и процветания Японии.

Источники:

1. Бухман Патрик и Бенджамен Римланд (2020). Определение бриллианта: прошлое, настоящее и будущее четырехстороннего диалога по безопасности. Доступен по адресу: <https://www.csis.org/analysis/defining-diamond-past-present-and-future-quadrilateral-security-dialogue>. Дата обращения: 11.09.2020.
2. Государственный Департамент США (2020). Сеть Blue Dot. Доступен по адресу: <https://www.state.gov/blue-dot-network/>. Дата обращения: 11.09.2020.
3. Глобал Таймс (2014). Кабинет министров Японии пытается снять запрет на коллективную самооборону на фоне протестов. Доступен по адресу: <http://www.globaltimes.cn/daily-specials/japan-abe-collective-self-defense-2014/index.html>. Дата обращения: 10.09.2020.
4. Маккарри Дж., (2013). Синдзо Абэ рассердил своих соседей и США, посетив алтарь погибших на войне. Доступен по адресу: <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/26/japan-shinzo-abe-tension-neighbours-shrine>. Дата обращения: 10.09.2020.
5. МИД Японии (2016). Выступление премьер-министра Синдзо Абэ на открытии шестой Токийской международной конференции по развитию Африки. Доступен по адресу: https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html. Дата обращения: 11.09.2020.
6. МИД Японии (2017). Приоритетная политика сотрудничества в целях развития. Доступен по адресу: <https://www.mofa.go.jp/files/000259285.pdf>. Дата обращения: 11.09.2020.
7. МИД Японии (2018). Премьер-министр Абэ посетил Китай. Доступен по адресу: https://www.mofa.go.jp/a_o/c_m1/cn/page3e_000958.html. Дата обращения: 11.09.2020.
8. Обе, Митсуру (2015). Парламент Японии одобрил военную экспансию за границу. Доступен по адресу: <https://www.wsj.com/articles/japan-parliament-approves-abe-security-bills-1442596867>. Дата обращения: 13.09.2020.
9. Посольство США в Индонезии (2019). Делегация США, Австралии и Японии едет в Индонезию для изучения инвестиционных возможностей. Доступен по адресу: <https://id.usembassy.gov/u-s-australia-japan-delegation-travels-to-indonesia-to-explore-investment-opportunities/>. Дата обращения: 20.09.2020.
10. Премьер-Министр Японии (2013). Стратегия национальной безопасности. Доступен по адресу: http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/_icsFiles/afieldfile/2013/12/17/NSS.pdf. Дата обращения: 10.09.2020.
11. Шервуд Дейв и Филлипе Итурриета (2018). Страны Азиатско-Тихоокеанского региона подписывают масштабную торговую сделку без США. Доступен по адресу: <https://www.reuters.com/article/us-trade-tpa/asia-pacific-nations-sign-sweeping-trade-deal-without-u-s-idUSKCN1GK0JM>. Дата обращения: 13.09.2020.
12. BBC (2020). Синдзо Абэ: Премьер-министр Японии уходит в отставку по состоянию здоровья. Доступен по адресу: <https://www.bbc.com/news/world-asia-53943758>. Дата обращения: 13.09.2020.
13. Pew Research (2015). Как люди в Азиатско-Тихоокеанском регионе видят друг друга и своих национальных лидеров. Доступен по адресу: <https://www.pewresearch.org/global/2015/09/02/how-asia-pacific-publics-see-each-other-and-their-national-leaders/>. Дата обращения: 20.09.2020.
14. Pew Research (2018). Враждебные соседи: Китай против Японии. Доступен по адресу: <https://www.pewresearch.org/global/2016/09/13/hostile-neighbors-china-vs-japan/>. Дата обращения: 24.09.2020.

CHALLENGES FOR CENTRAL ASIAN ECONOMIES

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВЫЗОВЫ ДЛЯ ЭКОНОМИК ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Central Asian economies highly depend on revenues from mineral resources and migrant remittances. This fact is a major disadvantage, which regional governments try to address. However, many programs of industrialization insignificantly contributed to economic diversification. As a result, following the oil shock that coincided with the Ukrainian crisis, the region experienced a significant downturn. The COVID-19 pandemic worsened the economic situation and increased a number of challenges for regional economies. Therefore, this commentary aims to review major economic threats to the countries of Central Asia.

The main economic challenge for the region is an uncertainty on the energy markets. World prices of oil, natural gas and metals, which account for the substantial part of Central Asian exports, remain low. In September 2020, oil prices were fluctuating around \$40 per barrel, which was significantly lower than in the boom periods. For instance, in June 2008, the world oil prices reached \$166 per barrel [Macrotrends, 2020]. Additionally to the price shocks, the economic slowdown of main trade partners affected the countries of Central Asia. In March 2020, China issued a force majeure note to its

**IN GENERAL,
GOVERNMENTS
AROUND THE
WORLD HAVE SPENT
AN ADDITIONAL
\$11 TRILLION IN
RESPONSE TO THE
PANDEMIC**

**В ЦЕЛОМ,
ПРАВИТЕЛЬСТВА
ВО ВСЕМ МИРЕ
ПОТРАТИЛИ
ДОПОЛНИТЕЛЬНО
\$11 ТРИЛЛИОНОВ
НА БОРЬБУ С
ПАНДЕМИЕЙ**

Экономики стран Центральной Азии сильно зависят от доходов от минеральных ресурсов и денежных переводов мигрантов. Этот факт является серьезным недостатком, который региональные власти пытаются устранить. Однако многие программы индустриализации оказали незначительное влияние на диверсификацию экономик. В результате, после нефтяного шока, который совпал с кризисом на Украине, в регионе произошел значительный спад. Пандемия COVID-19 ухудшила экономическую ситуацию и усугубила ряд проблем для экономик региона. Таким образом, данный комментарий стремится сделать обзор основных экономических угроз для стран Центральной Азии.

Основным экономическим вызовом для региона является неопределенность на энергетических рынках. Мировые цены на нефть, природный газ и металлы, которые составляют значительную часть экспорта Центральной Азии, остаются низкими. В сентябре 2020 года цены на нефть колебались в пределах \$40 долларов за баррель, что было значительно ниже, чем в периоды бума. Например, в июне 2008 года мировые цены на нефть достигали \$166 долларов за

Central Asian suppliers of natural gas to halt supplies as the result of the global economic downturn. In 2019, Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan exported 7.1 bcm, 10 bcm and 33.2 bcm of natural gas, respectively. The decrease in demand led to a 15-25% reduction of production in Uzbekistan and Kazakhstan. Nevertheless, authorities of the most affected country, Turkmenistan, hope that this situation is a short-term shock [Hashimova, 2020]. At the same time, China's infrastructural projects, which the Central Asian states perceive as potential economic growth drivers, became dubious as Beijing is engaged in many international conflicts, including the confrontation with the Western countries and its neighbors such as India. Lockdown in Russia also negatively affected countries dependent on migrant remittances such as Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. According to data from the National Bank of Kyrgyzstan (2020), during March and April 2019, migrant remittances from Russia to Kyrgyzstan were equal to \$192 million and \$196.3 million, respectively. In the same period of 2020, they decreased to \$138.2 million and \$74.3 million and started to recover since June 2020. One of the reasons for the reduction in remittances is unemployment among migrants caused

баррель [Макротренды, 2020]. Помимо ценовых шоков, замедление экономического роста основных торговых партнеров оказало влияние на страны Центральной Азии. В марте 2020 года Китай направил своим поставщикам природного газа из Центральной Азии уведомление о форс-мажоре с требованием приостановить поставки в результате спада глобального экономического роста. В 2019 году Казахстан, Узбекистан и Туркменистан экспортировали 7.1, 10 и 33.2 млрд. куб. м. природного газа, соответственно. Снижение спроса привело к сокращению производства в Узбекистане и Казахстане на 15-25%. Тем не менее, власти Туркменистана, наиболее пострадавшей страны, надеются, что эта ситуация будет краткосрочным шоком [Хашимова, 2020]. В то же время инфраструктурные проекты Китая, которые государства Центральной Азии рассматривают в качестве потенциальных драйверов экономического роста, стали сомнительными, поскольку Пекин вовлечен во многие международные конфликты, в том числе конфронтацию с западными странами и соседями, такими как Индия. Карантинные меры в России также негативно повлияли на страны, зависящие от денежных переводов мигрантов, такие

by lockdowns. As a result, those migrant workers had to return to Central Asia, which increased pressure on local labor markets.

The pandemic-induced lockdowns led to closures of many businesses, breakdowns of supply chains, shortages of workers, and bans or restrictions of exports. As a result, incomes of the population of all affected countries decreased. Therefore, governments had to play a more active role on the market in order to mitigate consequences of the economic shocks. Responses to this crisis from both advanced and developing countries were different. Many experts recognize South Korea's policies as the best one. It is expected that the country's GDP growth would be 0.8%, while real GDPs of other members of the OECD will contract by 7.6% [O'Neill, 2020]. In general, governments around the world have spent an additional \$11 trillion in response to the pandemic. However, a major difference between advanced and developing countries is that rich countries spend whatever it takes, while developing countries spend whatever they can [Velasco, 2020]. The current crisis is an especially difficult challenge for poor countries, some of which will have long lasting negative economic consequences and face the possibility of losing a chance of development for a decade. As a result, prolonged recessions in lower-income countries will cause higher levels of debt and inflation crises. Moreover, the coronavirus crisis will affect not only economic growth and employment, but also lifelong behavior of people [Rogoff, 2020]. Therefore, many economists and experts forecast the increasing role of governments in the post-pandemic period. The history shows that the western countries emerged stronger from the Great Depression and the devastation of World War II using government support [Skoli-

A MAJOR DIFFERENCE BETWEEN ADVANCED AND DEVELOPING COUNTRIES IS THAT RICH COUNTRIES SPEND WHATEVER IT TAKES, WHILE DEVELOPING COUNTRIES SPEND WHATEVER THEY CAN

ОСНОВНОЕ РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ РАЗВИТЫМИ И РАЗВИВАЮЩИМИСЯ СТРАНАМИ ЗАКЛЮЧАЕТСЯ В ТОМ, ЧТО БОГАТЫЕ СТРАНЫ ТРАТЯТ СТОЛЬКО, СКОЛЬКО НЕОБХОДИМО, В ТО ВРЕМЯ КАК РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ ТРАТЯТ ВСЕ, ЧТО МОГУТ

как Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан. По данным Национального банка Кыргызстана (2020), в марте и апреле 2019 года денежные переводы мигрантов из России в Кыргызстан составили \$192 и \$196.3 миллионов, соответственно. В тот же период 2020 года они снизились до \$138.2 и \$74.3 миллионов и начали восстанавливаться с июня 2020 года. Одной из причин сокращения денежных переводов является безработица среди мигрантов, вызванная карантином. В результате мигрантам пришлось вернуться в Центральную Азию, что усилило давление на местные рынки труда.

Карантин, вызванный пандемией, привел к закрытию многих предприятий, разрыву цепочек поставок, дефициту работников и запретам или ограничениям на экспорт. В результате снизились доходы населения всех пострадавших стран. Поэтому правительствам пришлось играть более активную роль на рынке, чтобы смягчить последствия экономических шоков. Реакция на этот кризис со стороны как развитых, так и развивающихся стран была различной. Многие эксперты признают, что политика Южной Кореи была лучшей. Ожидается, что рост ее ВВП составит -0.8%, в то время как реальный ВВП других членов ОЭСР сократится на 7.6% [О'Нил, 2020]. В целом, правительства во всем мире потратили дополнительно \$11 триллионов на борьбу с пандемией. Однако основное различие между развитыми и развивающимися странами заключается в том, что богатые страны тратят столько, сколько необходимо, в то время как развивающиеся страны тратят все, что могут [Веласко, 2020]. Текущий кризис представляет собой сложную проблему для бедных стран, некоторые из которых будут иметь долгосрочные негативные

mowski, 2020].

In general, governments of all countries affected by lockdowns tried to protect workers and firms. They applied unemployment benefits, grants, transfers, low-rate loans and tax deferrals. However, these policies are temporary, and after lockdowns, governments need to transform their policies from protection to reallocation in order to limit the pain of adjustment [Blanchard et al., 2020]. The Central Asian countries announced similar measures. However, as Stronski (2020) shows, the pandemic revealed major weaknesses of the region, including structural and governance problems, corrupt public health, slow assistance to affected enterprises and population despite adopted programs. Lockdowns led to the breakdown of supply chains, inflation, and shortages of basic goods. The regional governments responded with higher government expenditure. Some states of Central Asia started to spend their reserves (e.g., the National Fund of Kazakhstan), while others called for international assistance. However, higher public spending policy has its limits. For instance, assets of Kazakhstan's National Fund are decreasing due to higher transfers to support the social sector and economic

экономические последствия и могут потерять шанс на развитие в течение десятилетия. В результате, затяжная рецессия в странах с низким уровнем доходов вызовет более высокий уровень долга и инфляционные кризисы. Более того, кризис, вызванный коронавирусом, повлияет не только на экономический рост и занятость, но и на поведение людей на протяжении всей жизни [Рогофф, 2020]. Поэтому многие экономисты и эксперты прогнозируют усиление роли государства после пандемии. История показывает, что западные страны стали сильнее после Великой депрессии и разрушений Второй мировой войны при помощи государственной поддержки [Сколимовский, 2020].

Так, правительства всех стран, пострадавших от карантина, пытались защитить работников и фирмы. Они использовали пособия по безработице, гранты, трансферты, ссуды по низким ставкам и отсрочки налогов. Однако эта политика носит временный характер, и после карантина правительствам необходимо преобразовать свою политику с защиты на перераспределение, чтобы смягчить последствия корректировки [Бланшар и соавторы, 2020]. Страны Цен-

activity. Kazakhstan's authorities plan to continue increasing government expenditures, which will further decrease assets of the National Fund to the level of irreducible balance, which equals 30% of GDP, by the end of 2023 [Gorbunova, 2020]. Therefore, besides using internal reserves, the largest regional countries, Kazakhstan and Uzbekistan, started to borrow from other countries and international financial institutions. Lower revenues from mineral resources, higher needs for state intervention and postponed reforms will increase government debt in the region, which will restrict future economic development. Kyrgyzstan is a good example, where government debt became an economic and political problem. During seven months of 2020, the government of Kyrgyzstan spent 24.2% of its budget on servicing the debt. Debt service expenses are the second item in the country's budget after education expenditures. While the government spent 19.9 billion som (more than \$250 million) on education, debt service expenditures equaled 18 billion som (more than \$226 million), which was more than 12 times higher than expenditures on healthcare. It should be noted that besides foreign debt, the government of Kyrgyzstan borrows from the internal market with extremely high interest rates up to 20% [Ulukbek uulu, 2020]. As Kyrgyzstan's situation shows, the current model of handling the economic difficulties with mainly state intervention methods prevents the governments from investing more in human capital and makes it quite difficult to achieve strong and sustainable economic growth rates and transform resource dependent economies. High rates of debt accumulation will restrict not only current rates of growth, but also future economic development. In order to continue debt services, the regional governments will further decrease public expenditures on human capital or other important projects or increase taxes. Higher taxes will nega-

LOWER REVENUES FROM MINERAL RESOURCES, HIGHER NEEDS FOR STATE INTERVENTION AND POSTPONED REFORMS WILL INCREASE GOVERNMENT DEBT IN THE REGION

СНИЖЕНИЕ ДОХОДОВ ОТ МИНЕРАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ, БОЛЬШАЯ ПОТРЕБНОСТЬ В ГОСУДАРСТВЕННОМ ВМЕШАТЕЛЬСТВЕ И ОТЛОЖЕННЫЕ РЕФОРМЫ УВЕЛИЧАТ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ В РЕГИОНЕ

тральной Азии приняли аналогичные меры. Однако, как показывает Стронски (2020), пандемия выявила слабые стороны региона, включая структурные проблемы, проблемы управления, коррумпированность сектора здравоохранения, медленную помощь пострадавшим предприятиям и населению, несмотря на принятые программы. Карантин привел к разрыву цепочек поставок, инфляции и нехватке основных товаров. Правительства регионов ответили увеличением государственных расходов. Одни государства Центральной Азии начали расходовать свои резервы (например, Национальный фонд Казахстана), другие обратились за международной помощью. Однако политика более высоких государственных расходов имеет свои пределы. Например, активы Национального фонда Казахстана сокращаются из-за увеличения трансфертов на поддержку социального сектора и экономической деятельности. Власти Казахстана планируют и в дальнейшем увеличивать государственные расходы, что к концу 2023 года приведет к уменьшению активов Национального фонда до уровня неснижаемого остатка, равного 30% ВВП [Горбунова, 2020]. Поэтому, помимо использования внутренних резервов, крупнейшие страны региона Казахстан и Узбекистан начали привлекать займы у других стран и международных финансовых институтов. Снижение доходов от минеральных ресурсов, более высокая потребность в государственном вмешательстве и отложенные реформы увеличат государственный долг в регионе, что ограничит будущее экономическое развитие.

Кыргызстан является хорошим примером, где государственный долг превратился в экономическую и политическую проблему. Правительство Кыргызстана за

tively affect business activity. At the same time, the debt burden will increase the region's dependence on major creditors such as China. It is therefore not surprising that some countries of the region made several requests to their Chinese creditors asking them to delay debt payments [Toregeldi uulu, 2020].

Targeted government policy and aid help firms to overcome consequences of negative shocks and to retain their employees [Bennedsen et al., 2020]. However, there are needs for certain conditions to obtain positive results from the state intervention policies. The government support increases state ownership, which can be a source of distortions through unfair advantages to state-owned enterprises (SOE) relative to domestic or foreign competitors. Moreover, the possibility of appointing board members whose political knowledge is greater than their economic one might not be an economically efficient decision for these SOEs. In order to minimize such kinds of risks, the OECD countries developed guidelines for corporate governance of SOEs and built a product market regulation indicator on the quality of SOE governance [Abate et al., 2020]. In Central Asia, interactions between the state, SOEs and private business lack transparency and openness. Higher levels of financial or other support of business from the governments could give an unfair competitive advantage to SOEs against other businesses and bring more corruption. Consequently, such kind of interaction can lead to market distortions with lower productivity of firms, underinvestment and a lack of incentives to innovate. As efficiency of any policy, including state aid, depends on the strength of existing institutions and rule of law, the regional governments should implement institutional reforms to improve the existing system. Business, which op-

**POLICYMAKERS
IN CENTRAL ASIA
MUST DEVELOP
BETTER POLICIES,
WHICH WILL
FOCUS ON HUMAN
DEVELOPMENT AS A
SINGLE SOURCE OF
POSITIVE ECONOMIC
CHANGES**

**ПОЛИТИКИ В
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ ДОЛЖНЫ
РАЗРАБОТАТЬ БОЛЕЕ
ЭФФЕКТИВНУЮ
ПОЛИТИКУ,
СОСРЕДОТОЧЕННУЮ
НА ЧЕЛОВЕЧЕСКОМ
РАЗВИТИИ КАК
ЕДИНСТВЕННОМ
ИСТОЧНИКЕ
ПОЗИТИВНЫХ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ИЗМЕНЕНИЙ**

↑
семь месяцев 2020 года потратило 24.2% своего бюджета на обслуживание долга. Расходы на обслуживание долга стали второй статьёй бюджета страны после расходов на образование. В то время как на образование правительство потратило 19.9 миллиардов сомов (более \$250 миллионов), расходы на обслуживание долга составили 18 миллиардов сомов (более \$226 миллионов) и более чем в 12 раз превысили расходы страны на здравоохранение. Следует отметить, что, помимо внешнего долга, правительство Кыргызстана заимствует на внутреннем рынке с чрезвычайно высокими процентными ставками, которые доходят до 20% [Улукбек уулу, 2020]. Как показывает ситуация в Кыргызстане, нынешняя модель преодоления экономических трудностей с использованием, в основном, методов государственного вмешательства не позволяет правительствам вкладывать больше средств в человеческий капитал и весьма затрудняет достижение высоких и устойчивых темпов экономического роста и преобразование экономики, зависимой от природных ресурсов. Высокие темпы накопления долга будут ограничивать не только текущие темпы роста, но и будущее экономическое развитие. Чтобы продолжить обслуживание долга, региональные правительства продолжат уменьшать государственные расходы на человеческий капитал или другие важные проекты или увеличат налоги. Повышение налогов негативно скажется на деловой активности. В то же время долговая нагрузка увеличит зависимость региона от основных кредиторов, таких как Китай. Неудивительно, что страны региона сделали несколько запросов в адрес китайский кредиторов с просьбой отсрочить выплаты по долгам [Торегельди уулу, 2020].

erates in a transparent system and has social values, can mitigate consequences of many economic shocks.

Thus, the regional governments should address all these challenges without postponing reforms. As practice shows, governments, which operate during crises and shocks, have much higher responsibility. Their decisions on economic policy affect not only the wellbeing of the current generation, but also of the future ones. They must develop better policies, which will focus on human development as a single source of positive economic changes.

References:

1. Abate, Carolina, Elgouacem, Assia, Kozluk, Tomasz, Stráský, Jan and Cristiana Vitale (2020). State ownership will gain importance as a result of COVID-19. Retrieved from <https://voxeu.org/article/state-ownership-will-gain-importance-rsult-covid-19>. Accessed on 01.09.2020.
2. Bennedsen, Morten, Larsen, Birthe, Schmutte, Ian, and Daniela Scur (2020). Understanding the impact of government aid to firms in the COVID-19 pandemic. Retrieved from <https://voxeu.org/article/impact-government-aid-firms-covid-19-pandemic>. Accessed on 01.09.2020.

Точечная государственная политика и помощь помогают фирмам преодолевать последствия негативных потрясений и удерживать своих сотрудников [Беннедсен и соавторы, 2020]. Однако для получения положительных результатов от политики государственного вмешательства необходимы определенные условия. Государственная поддержка увеличивает государственную собственность, что может быть источником искажений из-за несправедливых преимуществ государственных предприятий (ГП) по сравнению с местными или иностранными конкурентами. Более того, возможность назначения членом совета директоров, чьи политические знания превышают экономические, может привести к экономически неэффективным решениям для этих ГП. Чтобы минимизировать такие риски, страны ОЭСР разработали принципы корпоративного управления ГП и создали индикатор регулирования товарного рынка для оценки качества управления ГП [Абате и соавторы, 2020]. В Центральной Азии взаимодействию между государством, ГП

3. Blanchard, Olivier, Philippon, Thomas and Jean Pisani-Ferry (2020). A new policy toolkit is needed as countries exit COVID-19 lockdowns. Retrieved from <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/06/PC-12-2020-230620.pdf>. Accessed on 03.09.2020.
4. Gorbunova, Arina (2020). The funds of the National Fund of the Republic of Kazakhstan are melting, but the government wants to take more from it. Retrieved from https://forbes.kz//process/economy/sredstva_natsfonda_rk_tayut_no_pravitelstvo_hochet_brat_iz_nego_esche/?. Accessed 08.09.2020.
5. Hashimova, Umida (2020). Pandemic Slows Central Asia's Gas Exports to China. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2020/09/pandemic-slows-central-asias-gas-exports-to-china/>. Accessed on 08.09.2020.
6. Macrotrends (2020). Crude Oil Prices – 70 Year Historical Chart. Retrieved from <https://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>. Accessed on 03.10.2020.
7. National Bank of Kyrgyzstan (2020). Individual money transfers made through money transfer systems. Retrieved from <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=RUS#>. Accessed on 03.10.2020.
8. O'Neill, Jim (2020). South Korea on Top Again. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/south-korea-technology->

и частным бизнесом не хватает прозрачности и открытости. Более высокий уровень финансовой или иной поддержки бизнеса со стороны правительства может дать предприятиям с государственным участием несправедливое конкурентное преимущество перед другими предприятиями и вызвать рост коррупции. Следовательно, такое взаимодействие может привести к рыночным отклонениям с более низкой производительностью фирм, недостаточным объемом инвестиций и отсутствием стимулов для инноваций. Так как эффективность любой политики, включая государственную помощь, зависит от силы существующих институтов и верховенства закона, региональные правительства должны провести институциональные реформы для улучшения существующей системы. Бизнес, который работает в прозрачной системе и имеет социальные ценности, может смягчить последствия многих экономических шоков.

brought-covid19-success-by-jim-o-neill-2020-08?barrier=accesspaylog. Accessed 03.09.2020.

9. Rogoff, Kenneth (2020). The Uncertainty Pandemic. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-uncertainty-growth-employment-politics-by-kenneth-rogoft-2020-09>. Accessed on 10.09.2020.
10. Skolimowski, Piotr (2020). Economists See Bigger State Role in Unequal Post-Pandemic World. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-28/economists-see-bigger-state-role-in-unequal-post-pandemic-world>. Accessed on 14.09.2020.
11. Stronski, Paul (2020). COVID-19 Exposes the Fragility of Central Asia. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2020/09/03/covid-19-exposes-fragility-of-central-asia-pub-82660>. Accessed on 06.09.2020.
12. Toregeldi uulu, Bakyt (2020). Kyrgyzstan asks China to delay payment of debts. Retrieved from <https://rus.azattyk.org/a/30838154.html>. Accessed on 14.09.2020.
13. Ulukbek uulu, Yrysbeke (2020). Time to pay. Kyrgyzstan pays for debt repayment already every fourth som from the budget. Retrieved from <https://rus.azattyk.org/a/30831427.html>. Accessed on 11.09.2020.
14. Velasco, Andrés (2020). Are We All Keynesians Again? Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/states-must-be-insurer-of-last-resort-against-aggregate-risks-by-andres-velasco-2020-08>. Accessed on 03.09.2020.

Таким образом, правительства региона должны решить данные проблемы, не откладывая реформы. Как показывает практика, правительства, действующие во время кризисов и шоков, несут гораздо более высокую ответственность. Их решения по экономической политике влияют не только на благополучие нынешнего, но и будущего поколения. Они должны разработать более эффективную политику, сосредоточенную на человеческом развитии как единственном источнике позитивных экономических изменений.

Источники:

1. Абате, Каролина, Эльгасем, Ассия, Козлюк, Томаш, Страски, Ян и Кристиана Витале (2020). Государственная собственность приобретет все большее значение в результате COVID-19. Доступно по адресу <https://voxeu.org/article/state-ownership-will-gain-importance-result-covid-19>. Дата обращения 01.09.2020.
2. Беннедсен, Мортен, Ларсен, Бирте, Шмутте, Ян и Даниэла Скур (2020). Понимание влияния государственной помощи компаниям на период пандемии COVID-19. Доступно по адресу <https://voxeu.org/article/impact-government-aid-firms->

covid-19-pandemic. Дата обращения 01.09.2020.

3. Бланшар, Оливье, Филиппон, Томас и Жан Пизани-Ферри (2020). По мере выхода стран из режима карантина COVID-19 необходим новый инструментарий политики. Доступно по адресу <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/06/PC-12-2020-230620.pdf>. Дата обращения 03.09.2020.
4. Веласко, Андрес (2020). Все ли мы снова Кейнсианцы? Доступно по адресу <https://www.project-syndicate.org/commentary/states-must-be-insurer-of-last-resort-against-aggregate-risks-by-andres-velasco-2020-08>. Дата обращения 03.09.2020.
5. Горбунова, Арина (2020). Средства Нацфонда РК тают, но правительство хочет брать из него ещё. Доступно по адресу https://forbes.kz/process/economy/sredstva_natsfonda_rk_tayut_no_pravitelstvo_hochet_brat_iz_nego_esche/?. Дата обращения 08.09.2020.
6. Макротренды (2020). Цены на сырую нефть - график за 70 лет. Доступно по адресу <https://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>. Дата обращения 03.10.2020.
7. Национальный банк Кыргызстана (2020). Индивидуальные денежные переводы через системы денежных переводов. Доступно по адресу <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=RUS#>. Дата обращения 03.10.2020.
8. О'Нил, Джим (2020). Южная Корея снова на вершине. Доступно по адресу <https://www.project-syndicate.org/commentary/south-korea-technology-bought-covid19-success-by-jim-o-neill-2020-08?barrier=accesspaylog>. Дата обращения 03.09.2020.
9. Рогофф, Кеннет (2020). Пандемия неопределенности. Доступно по адресу <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-unsurety-growth-employment-politics-by-kenneth-rogoft-2020-09>. Дата обращения 10.09.2020.
10. Сколимовский, Петр (2020). Экономисты видят большую роль государства в неравном постпандемическом мире. Доступно по адресу <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-28/economists-see-bigger-state-role-in-unequal-post-pandemic-world>. Дата обращения 14.09.2020.
11. Стронски, Пол (2020). COVID-19 демонстрирует хрупкость Центральной Азии. Доступно по адресу <https://carnegieendowment.org/2020/09/03/covid-19-exposes-fragility-of-central-asia-pub-82660>. Дата обращения 06.09.2020.
12. Торегельди уулу, Бакыт (2020). Кыргызстан просит Китай отсрочить выплату долгов. Доступно по адресу <https://rus.azattyk.org/a/30838154.html>. Дата обращения 14.09.2020.
13. Улукбек уулу, Ырысбек (2020). Время платить. Кыргызстан отдаст на возврат долгов уже каждый четвертый сом из бюджета. Доступно по адресу <https://rus.azattyk.org/a/30831427.html>. Дата обращения 11.09.2020.
14. Хашимова, Умида (2020). Пандемия замедляет экспорт газа из Центральной Азии в Китай. Доступно по адресу <https://thediplomat.com/2020/09/pandemic-slows-central-asias-gas-exports-to-china/>. Дата обращения 08.09.2020.

OVERVIEW OF CHINA'S "MASK DIPLOMACY"

ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОБЗОР «МАСОЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ» КИТАЯ

During the annual session of the UN General Assembly in September 2020, U.S. President Donald Trump blamed China for the spread of coronavirus. Considering that his claims were voiced out not for the first time, Chinese President Xi Jinping in his recorded speech responded by calling to reject the attempts to politicize the pandemic and emphasized that he had “no intention of fighting a new Cold War” [Halaschak, 2020]. Indeed, China has been promoting itself globally as a responsible player during the COVID-19 pandemic, whilst its approach has been built on three pillars: through its humanitarian aid or so-called “mask diplomacy”, through the assertive responses in traditional and social media to defend China’s national interests by its “wolf-warrior” diplomats, and through declaring victory over COVID-19. In that context, it would be interesting to examine China’s international humanitarian aid efforts, including during the ongoing pandemic.

Humanitarian aid is among the core components of China’s foreign policy. Since China is not a member of the OECD Development Assistance Committee, it positions itself as a partner or provider within the South-

**HUMANITARIAN
AID IS AMONG
THE CORE
COMPONENTS OF
CHINA'S FOREIGN
POLICY**

**ГУМАНИТАРНАЯ
ПОМОЩЬ
ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ
ИЗ ОСНОВНЫХ
КОМПОНЕНТОВ
ВНЕШНЕЙ
ПОЛИТИКИ КИТАЯ**

Во время ежегодной сессии Генассамблеи ООН в сентябре 2020 года, президент США Дональд Трамп обвинил Китай в распространении коронавируса. Учитывая, что данное утверждение было озвучено не в первый раз, председатель КНР Си Цзиньпин в своем записанном выступлении, призвал отказаться от попыток политизировать пандемию и подчеркнул, что «не намерен вести новую холодную войну» [Халашак, 2020]. Действительно, Китай во всем мире продвигает себя в качестве ответственного игрока в период пандемии COVID-19, а подход государства построен на трех китах: через гуманитарную помощь или так называемую «масочную дипломатию», через решительную реакцию в СМИ и социальных сетях с помощью «дипломатов-волков-воинов» для защиты национальных интересов Китая и путем провозглашения победы над COVID-19. В этом контексте, было бы интересно изучить достижения международной гуманитарной помощи Китая, в том числе во время продолжающейся пандемии COVID-19.

Гуманитарная помощь является одним из основных компонентов

South cooperation framework, not a donor, by thus distinguishing itself as a developing country that aims to help the developing world. China's approach towards humanitarian aid is different from traditional donors in decision-making, funding mechanisms, and transmission. In particular, China's development cooperation is provided in eight different forms, such as infrastructure-based and technical cooperation projects, commodity and emergency humanitarian aid, cooperation on human resources, sending medical teams, volunteers programs, and debt forgiveness, whereas financial assistance is provided through free grants, interest-free loans and concessional loans, often at low rates [Lynch et. al., 2020; Zhang and Ji, 2020]. At the same time, besides its commitment to provide humanitarian assistance, China does not have a public humanitarian policy that is explained by the government's intention not to distinguish between humanitarian and development assistance, which assumes a division between emergency relief programs and long-term development projects [Lavey, 2020].

China's aid is managed by the Chinese International Development Cooperation Agency (CIDCA), which was established in 2018 and reports directly to China's State Council. However, CIDCA is not a single agency that is responsible for aid management, since CIDCA controls planning and designing at the initial stage, and monitoring and evaluation at the final stage. For the implementation of projects, various intra-ministerial collaborative mechanisms are envisaged [Lynch et. al., 2020; Zhang and Ji, 2020]. Chinese aid's scale and influence has been growing, which serves the political and diplomatic aspirations of China, but its contributions were uneven. Over the last 10 years, China's annual humanitarian assistance have ranged from \$1 million to \$129 million. To date, the largest contribution was in 2017, but still the country provided less than 1% of total reported humanitarian funding in the world [Lavey, 2020]. However, COVID-19 has significantly elevated China's role in the international humanitarian system.

внешней политики Китая. Поскольку Китай не является членом Комитета содействия развитию ОЭСР, страна позиционирует себя как партнер или поставщик в рамках сотрудничества Юг-Юг, а не как донор, тем самым выделяясь как развивающаяся страна, которая стремится помочь развивающемуся миру. Подход Китая к гуманитарной помощи отличается от подхода традиционных доноров в принятии решений, механизмах финансирования и доставке. В частности, сотрудничество Китая в области развития осуществляется в восьми различных формах, таких как проекты на основе инфраструктуры и технического сотрудничества, сырьевые товары и чрезвычайная гуманитарная помощь, сотрудничество в области человеческих ресурсов, отправка медицинских бригад, волонтерские программы и списание долгов, тогда как финансовая помощь предоставляется в виде бесплатных грантов, беспроцентных и льготных займов, часто по низким ставкам [Линч и др., 2020; Чжан и Цзи, 2020]. В то же время, помимо своих обязательств по предоставлению гуманитарной помощи, Китай не имеет государственной гуманитарной политики, что объясняется намерением правительства не проводить раз-

During the pandemic, the Chinese government provided its targeted humanitarian assistance to 89 countries and four international organizations, while the government announced it as “the most intensive and wide-ranging emergency humanitarian operation since the founding of the People’s Republic of China in 1949” [CIDCA, 2020]. Visits of medical expert teams to share the treatment protocols and diagnostic advice, along with providing medical supplies such as masks, protective gowns, testing reagents and other diagnostic and treatment equipment, were part of unprecedented medical assistance of the Chinese government that was dubbed as “mask diplomacy”. By doing so, China hit two birds – restored its international reputation after being a hotbed for the virus and demonstrated its mature and strong stance in the international system.

According to Chinese customs statistics, only between April 1 and 12, 2020, China exported preventive and diagnostic medi-

личия между гуманитарной помощью и помощью в целях развития, которые предполагают разделение между программами чрезвычайной помощи и долгосрочными проектами развития [Лавей, 2020].

Помощь Китая управляется Китайским агентством по развитию международного сотрудничества (CIDCA), которое было создано в 2018 году и подчиняется непосредственно Государственному совету Китая. Однако CIDCA не является единственным агентством, ответственным за управление помощью, поскольку оно контролирует планирование и проектирование - на начальном этапе и мониторинг и оценку - на заключительном этапе. Для реализации проектов предусмотрены различные внутриведомственные механизмы сотрудничества [Линч и др., 2020; Чжан и Цзи, 2020]. Масштабы и влияние китайской помощи выросли, которые служат политическим и дипломатическим устремлениям Китая, хотя распределение остается неравным.

cal materials for over \$2 billion, while Chinese companies specializing in medical supplies and logistics donated medical materials to over 100 countries and international organizations. Besides, the Alibaba Foundation and the Jack Ma Foundation provided medical assistance to over 100 countries. Other Chinese technological giants such as Huawei, Oppo, Xiaomi also donated thousands of masks and other medical items to the countries where they operate [Mulakala and Ji, 2020].

For the Central Asian states, which except Turkmenistan have been struggling with coronavirus, China delivered several batches of humanitarian aid that consisted of tons of medical protective equipment, medicines, and other medical supplies. Apart from that, the medical expert team visited the four Central Asian states with registered COVID-19 cases, where they shared their experience in treating the disease. Besides the assistance from the central government, the Central Asian states received medical aid from Chinese provincial authorities and the private charity foundations mentioned above. Overall, China's humanitarian aid was well received in the recipient countries. Tajikistan could be a showcase of China's humanitarian aid in the region, since China provided 46.9% of its total aid during the pandemic to this country [Institute of Central Asia Studies, 2020].

It is worth mentioning that at the beginning of the pandemic, the Central Asian states also contributed humanitarian aid to its eastern neighbor, as Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan sent medicines, medical masks, and protective equipment to China to help in its fight with coronavirus.

Although China aims to leverage its humanitarian assistance to endorse

CHINA POSITIONS ITSELF AS A PARTNER OR PROVIDER WITHIN THE SOUTH-SOUTH COOPERATION FRAMEWORK, NOT A DONOR, BY THUS DISTINGUISHING ITSELF AS A DEVELOPING COUNTRY THAT AIMS TO HELP THE DEVELOPING WORLD

КИТАЙ ПОЗИЦИОНИРУЕТ СЕБЯ КАК ПАРТНЕР ИЛИ ПОСТАВЩИК В РАМКАХ СОТРУДНИЧЕСТВА ЮГ-ЮГ, А НЕ КАК ДОНОР, ТЕМ САМЫМ ВЫДЕЛЯЯСЬ КАК РАЗВИВАЮЩАЯСЯ СТРАНА, КОТОРАЯ СРЕМИТСЯ ПОМОЧЬ РАЗВИВАЮЩЕМУСЯ МИРУ

За последние 10 лет, ежегодная гуманитарная помощь Китая варьировалась от 1 миллиона долларов до 129 миллионов долларов, при этом, в 2017 году Китай предоставил менее 1% от общего зарегистрированного гуманитарного финансирования в мире [Лавей, 2020]. Однако COVID-19 значительно повысил роль Китая в международной гуманитарной системе.

Во время пандемии, китайское правительство оказало целевую гуманитарную помощь 89 странам и четырем международным организациям, а правительство объявило ее «самой интенсивной и широкомасштабной чрезвычайной гуманитарной операцией с момента основания Китайской Народной Республики в 1949 году». [CIDCA, 2020]. Визиты медицинских экспертов для обмена протоколами лечения и диагностическими советами, а также предоставление медицинского оборудования, в том числе маски, защитные халаты, реагенты для тестирования и другое диагностическое и лечебное оборудование, были частью беспрецедентной медицинской помощи китайского правительства, которое было названо «масочной дипломатией». Таким образом, Китай убил двух зайцев - восстановил свою международную репутацию после того, как стал очагом распространения вируса, и продемонстрировал свою зрелую и твердую позицию в международной системе.

Согласно китайской таможенной статистике, только с 1 по 12 апреля 2020 года Китай экспортировал профилактические и диагностические медицинские материалы на сумму более 2 миллиардов долларов, а китайские компании, специализирующиеся на медицинских расходных материалах и логистике, передали медицинские материалы

its image as a globally responsible actor, its aid efforts has met with various reactions. Similar to other countries of the world, the Central Asian states welcomed China's humanitarian assistance, yet they might also have expected some debt relief from China as confirmed by the relevant request of the Kyrgyz government. Medical assistance itself had twofold interpretations among the public – while approving the large amount of medical assistance provided by China, the population does not seem to be very much satisfied with the quality of these products, since there are negative comments in social media about Chinese medical equipment and test kits.

By and large, China's foreign policy approach during the pandemic demonstrates how skillfully China uses the coronavirus outbreak for its own interests. While other developed countries have been struggling with the consequences of the pandemic, China continues to follow its global strategy in line with its Belt and Road Initiative vision by using humanitarian aid mechanisms. The Central

более чем 100 странам и международным организациям. Кроме того, Alibaba Foundation и Jack Ma Foundation оказали медицинскую помощь более чем в 100 странах мира. Другие китайские технологические гиганты, такие как Huawei, Oppo и Xiaomi, также пожертвовали тысячи масок и другое медицинское оборудование странам, в которых они работают [Мулакала и Джи, 2020].

Для стран Центральной Азии, которые, кроме Туркменистана, борются с коронавирусом, Китай доставил несколько партий гуманитарной помощи, состоящей из тонны средств медицинской защиты, лекарств и других предметов медицинского назначения. Кроме того, группа медицинских экспертов посетила четыре государства Центральной Азии с зарегистрированными случаями COVID-19, где поделилась своим опытом лечения этого заболевания. Помимо помощи центрального правительства, страны Центральной Азии получали медицинскую помощь от китайских провинциальных властей и

Asian states that are under the matrix of China's strategic umbrella, are interested in receiving different forms of China's aid and in continuing their win-win relationship.

References:

1. CIDCA (2020). CIDCA outlines China's anti-virus assistance to international communities. Retrieved from http://en.cidca.gov.cn/2020-03/26/c_465653.htm. Accessed on 25.09.2020.
2. Halaschak, Zachary (2020). Xi Jinping insists China has 'no intention' to fight new Cold War during UN speech after being slammed by Trump. Retrieved from <https://www.washingtonexaminer.com/news/xi-jinping-insists-china-has-no-intention-to-fight-new-cold-war-during-un-speech-after-being-slammed-by-trump>. Accessed on 25.09.2020.
3. Institute of Central Asia Studies (2020). China in Central Asia: Unclear Borders, Nervous Neighbors. Retrieved from <https://central-asia.institute/kitaj-v-czentralnoj-azii-neyasnye-granicy-nervnichayushhiesosedij/>. Accessed on 25.09.2020.
4. Lavey, Johannah (2020). Unpacking China's overseas aid program. Retrieved from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-and-humanitarian-aid>. Accessed on 25.09.2020.
5. Lynch, Leah, Andersen, Sharon, and Tianyu Zhu (2020). China's Foreign Aid: A Primer for Recipient Countries, Donors, and Aid Providers. The Center for Global Development, CGD Note. Retrieved from <https://www.cgdev.org/publication/chinas-foreign-aid-primer-recipient-countries-donors-and-aid-providers>. Accessed on 25.09.2020.
6. Mulakala, Anthea, and Hongbo Ji (2020). Covid-19 and China's Soft-Power Ambitions. Retrieved from <https://asiafoundation.org/2020/04/29/covid-19-and-chinas-soft-power-ambitions/>. Accessed on 25.09.2020.
7. Zhang, Denghua and Hongbo Ji (2020). The new Chinese aid agency after its first two years. Retrieved from <https://devpolicy.org/the-new-chinese-aid-agency-after-its-first-two-years-20200422-2/>. Accessed on 25.09.2020.

TAJIKISTAN COULD BE A SHOWCASE OF CHINA'S HUMANITARIAN AID IN THE REGION, SINCE CHINA PROVIDED 46.9% OF ITS TOTAL AID DURING THE PANDEMIC TO THIS COUNTRY

ТАДЖИКИСТАН МОЖЕТ БЫТЬ ПРИМЕРОМ ГУМАНИТАРНОЙ ПОМОЩИ КИТАЯ В РЕГИОНЕ, ПОСКОЛЬКУ КИТАЙ ПРЕДОСТАВИЛ 46,9% ОТ ОБЩЕГО ОБЪЕМА ПОЛУЧЕННОЙ ПОМОЩИ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ

частных благотворительных фондов, упомянутых выше. В целом, гуманитарная помощь Китая была хорошо принята странами-получателями. Таджикистан может быть примером гуманитарной помощи Китая в регионе, поскольку Китай предоставил 46,9% от общего объема полученной помощи во время пандемии [Институт исследований Центральной Азии, 2020].

Стоит отметить, что в начале пандемии, государства Центральной Азии также оказали гуманитарную помощь своему восточному соседу, поскольку Казахстан, Кыргызстан и Узбекистан отправили в Китай лекарства, медицинские маски и средства защиты для помощи в борьбе с коронавирусом.

Хотя Китай стремится использовать свою гуманитарную помощь для поддержки своего имиджа как глобального ответственного игрока, его система помощи вызывает различные реакции. Как и другие страны мира, государства Центральной Азии приветствовали гуманитарную помощь Китая, но, возможно, они также ожидали некоторого списания долга со стороны Китая, что подтверждается соответствующим запросом правительства Кыргызстана. Сама по себе медицинская помощь имеет двоякое толкование в обществе: одобряя большой объем медицинской помощи, предоставляемой Китаем, население, похоже, не очень удовлетворено качеством этих продуктов, поскольку в социальных сетях есть негативные комментарии о китайской медицине, оборудовании и тестовых наборах.

В целом, подход Китая к внешней политике во время пандемии демонстрирует, насколько искусно Китай использует последствия вспышки в своих собственных ин-

тересах. В то время как другие развитые страны борются с последствиями пандемии, Китай продолжает следовать своей глобальной стратегии в соответствии со своим видением инициативы Пояса и Пути, используя механизмы гуманитарной помощи. Государства Центральной Азии, которые также входят в матрицу стратегических интересов Китая, заинтересованы в получении различных форм китайской помощи и в продолжении взаимовыгодных отношений.

Источники:

1. CIDCA (2020). CIDCA рассказывает об антивирусной помощи Китая для международного сообщества. Доступен по адресу: http://en.cidca.gov.sp/2020-03/26/c_465653.htm. Дата обращения: 25.09.2020.
2. Халащак, Захарий (2020). Си Цзиньпин настаивает на том, что Китай «не намерен» вести новую холодную войну во время выступления в ООН после того, как Трамп обвинил его. Доступен по адресу: <https://www.washingtonexaminer.com/news/xi-jinping-insists-china-has-no-intention-to-fight-new-cold-war-during-un-speech-after-being-slammed-by-trump>. Дата обращения: 25.09.2020.
3. Институт исследований Центральной Азии (2020). Китай в Центральной Азии: нечеткие границы, нервные соседи. Доступен по адресу: <https://central-asia.institute/kitaj-v-centralnoj-azii-neyasnye-granicy-nervnichayushhie-sosedi/>. Дата обращения: 25.09.2020.
4. Лавей, Джоанна (2020). Трактровка программы внешней помощи Китая. Retrieved from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-and-humanitarian-aid#:~:text=At%20its%20largest%20annual%20contribution,obligation%20to%20provide%20humanitarian%20assistanc>. Дата обращения: 25.09.2020.
5. Линч, Лия, Андерсен, Шарон и Тяньюй Чжу (2020). Китайская иностранная помощь: пособие для стран-получателей, доноров и поставщиков помощи. Центр глобального развития, CGD Note. Доступен по адресу: <https://www.cgdev.org/publication/chinas-foreign-aid-primer-recipient-countries-donors-and-aid-providers>. Дата обращения: 25.09.2020.
6. Мулакала, Антея, и Хунбо, Джи (2020). Covid-19 и амбиции Китая в области мягкой силы. Доступен по адресу: <https://asiafoundation.org/2020/04/29/covid-19-and-chinas-soft-power-ambitions/>. Дата обращения: 25.09.2020.
7. Чжан, Дэнхуа и Хунбо, Джи (2020). Новое китайское агентство помощи после первых двух лет работы. Доступен по адресу: <https://devpolicy.org/the-new-chinese-aid-agency-after-its-first-two-years-20200422-2/>. Дата обращения: 25.09.2020.

“

CENTRAL ASIAN STATES WELCOMED CHINA'S HUMANITARIAN ASSISTANCE, YET THEY MIGHT ALSO HAVE EXPECTED SOME DEBT RELIEF FROM CHINA AS CONFIRMED BY THE RELEVANT REQUEST OF THE KYRGYZ GOVERNMENT

ГОСУДАРСТВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ПРИВЕТСТВОВАЛИ ГУМАНИТАРНУЮ ПОМОЩЬ КИТАЯ, ХОТЯ, ВОЗМОЖНО, ОНИ ТАКЖЕ ОЖИДАЛИ НЕКОТОРОГО СПИСАНИЯ ДОЛГА СО СТОРОНЫ КИТАЯ

”

LANDLOCKED DEVELOPING COUNTRIES AND COVID-19 PANDEMIC

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ И ПАНДЕМИЯ COVID-19

In January 2020, Kazakhstan took the chairmanship in the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) group of landlocked developing countries (LLDCs) for 2020-2021 [KazTAG, 2020]. This group within the UNCTAD is designed to promote the interests of 32 developing landlocked states because being a landlocked country is considered to be a significant challenge that limits countries' capabilities to promote trade and economic growth. The LLDC list includes 16 African, 10 Asian, four European, and two Latin American states. Afghanistan, Azerbaijan, Armenia and All Central Asian states are on the list. During its chairmanship, Kazakhstan pledged to contribute to the implementation of the Vienna Program of Action for LLDCs for 2014-2024 and the UN Sustainable Development Goals through intense cooperation of landlocked states with transit countries.

Being a landlocked country is indeed a serious geographical factor that implies certain limitations to international trade. Firstly, landlocked countries are in a weaker position than coastal countries and they have to negotiate with their neighboring countries to gain access to seaports [Lahiri and Masjidi, 2012]. Therefore, oftentimes landlocked countries are

**DURING ITS
CHAIRMANSHIP,
KAZAKHSTAN
PLEGDED TO
CONTRIBUTE TO THE
IMPLEMENTATION
OF THE VIENNA
PROGRAM OF
ACTION FOR
LLDCS FOR 2014-
2024 AND THE
UN SUSTAINABLE
DEVELOPMENT
GOALS**

**КАЗАХСТАН
ОБЯЗАЛСЯ ВНЕСТИ
СВОЙ ВКЛАД В
РЕАЛИЗАЦИЮ
ВЕНСКОЙ
ПРОГРАММЫ
ДЕЙСТВИЙ ДЛЯ
РСНВМ НА 2014-
2024 ГОДЫ И ЦЕЛЕЙ
УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ ООН**

В январе 2020 года Казахстан стал председателем в группе развивающихся стран, не имеющих выхода к морю (РСНВМ) Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД) на 2020-2021 годы [KazTAG, 2020]. Эта группа в рамках ЮНКТАД призвана продвигать интересы 32 развивающихся государств, не имеющих выхода к морю, поскольку отсутствие выхода к морю считается серьезной проблемой, которая ограничивает возможности стран вести международную торговлю и не способствует экономическому росту. В список РСНВМ входят 16 африканских, 10 азиатских, четыре европейских и два латиноамериканских государства. В этот список включены все центральноазиатских государств, включая Афганистан, а также Азербайджан и Армения. Во время своего председательства Казахстан обязался внести свой вклад в реализацию Венской программы действий для РСНВМ на 2014-2024 годы и Целей устойчивого развития ООН посредством интенсивного сотрудничества государств, не имеющих выхода к морю, с транзитными странами.

Отсутствие выхода к морю для лю-

dependent to a certain degree on surrounding countries that provide them access to maritime trade routes. Secondly, exportable goods from landlocked countries tend to be less competitive since traded goods have to cross borders and travel to greater distances before being shipped to distant markets [Irwin and Terviö, 2002].

Indeed, LLDCs significantly differ in many ways from countries that have free access to oceans. The 32 LLDCs occupy nearly 16.9 million sq. km, which is only 12.7% of the total habitable surface on Earth. LLDCs are home to 617.8 million people, which is only 8.1% of the world's population [World Bank, 2020a]. Similar to most of the other developing countries, the population in LLDCs grows at faster rates than in developed countries. During the last 20 years, the population in LLDCs has grown on average 12.9% faster than the total population of the world [World Bank, 2020b]. So, LLDCs, in general, have a typical profile of a developing nation with a rapidly growing and mostly young population. As it is well known, the population density tends to be very high in coastal regions where most of the largest urban areas are concentrated. As one might expect, this factor also determines to a large extent the patterns of population distribution in LLDCs, which turn out to be much

бой страны действительно является значимым географическим фактором, который подразумевает определенные ограничения для международной торговли. Во-первых, такие страны находятся в более уязвимом положении, чем их прибрежные соседи, им приходится вести переговоры с другими странами, чтобы получить доступ к морским портам [Lahiri and Masjidi, 2012]. Поэтому зачастую страны, не имеющие выхода к морю, в определенной степени зависят от соседних стран, которые предоставляют им доступ к морским торговым путям. Во-вторых, экспортные товары из стран, не имеющих выхода к морю, как правило, менее конкурентоспособны, поскольку продаваемые товары должны пересекать границы и перемещаться на большие расстояния, прежде чем они будут доставлены на отдаленные рынки [Irwin and Terviö, 2002].

Действительно, РСНВМ во многих отношениях существенно отличаются от стран, имеющих свободный доступ к океанам. 32 РСНВМ занимают почти 16,9 млн. кв. км, что составляет лишь 12,7% от общей обитаемой поверхности Земли. В РСНВМ в совокупности проживает 617,8 миллиона человек, что составляет 8,1% от насе-

less urbanized compared to countries with sea coasts. The average share of the urban population in LLDCs is only 38.6% whereas in coastal countries it is 64.9% [World Bank, 2020c]. Moreover, among the top 100 largest cities in the world, only two belong to landlocked countries.

Many key economic indicators of LLDCs also differ from those of coastal countries. For instance, as one might expect, the volume of foreign trade in landlocked countries turns out to be considerably lower than in other countries. The ratio of external trade to GDP for LLDCs on average is significantly lower (73.11%) than for countries that have free access to maritime trade (89.53%). At the same time, landlocked countries on average have lower trade tariffs (3.65%) than others (4.54%) [OurWorldinData.org, 2020]. In terms of the economic size, LLDCs are negligibly small compared to the rest of the world comprising less than 1% of the global GDP. However, despite a widespread opinion of landlocked countries having poor economic performance, over the last 20 years LLDCs in overall terms have grown faster than coastal countries. The average annual real GDP growth of LLDCs throughout 1999–2019 reached 5.1% while in coastal countries this figure was 3.4%. It can be stated that LLDCs have made a breakthrough over the last two decades tripling their annual GDP growth rates compared to the 1990s when they had an average annual GDP growth rate of 1.6% [World Bank, 2020d]. The rapid acceleration of the GDP growth in LLDCs can be attributed to various factors such as the decline of transportation costs and tariffs, infrastructural development, cross-border economic cooperation, and others. On the other hand, many LLDCs that rely very much on raw material exports are particularly sensitive to external market shocks and tend to show a greater decline in GDP growth.

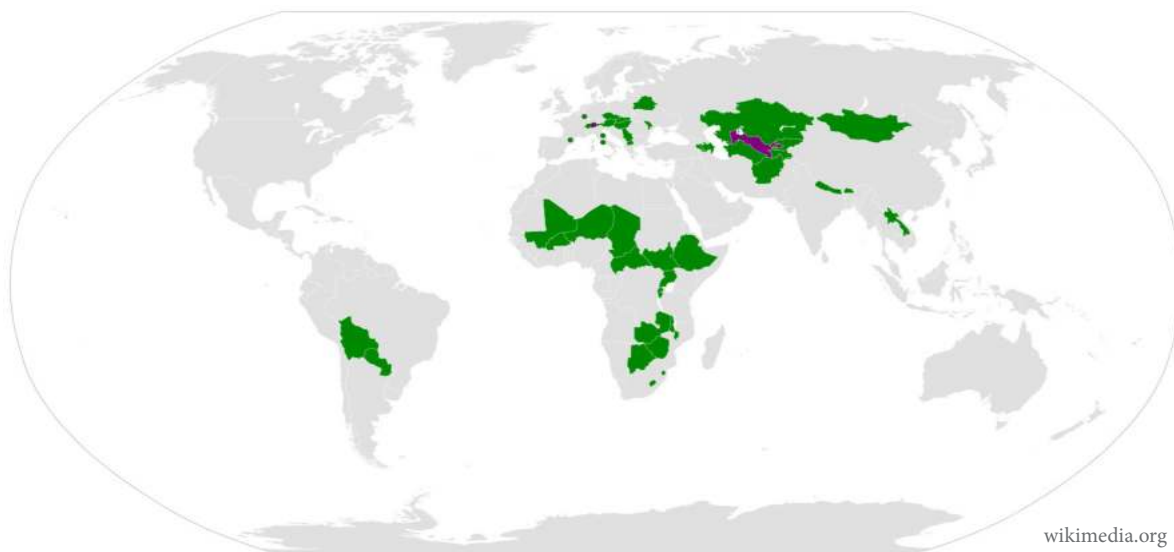
LLDCS HAVE MADE A BREAKTHROUGH OVER THE LAST TWO DECADES TRIPPLICATING THEIR ANNUAL GDP GROWTH RATES COMPARED TO THE 1990S WHEN THEY HAD AN AVERAGE ANNUAL GDP GROWTH RATE OF 1.6%

РСНВМ СОВЕРШИЛИ ПРОРЫВ ЗА ПОСЛЕДНИЕ ДВА ДЕСЯТИЛЕТИЯ, УВЕЛИЧИВ СВОИ ГОДОВЫЕ ТЕМПЫ РОСТА ВВП В ТРИ РАЗА ПО СРАВНЕНИЮ С 1990-МИ ГОДАМИ, КОГДА ИХ УРОВЕНЬ РОСТА ВВП СОСТАВЛЯЛ 1,6% В ГОД

ления всего мира [ББ, 2020a]. Как и в большинстве других развивающихся стран, население РСНВМ растет более быстрыми темпами, чем в развитых странах. За последние 20 лет население РСНВМ росло в среднем на 12,9% быстрее, чем общая численность населения всего мира [ББ, 2020b]. Итак, РСНВМ в целом имеют типичные показатели развивающихся стран с быстро растущим и преимущественно молодым населением. Как известно, плотность населения, как правило, очень высока в прибрежных районах, где сосредоточено большинство крупнейших городских агломераций. Как и следовало ожидать, этот фактор также в значительной степени определяет характер распределения населения в РСНВМ, которое оказывается гораздо менее урбанизированным по сравнению со странами с морским побережьем. Средняя доля городского населения в РСНВМ составляет всего 38,6%, тогда как в прибрежных странах она составляет 64,9% [ББ, 2020c]. Более того, из 100 крупнейших городов мира только два принадлежат странам, не имеющим выхода к морю.

Многие ключевые экономические показатели РСНВМ также отличаются от показателей прибрежных стран. Например, как и следовало ожидать, объем внешней торговли в странах, не имеющих выхода к морю, оказывается значительно ниже, чем в других странах. Отношение внешней торговли к ВВП у РСНВМ в среднем значительно ниже (73,11%), чем у прибрежных стран (89,53%). В то же время страны, не имеющие выхода к морю, в среднем имеют более низкие пошлины на внешнюю торговлю (3,65%), чем другие (4,54%) [OurWorldinData.org, 2020]. С точки зрения размера экономики РСНВМ

Another peculiar difference between LLDCs and coastal countries is the relatively small share of the service sector, which accounts for about 47.2% of their GDP on average while in coastal countries this share is 56.2% [World Bank, 2020e]. The main reason for such a difference in the size of the service sector is the difference in the urbanization rate among LLDCs and coastal countries. Larger cities and urbanized populations are the main factors that help to sustain large service sectors.

LLDCs along with other two UNCTAD groups of vulnerable countries such as Least Developed Countries (LDCs) and Small Island Developing States (SIDSs) was not very frequently mentioned in the UNCTAD agenda up until recently. However, the emergence of the COVID-19 pandemic and unprecedented measures that have been taken globally to contain its spread made it a major challenge for LLDCs that is expected to have a long-lasting detrimental economic effect. But the most alarming and acute issue that the new pandemic has raised in LLDCs is the concern over food security. This is especially true for many African landlocked countries that have high poverty levels and poor economic cooperation with their coastal neighbors. There are no precise estimates of the scale of the food security problem among the least developed LLDCs yet. However, the consequences of the measures taken against the spread of COVID-19 can potentially reverse the most vulnerable landlocked countries from their path towards

крайне малы по сравнению с остальным миром и в совокупности составляют менее 1% мирового ВВП. Однако, несмотря на широко распространенное мнение о слабых экономических показателях стран, не имеющих выхода к морю, за последние 20 лет экономика РСНВМ в целом росла быстрее, чем экономика прибрежных стран. Среднегодовой реальный рост ВВП в РСНВМ в 1999-2019 гг. достиг 5,1%, тогда как в прибрежных странах этот показатель составлял 3,4%. Можно отметить, что РСНВМ совершили прорыв за последние два десятилетия, увеличив свои годовые темпы роста ВВП в три раза по сравнению с 1990-ми годами, когда их уровень роста ВВП составлял 1,6% в год [ВБ, 2020d]. Быстрое ускорение роста ВВП в РСНВМ можно объяснить различными факторами, такими как снижение транспортных расходов и тарифов, развитие инфраструктуры, трансграничное экономическое сотрудничество и другие. С другой стороны, многие РСНВМ, которые в значительной степени зависят от экспорта сырья, особенно чувствительны к потрясениям на внешних рынках и, как правило, демонстрируют более сильное снижение роста ВВП. Еще одно характерное отличие РСНВМ от прибрежных стран заключается в относительно небольшой доле сектора услуг, на который в среднем приходится около 47,2% их ВВП, тогда как в прибрежных странах эта доля составляет 56,2% [ВБ, 2020e]. Основная причина такой разницы в

sustainable development goals stipulated in the Vienna Program of Action for LLDCs for 2014-2024 and the 2030 Agenda for Sustainable Development.

Another major negative impact that hit the most vulnerable landlocked states is the contraction of remittances. Most of the 32 LLDCs are also the ones that depend the most on remittances from abroad. Thus, for instance, out of five countries with the largest share of remittances in their GDP four are landlocked countries [TheGlobalEconomy.com, 2019]. The unprecedented border closure became a major problem for thousands of labor migrants around the world. The cross border mobility became particularly complicated for labor migrants from LLDCs who usually have to cross more than one border to reach their home country.

A landlocked geographic position is a significant negative factor for countries' economic development that impedes in a certain manner international trade, cross-border mobility of labor, and overall economic growth. On the other hand, over the last two-three decades, LLDCs converged with coastal countries in terms of many key economic indicators, which means that landlockedness is not a determining factor. The worldwide spread of the COVID-19 pandemic and unseen global restrictions of mobility and communication poses the greatest challenge for LLDCs. Therefore, Kazakhstan's chairmanship in the UNCTAD group of landlocked developing countries is a great responsibility, but it is also an opportunity to set new agendas and proposals aimed at resolving the current problems of LLDCs.

References:

1. KazTAG (2020). Kazakhstan chairs a group of landlocked developing states for two years term. Retrieved from <https://kaztag.info/en/news/kazakhstan-chairs-group-of-landlocked-developing-states-for-two-years-term>. Accessed on 27.09.2020.

THE EMERGENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC AND UNPRECEDENTED MEASURES THAT HAVE BEEN TAKEN GLOBALLY TO CONTAIN ITS SPREAD MADE IT A MAJOR CHALLENGE FOR LLDCS

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 И БЕСПРЕЦЕДЕНТНЫЕ МЕРЫ, КОТОРЫЕ БЫЛИ ПРИНЯТЫ ВО ВСЕМ МИРЕ ДЛЯ СДЕРЖИВАНИЯ ЕЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ, СДЕЛАЛИ ПРОБЛЕМЫ РСНВМ БОЛЕЕ ОБСУЖДАЕМЫМИ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

размерах сектора услуг - различие в темпах урбанизации среди РСНВМ и прибрежных стран. Крупные города и урбанизированное население являются основными факторами, которые помогают поддерживать крупные секторы услуг.

РСНВМ наряду с двумя другими группами уязвимых стран ЮНКТАД, такими как наименее развитые страны (НРС) и малые островные развивающиеся государства (МОРАГ), до недавнего времени не очень часто упоминались в повестках ЮНКТАД. Однако возникновение пандемии COVID-19 и беспрецедентные меры, которые были приняты во всем мире для сдерживания ее распространения, которые, как ожидается, будут иметь долгосрочные пагубные экономические последствия, сделали проблемы РСНВМ более обсуждаемыми в контексте международного сотрудничества. Но наиболее тревожным и острым вопросом, который возник в связи с новой пандемией в РСНВМ, является обеспокоенность по поводу продовольственной безопасности. Это особенно касается многих африканских стран, не имеющих выхода к морю, с высоким уровнем бедности и слабым экономическим сотрудничеством со своими прибрежными соседями. Точных оценок масштабов проблемы продовольственной безопасности среди наименее развитых РСНВМ пока нет. Тем не менее, последствия мер, принятых против распространения COVID-19, потенциально могут отбросить эти страны назад на пути к достижению Целей устойчивого развития, изложенных в Венской программе действий для РСНВМ на 2014-2024 годы и Повестке дня в области устойчивого развития на период до 2030 года.

Еще одно серьезное негативное

2. Lahiri, B. and F.K. Masjidi (2012). Landlocked Countries: A Way to Integrate with Coastal Economies. *Journal of Economic Integration*, 27 (4), pp. 505-519.
3. Irwin D.A. and M. Terviö (2002). Does Trade Raise Income? Evidence from the Twentieth Century. *Journal of International Economics*, 58 (1), pp. 1-18.
4. OurWorldinData.org (2020). The ratio of exports and imports to GDP. Retrieved from <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&-time=2017>. Accessed on 27.09.2020.
5. TheGlobalEconomy.com (2019). Remittances, percent of GDP – Country rankings. Retrieved from https://www.theglobaleconomy.com/rankings/remittances_percent_gdp/. Accessed on 24.09.2020.
6. World Bank (2020a). Surface area (sq. km). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2>. Accessed on 24.09.2020.
7. World Bank (2020b). Population, total. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>. Accessed on 24.09.2020.
8. World Bank (2020c). Urban population (% of total population). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS>. Accessed on 24.09.2020.
9. World Bank (2020d). GDP (current US\$). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>. Accessed on 24.09.2020.
10. World Bank (2020e). Services, value added (% of GDP). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS>. Accessed on 25.09.2020.

воздействие, которое повлияло на наиболее уязвимые государства, не имеющие выхода к морю, – это сокращение денежных переводов трудовых мигрантов. Большинство из 32 РСНВМ зависят от денежных переводов из-за границы в большей степени, чем остальные страны. Так, например, из пяти стран с наибольшей долей денежных переводов в их ВВП четыре являются странами, не имеющими выхода к морю [TheGlobalEconomy.com, 2019]. Беспрецедентное закрытие границ и ограничение перемещения создали серьезную проблему для тысяч трудовых мигрантов по всему миру. Трансграничная мобильность стала особенно сложной для трудовых мигрантов из РСНВМ, которым обычно приходится пересекать более одной границы, чтобы добраться до своей страны.

Географическое положение без выхода к морю является значительным негативным фактором для экономического развития стран, который в значительной степени

препятствует международной торговле, трансграничной мобильности рабочей силы и общему экономическому росту. С другой стороны, за последние два-три десятилетия РСНВМ сблизились с прибрежными странами по многим ключевым экономическим показателям, а это означает, что отсутствие выхода к морю не является определяющим фактором. Распространение пандемии COVID-19 по всему миру и глобальные ограничения мобильности представляют собой серьезнейшую проблему для РСНВМ. Поэтому председательство Казахстана в рамках ЮНКТАД в группе развивающихся стран, не имеющих выхода к морю, - это большая ответственность, а также возможность сформулировать новые предложения, направленные на решение текущих проблем РСНВМ.

Источники:

1. KazTAG (2020). Казахстан председательствует в группе развивающихся государств, не имеющих выхода к морю, сроком на два года. Доступен по адресу: <https://kaztag.info/en/news/kazakhstan-chairs-group-of-landlocked-developing-states-for-two-years-term>. Дата обращения: 27.09.2020.
2. Lahiri, B. и F.K. Masjidi (2012). Страны, не имеющие выхода к морю: способ интеграции с прибрежной экономикой. *Journal of Economic Integration*, 27 (4), pp. 505-519.
3. Irwin D.A. и M. Terviö (2002). Повышает ли торговля доход? Примеры двадцатого века. *Journal of International Economics*, 58 (1), pp. 1-18.
4. OurWorldinData.org (2020). Отношение экспорта и импорта к ВВП. Доступен по адресу: <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&time=2017>. Дата обращения: 27.09.2020.
5. TheGlobalEconomy.com (2019). Денежные переводы, процент ВВП - рейтинги стран. Доступен по адресу: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/remittances_percent_gdp/. Дата обращения: 24.09.2020.
6. Всемирный банк (2020а). Площадь (кв. км). Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2>. Дата обращения: 24.09.2020.
7. Всемирный банк (2020b). Население, всего. Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>. Дата обращения: 24.09.2020.
8. Всемирный банк (2020с). Городское население (% от общей численности населения). Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS>. Дата обращения: 24.09.2020.
9. Всемирный банк (2020d). ВВП (в тек. Долл. США). Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>. Дата обращения: 24.09.2020.
10. Всемирный банк (2020е). Услуги, добавленная стоимость (% ВВП). Доступен по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS>. Дата обращения: 25.09.2020.

EUROPEAN UNION – CHINA COOPERATION: VALUES VERSUS TRADE

ASSET ORDABAYEV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ - СОТРУДНИЧЕСТВО КИТАЯ: ЦЕННОСТИ ПРОТИВ ТОРГОВЛИ

On September 14, 2020, German Chancellor Angela Merkel, European Council President Charles Michel, and European Commission President Ursula von der Leyen conducted negotiations with Chinese President Xi Jinping via video conference. This high-level online meeting took place instead of a summit to be held in Leipzig, where the leaders of the European Union (EU) and China had initially planned to sign the Comprehensive Investment Agreement (CAI). However, the parties were unable to find compromises on key issues, and the signing was not in the agenda of the virtual meeting. At the beginning of the year, it seemed that China was ahead of the United States in signing a trade agreement with the EU. Washington and Brussels have been negotiating the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) for a long time. However, the Trump administration has shown low interest in the TTIP and there is no any information on the approximate date of the signing. Against the backdrop of the evolving confrontation between the United States and China, Beijing is trying to reach a comparative advantage for its exports in the European direction, but the agreement is

THIS HIGH-LEVEL ONLINE MEETING TOOK PLACE INSTEAD OF A SUMMIT TO BE HELD IN LEIPZIG, WHERE THE LEADERS OF THE EUROPEAN UNION AND CHINA HAD INITIALLY PLANNED TO SIGN THE COMPREHENSIVE INVESTMENT AGREEMENT

ЭТА ОНЛАЙН-ВСТРЕЧА НА ВЫСОКОМ УРОВНЕ СОСТОЯЛАСЬ ВМЕСТО САММИТА В ЛЕЙПЦИГЕ, НА КОТОРОМ ЛИДЕРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И КИТАЯ ИЗНАЧАЛЬНО ПЛАНИРОВАЛИ ПОДПИСАТЬ ВСЕОБЪЕМЛЮЩЕЕ ИНВЕСТИЦИОННОЕ СОГЛАШЕНИЕ

14 сентября 2020 года канцлер Германии Ангела Меркель, президент Европейского совета Шарль Мишель и президент Европейской комиссии Урсула фон дер Ляйен провели переговоры с президентом Китая Си Цзиньпином по видеоконференции. Эта онлайн-встреча на высоком уровне состоялась вместо саммита в Лейпциге, на котором лидеры Европейского Союза (ЕС) и Китая изначально планировали подписать Всеобъемлющее инвестиционное соглашение (CAI). Однако стороны не смогли найти компромиссов по ключевым вопросам, и подписание не было в повестке дня виртуальной встречи. В начале года казалось, что Китай опередил США в подписании торгового соглашения с ЕС. Вашингтон и Брюссель давно ведут переговоры о трансатлантическом торгово-инвестиционном партнерстве (TTIP). Однако администрация Трампа проявила низкий интерес к TTIP и нет никакой информации о примерной дате подписания. На фоне развивающейся конфронтации между США и Китаем Пекин пытается добиться сравнительных преимуществ для своего экспорта на европейском

still to be finalized. It is also important that not only economic disagreements have arisen between China and the EU, in particular, over the access of European companies to the Chinese market, but also contradictions in the political sphere, which will be much more difficult to resolve.

Trade between the EU and China is of key importance to both sides and international trade in general. The parties generate the largest volume of trade in the world. In 2019, the bilateral trade turnover reached nearly \$717 billion [UN Comtrade, 2020]. Trade between the two sides has a vast trade surplus in favor of China and ensures supplies of relatively cheap goods to Europe. China received almost \$219 billion of trade surplus in 2019. For a long time, both sides were satisfied with the status quo. Trade grew and China became richer, while the West hoped that economic liberalization would lead to political reforms in the country. However, the con-

направлении, но соглашение еще не доработано. Также важно, что между Китаем и ЕС возникли не только экономические разногласия, в частности, по поводу доступа европейских компаний на китайский рынок, но и противоречия в политической сфере, которые будет намного сложнее разрешить.

Торговля между ЕС и Китаем имеет ключевое значение для обеих сторон и для международной торговли в целом. Стороны генерируют самый большой объем торговли в мире. В 2019 году двусторонний товарооборот достиг почти \$717 миллиардов долларов [ООН Комтрейд, 2020]. Торговля между двумя сторонами дает Китаю огромное положительное положительное сальдо торгового баланса и обеспечивает поставки относительно дешевых товаров в Европу. В 2019 году Китай получил положительное сальдо торгового баланса почти в \$219 миллиардов долларов. Дол-

text started to change after Xi Jinping came to power in 2012 [Pei, 2017]. China's political elite began to send a signal that the Communist Party is uniting around the figure of the current chairman, whose main goal is to return the great power status to China [Allison, 2017]. The pursuit of this status reflects China's growing ambitions in the world arena and the end of the West's expectations about democratization in China. Moreover, the Chinese Communist Party abandoned any form of collective governance and concentrated power in the hands of Xi Jinping.

In 2013, China presented to the world its global transport-infrastructure initiative, which is now known as the Belt and Road Initiative (BRI). Europe took the initiative with a moderately positive attitude. In theory, the BRI was supposed to ensure the growth and liberalization of trade and investment and help economies of the states located on the Eurasian continent. However, gradually the situation began to change. Within the BRI, China significantly increased its economic expansion in the regions that are economically oriented to Europe – the Balkans, Africa, and the Persian Gulf. Unlike the EU, China offered loans and investments without political preconditions. Thus, it became an attractive partner for many anti-liberal forces in Europe itself and beyond. The next step was the creation of the 17 + 1 format [Ciurtin, 2019], where 1 is China, and 17 are the countries of Central and Eastern Europe, both EU members and non-EU countries. Thus, China created a “union” within the EU and used this instrument to undermine the EU's common policy towards China. Beijing manipulates the EU states by forcing them to choose between trade with China and the need to condemn its policy. As a result, in 2017, Greece blocked

TRADE BETWEEN THE TWO SIDES HAS A VAST TRADE SURPLUS IN FAVOR OF CHINA AND ENSURES SUPPLIES OF RELATIVELY CHEAP GOODS TO EUROPE

ТОРГОВЛЯ МЕЖДУ ДВУМЯ СТОРОНАМИ ДАЕТ КИТАЮ ОГРОМНОЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ САЛДО ТОРГОВОГО БАЛАНСА И ОБЕСПЕЧИВАЕТ ПОСТАВКИ ОТНОСИТЕЛЬНО ДЕШЕВЫХ ТОВАРОВ В ЕВРОПУ

гое время обе стороны были довольны статус-кво. Торговля росла, и Китай становился богаче, в то время как Запад надеялся, что экономическая либерализация приведет к политическим реформам в стране. Однако контекст начал меняться после прихода к власти Си Цзиньпина в 2012 году [Пей, 2017]. Политическая элита Китая начала подавать сигнал о том, что Коммунистическая партия объединяется вокруг фигуры нынешнего председателя, главная цель которого – вернуть Китаю статус великой державы [Аллисон, 2017]. Стремление к этому статусу отражает растущие амбиции Китая на мировой арене и конец ожиданиям Запада относительно демократизации Китая. Более того, Коммунистическая партия Китая отказалась от любых форм коллективного управления и сосредоточила власть в руках Си Цзиньпина.

В 2013 году Китай представил миру свою глобальную инициативу в области транспортной инфраструктуры, которая теперь известна как инициатива Пояса и Пути. Европа восприняла инициативу с умеренно позитивным настроением. Теоретически Пояс и Путь должен был обеспечить рост и либерализацию торговли и инвестиций и помочь экономикам государств, расположенных на евразийском континенте. Однако постепенно ситуация стала меняться. В рамках Пояса и Пути Китай значительно увеличил свою экономическую экспансию в регионах, которые экономически ориентированы на Европу – Балканы, Африка и Персидский залив. В отличие от ЕС, Китай предлагал кредиты и инвестиции без предварительных политических условий. Таким образом, он стал привлекательным партнером для многих антилиберальных сил в самой

the EU statement at the United Nations, which criticized the human rights situation in China. This decision by Greece undermined the EU efforts to counter Beijing on this issue [Emmott and Koutantou, 2017].

Moreover, in Europe, China is acquiring access to strategic technologies, from artificial intelligence to telecommunications networks. For example, in 2016, the Chinese tech giant Tencent bought a majority stake in the Finnish mobile game developer Supercell [Osawa and Needleman, 2016], and the Chinese Midea bought Kuka – the German robotics company. Against this background, China gained access to physical infrastructure in some European countries, including seaports. As a result, the EU calls for measures to restrict the acquisition of assets by non-European companies. In addition, the EU fears that, amid the crisis caused by the COVID-19 pandemic, China will have additional chances to pur-

Европе и за ее пределами. Следующим шагом стало создание формата 17 + 1 [Чуртин, 2019], где 1 - Китай, а 17 - страны Центральной и Восточной Европы, как члены ЕС, так и страны, не входящие в ЕС. Таким образом, Китай создал «союз» внутри ЕС и использовал этот инструмент для подрыва общей политики ЕС в отношении Китая. Пекин манипулирует государствами ЕС, заставляя их выбирать между торговлей с Китаем и необходимостью осудить его политику. В результате в 2017 году Греция заблокировала заявление ЕС в ООН, в котором критиковалась ситуация с правами человека в Китае. Это решение Греции подорвало усилия ЕС по противодействию Пекину в этом вопросе [Эммотт и Кутанту, 2017].

Более того, в Европе Китай получает доступ к стратегическим технологиям, от искусственного интеллекта до телекоммуни-

chase European companies [Gurkov, 2020]. Therefore, for example, the German government has already issued a decree allowing to impose a ban on the sale of strategically important German companies to investors from non-EU countries [Baranovskaya, 2017]. In its turn, France called on Europe to develop a common approach to cooperation with China, emphasizing that the EU countries should not negotiate with Beijing on infrastructure and investment projects on a bilateral basis. Eventually, in 2019, the EU issued the document called "EU-China – A strategic outlook", where it clearly gave the status of a "systemic rival" to China and stated directly that the growing Chinese military potential already creates security problems for the EU in the short and medium-term [European Commission, 2019].

Therefore, Brussels sent to Beijing the clear signal that the EU values are very important. During the EU-China negotiations in June

кационных сетей. Например, в 2016 году китайский технологический гигант Tencent купил контрольный пакет акций финского разработчика мобильных игр Supercell [Осава, 2016], а китайская Midea купила Kuka - немецкую робототехническую компанию. На этом фоне Китай получил доступ к физической инфраструктуре в некоторых европейских странах, включая морские порты. В результате ЕС призывает принять меры по ограничению приобретения активов неевропейскими компаниями. Кроме того, ЕС опасается, что в условиях кризиса, вызванного пандемией COVID-19, у Китая появятся дополнительные шансы на покупку европейских компаний [Гурков, 2020]. Поэтому, например, правительство Германии уже издало указ, позволяющий ввести запрет на продажу стратегически важных немецких компаний инвесторам из стран, не входящих в ЕС [Барановская, 2017]. В свою очередь, Франция призвала Европу выработать

and September 2020, the President of the European Commission made a clear statement that for the EU the issue of human rights is “non-negotiable”. Brussels has two main complaints against Beijing on this issue – the treatment of minorities in Xinjiang and Tibet, and a new security law in Hong Kong [European Council, 2020]. Moreover, the EU provides asylum to people who have suffered from actions of the Chinese authorities in Xinjiang [Kruglova and Aisarov, 2019]. The Chinese leadership perceives these statements negatively, which certainly slows down negotiations between the two sides on the trade agreement. At the same time, China is driving itself into a difficult situation, since the more it tries to prevent a common EU policy on human rights, the more Brussels will regard Beijing as a threat. At the same time, the trade leverage that China uses is limited because exports to the EU help Chinese companies to compensate losses from the trade war with the United States.

In conclusion, it is clearly noticeable at the moment that the EU is increasingly at the forefront of the U.S.-China trade war. It is obvious that Brussels, despite all Beijing’s actions, has clearly defined its values, which have key importance for the EU. Under these conditions, it is difficult to predict how relations between China and the EU will develop because the ambitions of the Chinese leadership will prevent it from both making concessions in internal affairs and softening its policy towards Brussels. The parties agreed that as soon as the epidemiological situation allows a full-fledged offline summit will be held. However, we should not wait for any breakthrough since, apparently, the parties are now in a deadlock.

MOREOVER, IN EUROPE, CHINA IS ACQUIRING ACCESS TO STRATEGIC TECHNOLOGIES, FROM ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO TELECOMMUNICATIONS NETWORKS

БОЛЕЕ ТОГО, В ЕВРОПЕ КИТАЙ ПОЛУЧАЕТ ДОСТУП К СТРАТЕГИЧЕСКИМ ТЕХНОЛОГИЯМ, ОТ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДО ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СЕТЕЙ

единый подход к сотрудничеству с Китаем, подчеркнув, что странам ЕС не следует вести переговоры с Пекином по инфраструктурным и инвестиционным проектам на двусторонней основе. В конце концов, в 2019 году ЕС выпустил документ под названием «ЕС-Китай - стратегическая перспектива», в котором он четко присвоил Китаю статус «системного соперника» и прямо заявил, что растущий военный потенциал Китая уже создает проблемы безопасности для ЕС в краткосрочной и среднесрочной перспективе [Европейская комиссия, 2019].

Поэтому, Брюссель послал Пекину четкий сигнал о том, что ценности ЕС очень важны. Во время переговоров между ЕС и Китаем в июне и сентябре 2020 года президент Европейской комиссии четко заявил, что для ЕС вопрос прав человека «не подлежит обсуждению». У Брюсселя есть две основные претензии к Пекину по этому поводу - обращение с меньшинствами в Синьцзяне и Тибете и новый закон о безопасности в Гонконге [Европейский Совет, 2020]. Более того, Евросоюз предоставляет убежище людям, пострадавшим от действий китайских властей в Синьцзяне [Круглова и Айсаров, 2019]. Китайское руководство негативно воспринимает эти заявления, что, безусловно, замедляет переговоры сторон по торговому соглашению. В то же время Китай загоняет себя в сложную ситуацию, поскольку чем больше он пытается помешать общей политике ЕС в области прав человека, тем больше Брюссель будет рассматривать Пекин как угрозу. В то же время, торговые рычаги, которые использует Китай, ограничены, поскольку экспорт в ЕС помогает китайским компаниям компенсировать убытки от торго-

References:

1. Allison, Graham (2017). What Xi Jinping Wants. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/what-china-wants/528561/>. Accessed on 25.09.2020.
2. Baranovskaya, Mariya (2017) Germany complicates the sale of strategically important firms outside the EU. Retrieved from <https://p.dw.com/p/2gNnj>. Accessed on 28.09.2020.
3. Ciurtin, Horia (2019). The "16+1" Becomes the "17+1": Greece Joins China's Dwindling Cooperation Framework in Central and Eastern Europe. Retrieved from <https://jamestown.org/program/the-161-becomes-the-171-greece-joins-chinas-dwindling-cooperation-framework-in-central-and-eastern-europe/>. Accessed on 26.09.2020.
4. Emmott, Robin and Angeliki Koutantou (2017). Greece blocks EU statement on China human rights at U.N. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-eu-un-rights-idUSKBN1990FP>. Accessed on 26.09.2020.
5. European Commission (2019). EU-China – A strategic outlook. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>. Accessed on 26.09.2020.
6. European Council (2020). EU-China leaders' meeting via video conference. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/09/14/>. Accessed on 26.09.2020.
7. Gurkov, Andrei (2020). The European Union fears the purchase of European companies by China. Retrieved from <https://p.dw.com/p/3cdYg>. Accessed on 27.09.2020.
8. Kruglova, Dana, and Daniyar Aisarov (2019). Sairagul Sauytbay flew to Sweden with her husband and children. She received a refugee pass. Retrieved from <https://informburo.kz/novosti/etnicheskaya-kazashka-iz-kitaya-sayragul-sauytbay-vmeste-s-semyoy-uehala-v-shveciyu.html>. Accessed on 27.09.2020.
9. Osawa, Juro and Sarah Needleman (2016). China's Tencent to buy Clash of Clans creator for \$ 8.6 billion. Retrieved <https://www.wsj.com/articles/tencent-agrees-to-acquire-clash-of-clans-maker-supercell-1466493612>. Accessed on 25.09.2020.
10. Pei, Minxin (2017). China's Return to Strongman Rule. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-01/chinas-return-strongman-rule>. Accessed on 24.09.2020.
11. UN Comtrade (2020). EU-China trade data. Retrieved from <https://comtrade.un.org/data/>. Accessed on 24.09.2020.

THE EU ISSUED THE DOCUMENT CALLED "EU-CHINA – A STRATEGIC OUTLOOK", WHERE IT CLEARLY GAVE THE STATUS OF A "SYSTEMIC RIVAL" TO CHINA

ЕС ВЫПУСТИЛ ДОКУМЕНТ ПОД НАЗВАНИЕМ «ЕС-КИТАЙ - СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА», В КОТОРОМ ОН ЧЕТКО ПРИСВОИЛ КИТАЮ СТАТУС «СИСТЕМНОГО СОПЕРНИКА»

вой войны с США.

В заключение, в настоящий момент явно заметно, что ЕС все больше находится в авангарде торговой войны между США и Китаем. Очевидно, что Брюссель, несмотря на все действия Пекина, четко определил свои ценности, которые имеют ключевое значение для ЕС. В этих условиях трудно предсказать, как будут развиваться отношения между Китаем и ЕС, потому что амбиции китайского руководства не позволят ему пойти на уступки во внутренних делах и смягчить политику в отношении Брюсселя. Стороны договорились, что, как только позволит эпидемиологическая ситуация, состоится полноценный оффлайн саммит. Однако не стоит ждать какого-либо прорыва, поскольку, по всей видимости, стороны зашли в тупик.

Источники:

1. Аллисон Грэхам (2017). Чего хочет Си Цзиньпин. Доступен по адресу: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/what-china-wants/528561/>. Дата обращения: 25.09.2020.
2. Барановская Марина (2017). ФРГ усложнила продажу стратегически важных фирм за пределы ЕС. Доступен по адресу: <https://p.dw.com/p/2gNnj>. Дата обращения: 28.09.2020.
3. Гурков, Андрей (2020). В Евросоюзе опасаются скупки Китаем европейских компаний. Доступен по адресу: <https://p.dw.com/p/3cdYg>. Дата обращения: 27.09.2020.
4. Европейский Совет, 2020 Встреча лидеров ЕС и Китая по видеоконференции. Доступен по адресу: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/09/14/>. Дата обращения: 26.09.2020.
5. Европейская комиссия (2019). ЕС-Китай – стратегическая прогноз. Доступен по адресу: <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>. Дата обращения: 26.09.2020.
6. Круглова Дана и Данияр Айсаров (2019). Этническая казашка из Китая Сайрагуль Сауытбай вместе с семьей

уехала в Швецию. Доступен по адресу: <https://informburo.kz/novosti/etnicheskaya-kazashka-iz-kitaya-sayragul-sauytbay-vmeste-s-semyoy-uehala-v-shveciyu.html>. Дата обращения: 07.10.2020.

7. ООН Комтрейд (2020). Данные о торговле между ЕС и Китаем. Доступен по адресу: <https://comtrade.un.org/data/>. Дата обращения: 24.09.2020.
8. Осава, Юро и Сара Нидлман (2016). Китайская Tencent купит создателя Clash of Clans за 8,6 миллиарда долларов. Доступен по адресу: <https://www.wsj.com/articles/tencent-agrees-to-acquire-clash-of-clans-maker-supercell-1466493612>. Дата обращения: 25.09.2020.
9. Пей, Минксин (2017). Возвращение Китая к правлению сильных мира сего. Доступен по

адресу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-01/chinas-return-strongman-rule>. Дата обращения: 24.09.2020.

10. Чуртин, Хория (2019). «16 + 1» становится «17 + 1»: Греция присоединяется к сокращающимся рамкам сотрудничества Китая в Центральной и Восточной Европе. Доступен по адресу: <https://jamestown.org/program/the-161-becomes-the-171-greece-joins-chinas-dwindling-cooperation-framework-in-central-and-eastern-europe/>. Дата обращения: 26.09.2020.
11. Эммотт Робин и Анджелика Кутанту (2017). Греция блокирует заявление ЕС о правах человека в Китае в ООН. Доступен по адресу: <https://www.reuters.com/article/us-eu-un-rights-idUSKBN1990FP>. Дата обращения: 26.09.2020.

BELARUS AND ITS STRATEGIC ALLIES

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

БЕЛАРУСЬ И ЕЕ СТРАТЕГИЧЕСКИЕ СОЮЗНИКИ

The presidential election in Belarus caused countrywide mass protests due to claims of fraud. The excessive state response and repressions towards protesters drew criticism in the Western countries, mainly those that refused to recognize Alexander Lukashenko as president. The United States and the European Union (EU) called for economic sanctions. Only a few global leaders congratulated Lukashenko for being re-elected. Russia and China recognized the results of the election and supported the course of Lukashenko. China's leader Xi Jinping was

Президентские выборы в Беларуси вызвали массовые протесты по всей стране из-за обвинений в фальсификации. Чрезмерная реакция государства и репрессии в отношении протестующих вызвали критику в западных странах, в основном в тех, которые отказались признать Александра Лукашенко президентом. США и Европейский союз (ЕС) призвали к экономическим санкциям. Лишь несколько мировых лидеров поздравили Лукашенко с переизбранием. Россия и Китай признали результаты выборов и поддержали курс Лукашенко.

the first president who sent his congratulations to the “newly” elected president. Vladimir Putin in several interviews announced that Russia, if needed, could assist Lukashenko to handle the current political crisis. Therefore, this commentary aims to show economic ties of Belarus with its strategic allies such as Russia and China.

Trade is an important factor, which connects countries and builds strong ties between certain industries. Russia plays an important role for Belarus both in export and import terms. Calculations based on the International Trade Centre (2020) data show that since 2001 the share of Russia in Belarus’ total exports has been decreasing. While it equaled 53.2% in 2001, it decreased to 38.2% in 2018. The share of Russia in Belarus’ total imports remains significant despite some reduction. This indicator decreased from 65.5% in 2001 to 58.4% in 2018. Belarus’ imports from Russia far exceeds its exports. In 2018, its exports amounted to \$12.9 billion, while its imports were equal to \$22.4 billion. As a result, trade balance of Belarus with Russia is negative and was minus \$9.5 billion in 2018. China, in turn, remains an insignificant export market for Belarus and its share never exceeded 3% since the early 2000s. However, China gained importance as Belarus’ imports partner. While its share was low and equaled 0.5% in 2001, it increased to 7.8% in 2018. According to the 2018 statistics, Belarus exported to China goods worth \$476.4 million, while its imports exceeded \$3 billion. Consequently, trade balance of Belarus with China was minus \$2.5 billion. Thus, China’s supplies to the market of Belarus have increased significantly over the past two decades.

Russia is an important investor for Belarus. According to data from the

RUSSIA IS NOT ONLY A TOP TRADE AND INVESTMENT PARTNER OF BELARUS, BUT ALSO AN IMPORTANT SOURCE OF SUBSIDIES

РОССИЯ ЯВЛЯЕТСЯ НЕ ТОЛЬКО ОСНОВНЫМ ТОРГОВЫМ И ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПАРТНЕРОМ БЕЛАРУСИ, НО ТАКЖЕ ВАЖНЫМ ИСТОЧНИК СУБСИДИЙ

Лидер Китая Си Цзиньпин был первым президентом, который направил свои поздравления «новоизбранному» президенту. Владимир Путин в нескольких интервью заявил, что Россия, в случае необходимости, может помочь Лукашенко справиться с текущим политическим кризисом. Таким образом, этот комментарий стремится показать экономические связи Беларуси с ее стратегическими союзниками, такими как Россия и Китай.

Торговля является важным фактором, связывающим страны и устанавливающим прочные связи между определенными отраслями. Россия играет важную роль для Беларуси как с точки зрения экспорта, так и импорта. Расчеты, основанные на данных Центра международной торговли (2020), показывают, что с 2001 года доля России в общем экспорте Беларуси снижается. Если в 2001 году она составляла 53.2%, то в 2018 году снизилась до 38.2%. Доля России в общем импорте Беларуси остается значительной, несмотря на некоторое сокращение. Этот показатель снизился с 65.5% в 2001 году до 58.4% в 2018 году. Импорт Беларуси из России намного превышает ее экспорт. В 2018 году экспорт Беларуси составил \$12.9 миллиардов, а импорт был равен \$22.4 миллиардов. Таким образом, торговый баланс Беларуси с Россией является отрицательным и в 2018 году составил минус \$9.5 миллиардов.

Китай, в свою очередь, остается для Беларуси незначительным экспортным рынком, и его доля никогда не превышала 3% с начала 2000-х годов. Однако Китай стал важным партнером Беларуси по импорту. Если в 2001 году его доля была низкой и составляла 0.5%, то в 2018 году она увеличилась до 7.8%. Согласно статистике за 2018 год, Беларусь экспортировала в

National Bank of Belarus (2020), by January 1, 2020, its investment in Belarus' economy exceeded \$4.5 billion and its share in Belarus' total foreign direct investments was 31.5%. However, nine years earlier, by January 1, 2011, its investments were higher and amounted almost to \$5.9 billion with the corresponding share equaling to 59.3%. China's share in total investments increased from 0.2% by 2011 to 3.1% by 2020. Another important source of foreign direct investments for Belarus is Cyprus, the share of which by January 1, 2020 was 16.3%. However, some sources claim that these funds actually belong to Russian business, but come through Cyprus [Tkachev, 2020]. Thus, Russia remains the top source of investment for Belarus. China's investment increased substantially for the last decade, but its share is still insignificant.

The election-related political crisis has had a significant impact on economic performance of the country. Many important enterprises announced boycotts and stopped their activity. As a result, due to economic losses caused

Китай товаров на \$476.4 миллионов, а ее импорт превысил \$3 миллиарда. Следовательно, торговый баланс Беларуси с Китаем составил минус \$2.5 миллиардов. Таким образом, поставки Китая на рынок Беларуси значительно увеличились за последние два десятилетия.

Россия является важным инвестором для Беларуси. Согласно данным Национального банка Беларуси (2020), к 1 января 2020 года ее инвестиции в экономику Беларуси превысили \$4.5 миллиардов, а ее доля в общем объеме прямых иностранных инвестиций, привлеченных в Беларусь, составила 31.5%. Однако девятью годами ранее, к 1 января 2011 года, ее вложения были выше и составили почти \$5.9 миллиардов при соответствующей доле в 59.3%. Доля Китая в общем объеме инвестиций увеличилась с 0.2% к 2011 году до 3.1% к 2020 году. Еще одним важным источником прямых иностранных инвестиций для Беларуси является Кипр, доля которого на 1 января 2020 года составила 16.3%. Однако некоторые

by political turbulence and consequences of the pandemic's negative shocks, Belarus started to borrow from different sources. Authorities of Belarus plan to borrow from the OPEC Fund by signing a \$20-million loan agreement in September 2020. The government will use this loan to compensate Belarus' budget expenditure on fighting consequences of the pandemic. The OPEC Fund announced that it was ready to lend Belarus up to \$100 million. To mitigate negative economic shocks, Belarus is also working to attract funds from the European Investment Bank and previously it borrowed €90 million from the World Bank [BeITA, 2020].

Russia and China are the main sources of foreign loans for Belarus. By the end of the 1st quarter of 2020, Russia's credits to Belarus, which were equal to \$7.92 billion, accounted for 48% of Belarus' total foreign debt. At the same time, China, the second creditor after Russia, lent to Belarus \$3.3 billion [Tkachev, 2020]. Minsk tried to reduce its dependence on Moscow and considered Beijing as an alternative source of loans. In 2019, China agreed to provide a \$500 million loan to Belarus when Russia refused to lend \$600 million [TASS, 2019]. However, the ongoing crisis increased Lukashenko's dependence on Russia. Recently, he visited Russia and had a meeting with Vladimir Putin, where the latter announced that Belarus would obtain a state credit amounting to \$1.5 billion. President Putin hopes that this news will have a positive effect on the financial markets. The presidents agreed to normalize bilateral trade, which had fallen by more than 21% due to the pandemic [TASS, 2020].

Russia is not only a top trade and investment partner of Belarus, but also an important source of subsidies. It provides Belarus with fuels at dis-

CHINA'S GROWING INTERESTS IN BELARUS ARE CONNECTED WITH ITS IMPLEMENTATION OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE

РОСТ ИНТЕРЕСОВ КИТАЯ В БЕЛАРУСИ СВЯЗАН С РЕАЛИЗАЦИЕЙ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»

источники утверждают, что эти средства на самом деле принадлежат российскому бизнесу, но идут через Кипр [Ткачев, 2020]. Таким образом, Россия остается основным источником инвестиций для Беларуси. Инвестиции Китая существенно выросли за последнее десятилетие, но их доля по-прежнему остается незначительной.

Политический кризис, связанный с выборами, оказал значительное влияние на экономические показатели страны. Многие важные крупные предприятия объявили бойкот и прекратили свою деятельность. В результате, из-за экономических потерь, вызванных политической нестабильностью и негативными последствиями пандемии, Беларусь начала привлекать займы из разных источников. Власти Беларуси планируют получить заем из фонда ОПЕК, подписав кредитное соглашение на сумму \$20 миллионов в сентябре 2020 года. Правительство будет использовать этот кредит для компенсации бюджетных расходов Беларуси, направленных на борьбу с последствиями пандемии. Фонд ОПЕК заявил, что готов предоставить Беларуси кредит до \$100 миллионов. Для смягчения негативных экономических шоков Беларусь также работает над привлечением средств Европейского инвестиционного банка, а ранее она осуществила заем в €90 миллионов у Всемирного банка [БЕЛТА, 2020].

Россия и Китай являются основными источниками внешних займов для Беларуси. К концу 1 квартала 2020 года кредиты России Беларуси, равные \$7.92 миллиардов, составили 48% от общего внешнего долга Беларуси. В то же время Китай, второй после России кредитор, предоставил Беларуси кредитов на сумму \$3.3 миллиардов [Ткачев, 2020]. Минск пытался уменьшить

counted prices. In September 2016, the International Monetary Fund estimated that Russia's total support to Belarus' economy during 2005-2015 equaled \$106 billion, or almost \$9.7 billion a year. In different years, Russia's net support varied from 11% to 27% of Belarus' GDP. According to Russian experts, the total volume of Russia's subsidies during 2001-2016 was equal to \$100 billion, of which \$49.4 billion and \$46.9 billion were natural gas and oil subsidies, respectively. Experts claim that this financial and economic aid was the price Russia paid for political loyalty of Belarus [Tkachev and Feinberg, 2017].

China's growing interests in Belarus are connected with its implementation of the Belt and Road Initiative (BRI). China considers Belarus as the gateway to Europe and develops the Great Stone Industrial Park near Minsk, which Xi Jinping once called the "pearl" of the BRI. This park is China's largest overseas development project, with an area of 112 square kilometers, the capacity to accommodate 200,000 workers and the presence of China's largest corporations such as Huawei and ZTE [Carlson, 2020]. However, Belarus' potential role in China's projects can cause contradictions between Moscow and Beijing. Before Belarus, China considered Ukraine as a potential hub for its infrastructural projects, but the political and military developments

свою зависимость от Москвы и рассматривал Пекин как альтернативный источник кредитов. В 2019 году Китай согласился предоставить Беларуси кредит в размере \$500 миллионов, когда Россия отказалась выдать кредит в \$600 миллионов [ТАСС, 2019]. Однако продолжающийся кризис усилил зависимость Лукашенко от России. Недавно он посетил Россию и встретился с Владимиром Путиным, где последний объявил, что Беларусь получит государственный кредит в размере \$1.5 миллиардов. Президент Путин надеется, что эта новость окажет положительное влияние на финансовые рынки. Президенты договорились нормализовать двустороннюю торговлю, которая из-за пандемии упала более чем на 21% [ТАСС, 2020].

Россия является не только главным торговым и инвестиционным партнером Беларуси, но и важным источником субсидий. Она обеспечивает Беларусь топливом по сниженным ценам. В сентябре 2016 года Международный валютный фонд подсчитал, что общая поддержка Россией экономики Беларуси в 2005-2015 годах составила \$106 миллиардов, или почти \$9.7 миллиардов в год. В разные годы чистая поддержка России варьировалась от 11% до 27% ВВП Беларуси. По оценкам российских экспертов, общий объем субси-

in and around Ukraine adjusted China's plans. The evidence shows that China's policy aims to push countries located between China and the EU to deepen interaction with Brussels. It achieves successful cooperation with countries, which have association or free trade agreements with the EU. It also expands its ties with potential members of the EU. It is important to note that while Russia strongly opposed Ukraine signing the EU association agreement in 2013, China urged Kiev to do so [Simes, 2019].

Thus, Russia plays a key role in Belarus' economy. It remains a top trade and investment partner, which provides Belarus with substantial subsidies. As noted above, this aid from Russia was a price of Belarus' loyalty. Under the ongoing situation, Moscow will revise its policy since it is concerned not about Lukashenko's future, but the future of Belarus as a pro-Russia country. As long as protests do not pose threats to Russian strategic interests, the possibility of its interference in internal affairs of Belarus will be low [Deutsche Welle, 2020].

On the other hand, the current situation in Belarus poses a threat to China's investments and future of its infrastructural projects. Possible EU economic sanctions on Belarus can make China revise its policy towards Belarus as it was the case with Ukraine. Therefore, Lukashenko's long-term presidency is costly for China's BRI.

It appears that the current situation will make Belarus' economy even more dependent on Russia. Minsk's higher dependence on Moscow can deepen integration within the Union State of Russia and Belarus, revive talks about a common currency and improve positions of Russian business, mainly state-owned corporations, in Belarus. It remains un-

**POSSIBLE EU
ECONOMIC
SANCTIONS ON
BELARUS CAN MAKE
CHINA REVISE ITS
POLICY TOWARDS
BELARUS AS IT WAS
THE CASE WITH
UKRAINE**

**ВОЗМОЖНЫЕ
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
САНКЦИИ
ЕС ПРОТИВ
БЕЛАРУСИ МОГУТ
ВЫНУДИТЬ КИТАЙ
ПЕРЕСМОТРЕТЬ
СВОЮ ПОЛИТИКУ
В ОТНОШЕНИИ
БЕЛАРУСИ, КАК ЭТО
БЫЛО В СЛУЧАЕ С
УКРАИНОЙ**

дий России в период 2001-2016 годов составил \$100 миллиардов, из которых \$49.4 и \$46.9 миллиардов были, соответственно, субсидиями на природный газ и нефть. Эксперты утверждают, что эта финансово-экономическая помощь была ценой, которую Россия платила за политическую лояльность Беларуси [Ткачев и Фейнберг, 2017].

Растущий интерес Китая к Беларуси связан с реализацией инициативы «Один пояс, один путь» (ОПОП). Китай рассматривает Беларусь как ворота в Европу и развивает под Минском индустриальный парк «Великий камень», который Си Цзиньпин однажды назвал «жемчужиной» ОПОП. Этот парк является крупнейшим зарубежным проектом развития Китая, площадь которого занимает 112 квадратных километров, с вместимостью 200 000 работников и присутствием крупнейших китайских корпораций, таких как Huawei и ZTE [Карлсон, 2020]. Однако потенциальная роль Беларуси в проектах Китая может вызвать противоречия между Москвой и Пекином. До Беларуси Китай рассматривал Украину как потенциальный хаб для своих инфраструктурных проектов, но политические и военные события в Украине и вокруг нее скорректировали планы Китая. Факты показывают, что политика Китая направлена на то, чтобы подтолкнуть страны, расположенные между Китаем и ЕС, к углублению взаимодействия с Брюсселем. Китай достигает успешное сотрудничество со странами, имеющими соглашения об ассоциации или свободной торговле с ЕС. Он также расширяет свои связи с потенциальными членами ЕС. Важно отметить, что, хотя Россия решительно выступала против подписания Украиной соглашения об ассоциации с ЕС в 2013 году, Китай призывал Киев

certain how long Russia will support Lukashenko. However, the economic ties between the two countries will shape the political future of Belarus even after Lukashenko.

References:

1. BelTA (2020). Belarus to sign \$20m loan agreement with OPEC Fund in September. Retrieved from <https://eng.belta.by/economics/view/belarus-to-sign-20m-loan-agreement-with-opec-fund-in-september-133488-2020/>. Accessed on 15.09.2020.
2. Carlson, Brian (2020). Why China Will Support Russia in Belarus. Retrieved from <https://thediplomat.com/2020/08/why-china-will-support-russia-in-belarus/>. Accessed on 20.09.2020.
3. Deutsche Welle (2020). Is Belarus closer to the West or to Russia? Retrieved from <https://www.dw.com/en/belarus-european-union-russia/a-54613952>. Accessed on 20.09.2020.
4. International Trade Centre (2020). Trade Map for Belarus. Retrieved from https://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvp-m=1%7c112%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1. Accessed on 24.09.2020.
5. National Bank of Belarus (2020). Foreign Direct Investment in Belarus by countries. Retrieved from <https://www.nbrb.by/statistics/foreigndirectinvestments/domestic/countries.xlsx>. Accessed on 24.09.2020.
6. Simes, Dimitri (2019). Belarus buddies up with China as an alternative to Russia. Retrieved from <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Asia-Insight/Belarus-buddies-up-with-China-as-an-alternative-to-Russia>. Accessed on 24.09.2020.
7. TASS (2019). Belarus to attract \$500 mln loan from China Development Bank by year end, says minister. Retrieved from <https://tass.com/economy/1064875>. Accessed on 20.09.2020.
8. TASS (2020). Russia to extend \$1.5 bln loan to Belarus. Retrieved from <https://tass.com/economy/1200561>. Accessed on 14.09.2020.
9. Tkachev, Ivan (2020). How connected economies of Belarus and Russia. What is important to know. Retrieved from <https://www.rbc.ru/economics/19/08/2020/5f3bcfd09a7947dbc3afb76b>. Accessed on 23.09.2020.
10. Tkachev, Ivan and Anton Feinberg (2017). \$100 billion hidden account: how Russia maintains the Belarusian economy. Retrieved from <https://www.rbc.ru/economics/02/04/2017/58e026879a79471d-6c8aef30>. Accessed on 26.09.2020.

THE ECONOMIC TIES BETWEEN BELARUS AND RUSSIA WILL SHAPE THE POLITICAL FUTURE OF BELARUS EVEN AFTER LUKASHENKO

ЕКОНОМІЧЕСКІЕ СВЯЗІ БЕЛАРУСІ І РОСІЇ БУДУТ ОПРЕДЕЛЯТЬ ПОЛИТИЧЕСКОЕ БУДУЩЕЕ БЕЛАРУСІ ДАЖЕ ПОСЛЕ ЛУКАШЕНКО

сделать это [Саймс, 2019].

Таким образом, Россия играет ключевую роль в экономике Беларуси. Она остается главным торговым и инвестиционным партнером, который предоставляет Беларуси значительные субсидии. Как отмечалось выше, эта помощь со стороны России была платой за лояльность Беларуси. В сложившейся ситуации Москва пересмотрит свою политику, поскольку ее беспокоит не будущее Лукашенко, а будущее Беларуси как пророссийской страны. Пока протесты не представляют угрозы стратегическим интересам России, вероятность ее вмешательства во внутренние дела Беларуси будет низкой [Deutsche Welle, 2020].

С другой стороны, нынешняя ситуация в Беларуси представляет угрозу для инвестиций Китая и будущего его инфраструктурных проектов. Возможные экономические санкции ЕС в отношении Беларуси могут вынудить Китай пересмотреть свою политику в отношении Беларуси, как это было в случае с Украиной. Таким образом, долгосрочное президентство Лукашенко увеличит издержки для китайской инициативы ОПОП.

Наиболее вероятно, что нынешняя ситуация сделает экономику Беларуси еще более зависимой от России. Усиление зависимости Минска от Москвы может углубить интеграцию в рамках Союзного государства России и Беларуси, возобновить переговоры о единой валюте и улучшить позиции российского бизнеса, в основном государственных корпораций, в Беларуси. Остается неясным, как долго Россия будет поддерживать Лукашенко. Однако экономические связи двух стран будут определять политическое будущее Беларуси даже после Лукашенко.

Источники:

1. БЕЛТА (2020). Беларусь подпишет кредитное соглашение с фондом ОПЕК на \$20 млн в сентябре. Доступно по адресу <https://eng.belta.by/economics/view/belarus-to-sign-20m-loan-agreement-with-opec-fund-in-september-133488-2020/>. Дата обращения 15.09.2020.
2. Карлсон, Брайан (2020). Почему Китай поддержит Россию в Беларуси. Доступно по адресу <https://thediomat.com/2020/08/why-china-will-support-russia-in-belarus/>. Дата обращения 20.09.2020.
3. Национальный банк Беларуси (2020). Прямые иностранные инвестиции в Беларусь по странам. Доступно по адресу <https://www.nbrb.by/statistics/foreigndirectinvestments/domestic/countries.xlsx>. Дата обращения 24.09.2020.
4. Саймс, Дмитрий (2019). Беларусь дружит с Китаем как с альтернативой России. Доступно по адресу <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Asia-Insight/Belarus-buddies-up-with-China-as-an-alternative-to-Russia>. Дата обращения 24.09.2020.
5. ТАСС (2019). Беларусь до конца года привлечет кредит в размере \$500 млн от Банка развития Китая, сообщил министр. Доступно по адресу

<https://tass.com/economy/1064875>. Дата обращения 20.09.2020.

6. ТАСС (2020). Россия предоставит Беларуси кредит на \$1.5 млрд. Доступно по адресу <https://tass.com/economy/1200561>. Дата обращения 14.09.2020.
7. Ткачев, Иван (2020). Как связаны экономики Белоруссии и России. Что важно знать. Доступно по адресу <https://www.rbc.ru/economics/19/08/2020/5f3bcfd09a7947dbc3afb76b>. Дата обращения 23.09.2020.
8. Ткачев, Иван и Антон Фейнберг (2017). Скрытый счет на \$100 млрд: как Россия содержит белорусскую экономику. Доступно по адресу <https://www.rbc.ru/economics/02/04/2017/58e026879a79471d6c8aef30>. Дата обращения 26.09.2020.
9. Центр международной торговли (2020). Карта торговли для Беларуси. Доступно по адресу https://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c112%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1. Дата обращения 24.09.2020.
10. Deutsche Welle (2020). Ближе ли Беларусь к Западу или к России? Доступно по адресу <https://www.dw.com/en/belarus-european-union-russia/a-54613952>. Дата обращения 20.09.2020.

10 EYLÜL 2020 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN ARAŞTIRMACISI BALCAN EŞMETOVA "TÜRK YAZITLARINDAKİ ASKERİ TERİMLER" KONUSU SEMİNER VERDİ.

2020 ЖЫЛЫ 10 ҚЫРКҮЙЕКТЕ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ БАЛЖАН ЕШМЕТОВА «ТҮРКІ ЖАЗБА ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ ӘСКЕРІ ТЕРМИНДЕР» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Balcan Eşmetova seminerinde ana hatlarıyla eski Türk yazıtlarında bulunan askeri rütbelerin kökeni ve günümüzdeki kullanımı hakkında bilgi verdi. Bu bağlamda Orhun ve Yenisey yazıtlarından örnekler veren konuşmacı, söz konusu askeri terimlerin oluşumunda belli bir sistem olduğunu ve bu kelimelerinin Türk dillerinde bazı fonetik değişik-

Балжан Ешметова семинарында көне Түркі жазба ескерткіштерінде кездесетін әскери шендер мен атаулардың шығу тарихы мен бүгінгі күнгі қолданысы туралы баяндады. Баяндамашы Орхон-Енисей жазбаларынан мысалдар келтіре отырып, әскери терминдердің қалыптасуында белгілі жүйе бар екендігін және Түркі тілдерінде бұл сөздер кейбір фонетикалық өзгерістерге ұшыраса да әлі қолданыста екендігін айтты. Сонымен қатар, «Мәңгілік ел» идеясының негізі мемлекеттік басқарудағы әскери жүйенің тұрақты болуы Түркі халықтары үшін үлкен маңызға ие болғанын тілге тиек етті.

Семинардың жалғасында Балжан Ешметова ежелгі Түркі халықтарында әскери жүйенің мықты болғандығын нақты мысалдармен түсіндіре отырып, мемлекеттің негізін құраушысы – әскер болғандығына ерекше тоқталды. Түркі халықтарының әлемге танылудағы басты ерекшелігі сол заманда озық әскери өнерге ие болғандығын және қару-жарақты жасаудағы шеберлігін атап өтті.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша өзара пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер бұл зерттеулер бойынша Балжан Ешметовадан көптеген нәтижелі зерттеулер күтетінін айтып, өз алғысын білдірді.

«Күлтегін» жырындағы:

«Түн ұйықтамадым.
Күндіз отырмадым.
Қара терімді төктім.
Қып-қызыл қанымды
жүгірттім.
Түркі елі үшін»
деп жазылған сөздерде
жауынгерлік рух пен
қайсарлық жатыр.

liklere uğramasına rağmen, hala kullanıldığını belirtti. Ayrıca, "Mangılık El" ifadesinin anlamının Türk halkları için büyük önem taşıyan askeri yönetim sisteminin istikrarına dayandığını da altını çizdi.

Balcan Eşmetova seminerin devamında Türk halklarında askeri sistemin güçlü olduğunu yazıtlardan örnekler vererek açıkladı ve devletin temellerinden biri ordu olduğunu vurguladı. Türk halklarının

дүnyaya tanınıлmasında özellikle Түрклер'ин дөнемінде gelişmiş bir askeri күltüre sahip olmalarının ve silah üretimindeki yaratıcılıklarının önemli rol oynadığından bahsetti.

Seminerin sonunda katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, semineri için Balcan Eşmetova'ya teşekkür ederek gelecekte çok verimli çalışmalar bekleyeceğini dile getirdi.

Шығыс Түрік қағанаты әскерінің бас қолбасшысы Күлтегінге бағышталған бітіктаста, Күлтегін ескерткішіндегі III қапталында былай жазылған:

«Өтүкен Ыыш отырса мәңгі ел тұта отырушы едің»
(Ötügen Yiş olursar beggü el tuta olurtaçısın)

18 EYLÜL 2020 TARİHİNDE KRAL JUAN CARLOS ÜNİVERSİTESİ HUKUK PROFESÖRÜ VE PANEUROPA GENEL SEKRETERİ PROF. CARLOS URIARTE SANCHEZ, "ORTA ASYA'DAKİ SİYASİ SÜREÇLERE AVRUPA'DAN BAKIŞ" KONUSU BİR SEMİNER VERDİ.

2020 ЖЫЛДЫҢ 18 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ КОРОЛЬ ХУАН КАРЛОС УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЗАҢ ПРОФЕССОРЫ ЖӘНЕ ПАНЕУРОПАНЫҢ БАС ХАТШЫСЫ КАРЛОС УРИАРТЕ САНЧЕС «ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ САЯСИ ПРОЦЕСТЕРГЕ ЕУРОПАЛЫҚ КӨЗҚАРАС» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмердің кіріспе сөзімен басталған семинарда профессор Карлос Уриарте Санчес Еуропа одағының (ЕО) Орталық Азиямен қарым-қатынастарының негізгі бағыттарына тоқталып өтіп, осы салада маңызды оқиғалар болып жатқанын мәлімдеді. Ол соңғы бірнеше жылда Орталық Азия аймағының Еуропа үшін маңызы едәуір артқанын тілге тиек етті. Еуропа кеңесі Орталық Азия елдерімен қарым-қатынас деңгейін арттыру мақсатында жасаған 2007 жылғы стратегиясын Еуразия аймағында орын алған әртүрлі геостратегиялық және экономикалық өзгерістер нәтижесінде жаңартып, 2019 жылы неғұрлым жан-жақты стратегияны жүзеге асырғанын мәлімдеді. Жалпы стратегияны алып қарағанда, оның негізгі бағыттарына адам құқықтары, заңның үстемдігі, шекара қауіпсіздігі, терроризммен күрес, сауда-экономикалық қатынастар, климаттың өзгеруі сияқты мәселелер кіреді. Атап айтқанда, Ресейдің Орталық Азия аймағындағы рөлі және Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» жобасының әсері талқыланды.

Аврасыа Араştırма Енститüsü Мүдүрү Доç. Dr. Vakur Sümer'in takdim конушмасы иле башлауан семинарде ана hatларыла Аурупа Бирлиғи'nin (AB) Орта Асыа иле илiшкiлеринин гидишаты конулары деғинен Carlos Uriarte Sanchez, бу аланда сон заманларда өнeмли гeлiшмeлeрин гeрчeклeшмeктe oлдyғу-ну дилe гeтирди. Орта Асыа бөлгесинин Аурупа ичин өнeминин сон биркaç ыл ичиндe бүйүк өлчүдe арттығын ифадe eттi. Аурупа Консейи'nin, Орта Асыа үлкeлeри иле илiшкiлерин дүзeйинин атырлмасы адина гeлiштiрдiғi 2007'deki стрaтeжисини Аврасыа coғpаfyasында ышaнaн чeшитли jeo-стрaтeжик ve eкoнoмик дeғишiм-лер neticesinde yenileyerek 2019'da daha kapsamlı bir straтeжiyi uygulamaya aldığını bildirdi. Stratejiye genel olarak bakıldığında temel alanlar ичeриндe инсан hakлары, hukukun üstünlüğü, sınır güvenliğı, terörizmle mücadele, ticari ve eкoнoмик илiшкiлер, iklim деғишikлиğı gibi konular yer almaktadır. Özel olarak ise Rusya'nın Орта Асыа бөлгесиндeки ролү иле Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol" projesinin etkilerini ele alınmaktadır.

Сон он ыл ичeриндe Rusya, Америка Бирлeшik Dev-летleri, AB ve Çin ичин Орта Асыа'nın daha ilgi чe-кici hale geldiğinin görüldüğүнүн altını çizdi. Bu süreçte en etkin aktörlerden birisi olan Rusya'nın 2000'lerin başından itibaren belirli ölçüde diğeр aktörlerini daha etkin rol oynamaları иле hakimiyet

Соңғы онжылдықта Ресей, АҚШ, ЕО және Қытайдың Орталық Азия аймағына мүдделілігі арта түскенін атап өтті. Ол осы процестің ең белсенді акторларының бірі болып табылатын Ресейдің 2000-шы жылдардың басынан бері үстемдік күшінің төмендегенін, себебі басқа акторлар белсенді рөл атқара бастағанын баса айтты. Ресейден басқа акторлардың ішінде ең қарқынды дамып келе жатқан мемлекет Қытай екенін баса айта отырып, әсіресе экономикалық салада Ресейдің Қытайдан артта қала бастағанын мәлімдеді. Бұл тұрғыда Ресей Еуразиялық экономикалық одақ арқылы аймақ елдерімен экономикалық байланыстарын институттандыруға әрекет жасағанына қарамастан, Қытайдың экономикалық саладағы ықпалы күшейіп жатқанын тілге тиек етті.

Профессор Санчес ЕО-ның Орталық Азия елдерімен қарым-қатынастарын әртүрлі салалардағы өзара мүдделерге негізделген ынтымақтастық арқылы ашық ортада дамытуды мақсат ететіндігін мәлімдеді. ЕО-ның аймақтағы соңғы жетістіктерімен бірге Ресей мен Қытай арасындағы белсенділік жарысына қатыса бастағанын және алдағы кезеңдерде осы тепе-теңдікте ықпалын арттыруды мақсат етіп отырғанын тілге тиек етті. Семинардың жалғасында ол аймақ ішіндегі өзгерістерге тоқталып өтіп, Қа-

gücünde azalmanın yaşandığını vurguladı. Rusya hariç diğer aktörler arasında en hızlı güçlenen ülkenin Çin olduğunu vurgulayarak özellikle ekonomik alanda Rusya'nın Çin'in gerisinde kalmaya başladığı görüşünü belirtti. Bu noktada Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ile bölge ülkeleriyle ekonomik bağlarını kurumsallaştırma çabalarına rağmen Çin'in ekonomik alandaki etkisinin artmaya devam ettiğini ifade etti.

AB'nin ise Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini şeffaf bir ortamda farklı alanlarda karşılıklı menfaate dayalı işbirliği yoluyla geliştirmeyi amaçladığını dile getirdi. Bölgede AB'nin son zamanlardaki atılımları ile Rusya ve Çin arasında geçen etkinlik yarışına dahil olmaya başladığını ve önümüzdeki dönemlerde bu denge içerisinde daha yetkin bir konuma gelmeyi hedeflediğini dile getirdi. Seminerin devamında bölge içindeki değişimlere değinerek Kazakistan ve Özbekistan'da demokrasinin gelişmesi açısından önemli gelişmelerin yaşandığını lakin daha önceleri bölgenin demokrasi lideri olarak görülen Kırgızistan'da ise bir gerileme sürecinin meydana gelmekte olduğunu altını çizdi. Tacikistan ve Türkmenistan'ın ise bu konuda durumlarında bir değişimin gözlemlenmediğini vur-

↑

зақстан мен Өзбекстанда демократияның дамуы тұрғысынан маңызды оқиғалар болғанын, бірақ бұған дейін аймақ демократиясының көшбасшысы болып саналған Қырғызстанда бұл үдерістің бәсеңдеуі байқалып жатқанын атап өтті. Ал Тәжікстан мен Түрікменстанның бұл мәселе бойынша жағдайы өзгермегенін айтты. Профессор Санчес ЕО-ның Орталық Азия елдеріне қатысты дұрыс әрі тиімді тәсілдер қолдану арқылы екі жақтың қарым-қатынастарының нақты әлеуетіне жете алатынын айтып, өз сөзін аяқтады.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша пікір алмасып, баяндамашыға сұрақ қойды.

guladı. Prof. Sanchez, AB'nin Orta Asya ülkelerine, doğru ve etkili yaklaşımları ile iki tarafın ilişkilerinin gerçek potansiyeline ulaşabileceğini belirterek konuşmasını bitirdi.

Seminer, katılımcıların konu ile ilgili çeşitli düşüncelerini aktarmaları ve soru-cevap bölümü ile sona erdi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ NUR-SULTAN BÜYÜKELÇİSİ SAYIN UFUK EKİCİ, 21 EYLÜL 2020 TARİHİNDE ALMATI ZİYARETİ KAPSAMINDA AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2020 ЖЫЛДЫҢ 21 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖӘНЕ ӨКІЛЕТТІ ЕЛШІСІ УФУК ЭКИДЖИ АЛМАТЫҒА ЖҰМЫС САПАРЫ АЯСЫНДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Түркия Республикасының Қазақстан Республикасындағы Төтенше және өкілетті Елшісі Уфук Экиджиді Алматыға жұмыс сапары аясында Түркия Республикасының Алматы қаласындағы бас консулы Али Рыза Акынды және консулдық қызметкерлерімен бірге Еуразия ғылыми-зерттеу институтында болды. Кездесу барысында институт директоры доцент, доктор Вакур Сүмер институттың Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің мақсаты мен міндетіне сәйкес ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізіп жатқандарын мәлімдеді.

Вакур Сүмер атқарылған жұмыстар туралы ақпарат бері, жалпы Еуразия аймағы, әсіресе Орталық Азия аймағы бойынша экономика, халықаралық қатынастар, энергетика, қоршаған орта және мәдениет салаларында көптеген ғылыми зерттеулер жүргізіліп

Алматы'ya gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Nur-Sultan Büyükelçisi Sayın Ufuk Ekici, Almatı Başkonsolosu Sayın Ali Rıza Akıncı ve konsolosluk personeli ile birlikte Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer Enstitü'nün Uluslararası Kazak-Türk Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin misyon ve vizyonu doğrultusunda akademik çalışmalarını yürüttüklerini ifade etti.

Vakur Sümer yapılan çalışmalar arasında özelde Orta Asya bölgesine ve genelde Avrasya coğrafyasına yönelik ekonomi, uluslararası ilişkiler, enerji, çevre, kültürel alanda pek çok çalışmaların yürütüldüğünü dile getirdi. Bu çalışmalar ile hem literatüre katkı sağlandığını hem de dört dilde yayın yapılarak özellikle bölge çalışmaları arasında İngilizce ve Türkçe yayın sayısının da artmasına yardımcı ol-

жатқандығы жайында айтты. Ол бұл зерттеулер арқылы ғылыми әдебиетке өз үлестерін қосып жатқандарын, сондай-ақ төрт тілде материал жариялау арқылы аймаққа қатысты ағылшын және түрік тілдеріндегі басылымдар санын көбейтуге ықпал етіп жатқандарын мәлімдеді. Жүргізіліп жатқан ғылыми зерттеулердің маңыздылығына назар аударған Елші Уфук Экиджи өз сөзінде Алматыда мұндай институттың өз қызметін жалғастыра беру қажеттігін атап өтіп, институт жұмысына сәттілік тіледі.

Кездесу барысында институттың кітапханасы және басқа да материалдық базалары таныстырылып өтіп, осы тұрғыда болашақ жоспарлар мен жобалар туралы ақпарат ұсынылды. Кездесу соңында институт директоры доцент, доктор Вакур Сүмер институттың апталық, айлық, жартыжылдық және жыл сайынғы төрт

duklarını ifade etti. Büyükelçi Ufuk Ekici ise konuşmasında yürütülmekte olan akademik çalışmaların önemine dikkat çekerek Almatı'da böyle bir enstitünün faaliyetlerini sürdürmesinin gerekliliğinin altını çizdi. Enstitünün çalışmalarına başarılar diledi.

Ziyaret sırasında enstitünün kütüphanesi ve diğer fiziki imkânları da tanıtılmasıyla birlikte bu kapsamda geleceğe yönelik plan ve projeler hakkında bilgiler sunuldu. Toplantı sonunda Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer Enstitü'nün haftalık, aylık ve yıllık olarak dört dilde yayımlanan yayınları ve ki-

tilde жарық көретін басылымдары мен кітаптарын сыйға тартты. Елші Уфук Экиджи болса Қазақстан мен Түркия арасындағы достық пен бірліктің белгісі ретінде институт директоры доцент, доктор Вакур Сүмерге естелік сыйлығын табыстады.

taplarını takdim etti. Büyükelçi Sayın Ufuk Ekici ise Kazakistan ile Türkiye arasındaki dostluğu ve birliğin sembolik göstergesi olarak bir plaketi Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'e hediye etti.

**24 EYLÜL 2020 TARİHİNDE AVRASYA
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN
ARAŞTIRMACISI NASSİBA
JUNAYEVA "TÜRK TOPLUMUNDA
KADIN VE ŞEFİKA GASPIRALI"
KONULU SEMİNER VERDİ.**

2020 ЖЫЛДЫҢ 24 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ
ЕУАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ
ҚЫЗМЕТКЕРІ НАСІБА ДЖУНАЕВА
«ТҮРКІ ҚОҒАМЫНДАҒЫ
ӘЙЕЛДЕРДІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ШЕФИКА
ГАСПЫРАЛЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА
СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Nassiba Junayeva seminerinde ana hatlarıyla Türk toplumundaki kadınların sosyal ve eğitim hayatındaki değişimlerini genelde Türk dünyasındaki yenileşme faaliyetleriyle beraber meydana geldi-

Насиба Джунаева семинарында жалпы түркі қоғамындағы әйелдердің әлеуметтік және білім беру саласындағы рөліне қатысты өзгерістер түркі әлеміндегі реформалармен тұспа-тұс келгенін айта отырып, түркі қоғамындағы зиялы әйелдердің ең жарқын мысалдарының бірі Шефика Гаспыралының өмірі туралы ақпарат берді. Насиба Джунаева түркі әлеміндегі әйелдер мәселесін қарастырғанда бірінші кезекте XX ғасырдың басында Ресейдегі түркі халықтары арасындағы ағартушылық қозғалысының бастаушысы Исмаил Гаспыралының қызметі мен еңбектерінің маңыздылығына баса көңіл бөлу керектігін және осы тұрғыда Гаспыралы тарапынан жарыққа шыққан «Тержұман» газеті (1883) және Гаспыралының қызы Шефика Гаспыралы басқарған «Әлем-и Нисван» (Әйелдер әлемі) (1906) журналы үлкен рөлге ие болғанын айтты. Шын мәнінде, әйелдерді «адамзат әлемінің жартысы» деп анықтаған Исмаил Гаспыралының қызы түркі әлеміндегі гендерлік теңдік бойынша маңызды жұмыстар атқарғанын тілге тиек етті.

Семинардың жалғасында Насиба Джунаева Шефика Гаспыралының өмірі мен қайраткерлі-

гіне деғінerek, Түрк топлумундаки айдын қаднларын башта gelen өрнеклеринден Şefika Gaspıralı'nın hayatı hakkında bilgiler sundu. Түрк дүньясындаки қадн конусу еле алındıғında, öncelikle 20. yüzyılın башларında Rusya'daki Түрк halkları arasında aydınlanmanın öncülerinden İsmail Gaspıralı'nın faaliyetleri ve eserlerinin önemi üzerinde durulması gerektiğini belirten Nassiba Junayeva, bu bağlamda Gaspıralı'nın neşrettiği Tercüman (1883) gazetesi ve Gaspıralı'nın kızı Şefika Gaspıralı'nın idare ettiği Alem-i Nisvan (Kadınlar Dünyası) (1906) dergisinin büyük rol oynadığını ifade etti. Nitekim kadınları "âlem-i insaniyetin yarısı" olarak tanımlayan İsmail Gaspıralı'nın kızının Түрк дүньясындаки қадн-erkek eşitliği konusunda önemli faaliyetlere imza attığını dile getirdi.

Seminerin devamında, Şefika Gaspıralı'nın hayatı ve çalışmaları hakkında geniş bilgiler veren Nassiba Junayeva, Şefika Gaspıralı'nın kültürel ve siyasal faaliyetlerinin olduğu dönemde Түрк дүньясындаки қадн hareketlerinin doğuşu ve gelişiminde önemli rol oynadığının altını çizdi. Şefika Gaspıralı'nın editör olduğu Alem-i Nisvan dergisinin Түрк ve İslam aleminde yayımlanan ilk қадн dergisi olarak Түрк дүньясындаки қаднların manevi gelişmesi ve eğitimini hedeflediğini vurgulayan Nassiba Junayeva, söz konusu dergide Rusya'dan Amerika'ya

гі туралы кең мағлұмат беріп, оның мәдени және саяси қызметінің түркі әлеміндегі әйелдер қозғалысының туындауы мен дамуында маңызы зор болғанын атап өтті. Насиба Джунаева Шефика Гаспыралының редакторлығымен жарық көрген «Әлем-и Нисван» журналы түркі және ислам әлеміндегі алғашқы әйелдер журналы ретінде түркі әлеміндегі әйелдердің рухани дамуы мен білім алуына бағытталғанына баса назар аудара отырып, аталмыш журналда Ресейден Америкаға дейінгі үлкен аумақтағы әйелдердің өмірі қарастырылғанын айтты.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер Насиба Джунаеваға өткізген семинары үшін алғысын білдіріп, болашақта нәтижелі жұмыс күтетінін айтты.

кadar geniş bir coğrafyadaki kadınların hayatının ele alındığını söyledi.

Seminerin sonunda katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, semineri için Nassiba Junayeva'ya teşekkür ederek gelecekte çok verimli çalışmalar beklediklerini söyledi.

Şefika Gaspıralı Kimdir?

- İsmail Gaspıralı ve Zehra Akçura Gaspıralı'nın kızıdır.
- 21 Kasım 1886 yılında Bahçeşarayı'da doğmuştur.
- Rusya'daki Түрк қадн hareketinin öncü қадн liderlerinden biridir.
- Rusya Түркleri arasındaki ilk қадн dergisi *Âlem-i Nisvan*'ın müdiresidir.
- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin başbakanlarından Nasip Yusufbeyli'nin eşidir.
- Kırım Түрк Cumhuriyetinde Kurultay başkanlık divanı üyesi;
- Kırım Meclisinde ilk қадн milletvekili
- anaokulları eğitimcisidir.

Tanzimat Döneminde Kadın

- 1842'de Tıbbiye mektebinde ebelik kursu açılmıştır.
- 1856'da yeni çıkan Arazi Kanunu ile kız çocuklarına veraset hakkı verilmiştir.
- 1858'de ilk Kız Rüştıyesi açılmıştır.
- 1869'da ilk Kız Sanayi Okulu
- 1870'te Öğretmen Okulu açılmıştır.

Alem-i Nisvan Dergisi

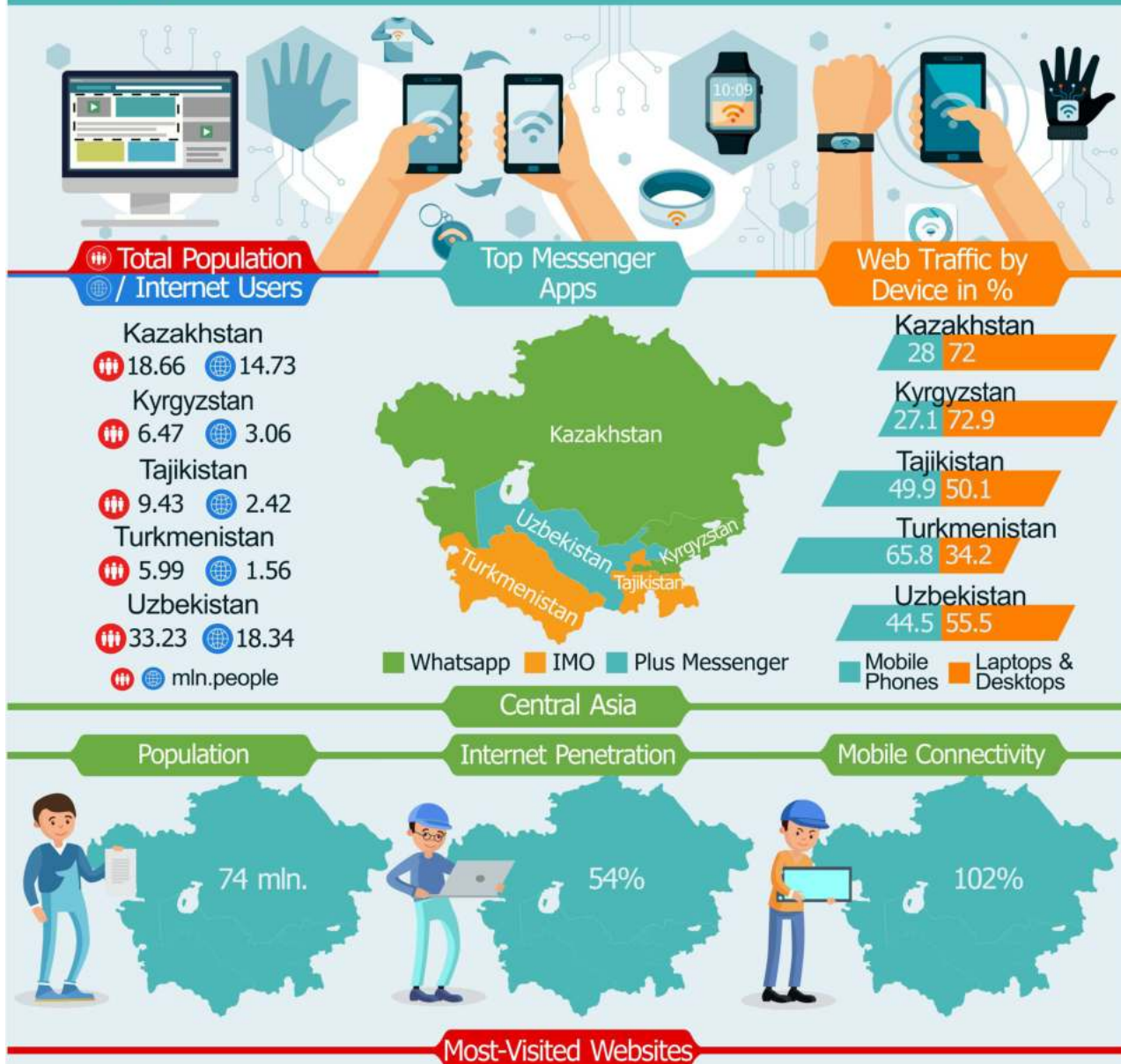
- Rusya'dan Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyadaki kadınların durumu ele alınmıştır.
- Türk ve İslam aleminde yayımlanan ilk kadın dergisidir.
- 1905 yılında gazetenin numune sayısı çıkmıştır.
- 1910 yılında 10 sayısı, 1911 yılında ise sadece 3 sayısı çıkmıştır.
- 20 yıl Tercüman Gazetesinin arşivlerinde çalışan S.Gafarov, Âlem-i Nisvan dergisinin 1911 yılına kadar çıktığını ispatlamıştır.

Орталық Азиядағы цифрлық инфрақұрылым және интернет қолданымы Orta Asya'da Dijital Altyapı ve İnternet Kullanımı Digital Infrastructure in Central Asia and Internet Usage

ERI Infographic No. 32

Most-Visited Websites

Kazakhstan	Kyrgyzstan	Tajikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
01. Google.com	01. Google.com	01. Google.com	01. Google.com	01. Google.com
02. Youtube.com	02. Youtube.com	02. Youtube.com	02. Yandex.ru	02. Youtube.com
03. VK.com	03. Akipress.kg	03. Somon.tj	03. Mail.ru	03. Olx.uz
04. Mail.ru	04. VK.com	04. Topvideo.tj	04. Kinogo.by	04. Kun.uz
05. Nur.kz	05. Mail.ru	05. Mix.tj	05. Wikipedia.org	05. Mail.ru

Source: Datareportal.com

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2020). Digital Infrastructure in Central Asia and Internet Usage. ERI Infographics No. 32

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Ekim 2020 Sayı: 55
Қазан 2020 жыл №55